

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΜΜΕ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΥΡΓΟΥ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΗ ΚΑΜΠΑΝΙΑ ΓΙΑ ΤΟ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΟΥ
ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ(BULLYING)**

ΤΡΑΧΑΝΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ, ΚΑΤΣΑΡΗ ΜΑΡΙΑ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΣΩΤΗΡΗΣ

ΠΥΡΓΟΣ, 19/5/2015

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο εκφοβισμός και κυρίως αυτός που γίνεται μέσα στον χώρο του σχολείου είναι πλέον ένα σύνηθες φαινόμενο που έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και σε χώρες του εξωτερικού. Συναντάμε την βία σε διαφορές μορφές όπως είναι η σωματική, η ψυχολογική καθώς και η σεξουαλική. Ζούμε σε μια εποχή που είναι δύσκολη για την ανθρωπότητα .Σε μια εποχή που δεν υπάρχουν αξίες .Σε μια εποχή που το να είσαι <<βίαιος>> θεωρείται <<δύναμη>>. Όσον αφορά το σχολείο, το οποίο ανέκαθεν θεωρούταν χώρος μόρφωσης και εκμάθησης των παιδιών ώστε να γίνουν άξιοι άνθρωποι με καλούς τρόπους, ευγενικό χαρακτήρα και να σέβονται τους άλλους, έχει γίνει τα τελευταία χρόνια χώρος βίας και παραβατικότητας. Τα δυο αυτά φαινόμενα, τα όποια ήταν άγνωστα κάποτε, πλέον έχουν γίνει η ανησυχία τόσο των παιδιών που μπορεί να πέσουν θύματα του σχολικού εκφοβισμού, όσο και των γονιών τους. Μια παρεξήγηση την ώρα του παιχνιδιού στο διάλειμα, μια αδύναμη πράξη ή μια περίεργη ή έστω διαφορετική συμπεριφορά μπορεί να προκαλέσει την κοροϊδία στο πρόσωπο κάποιου παιδιού ή τον θυμό. Έναν θυμό που μπορεί να οδηγήσει στην βία . Γι αυτό τον λόγο είναι σημαντικό να μάθει ένα παιδί να μπορεί να ελέγχει τον θυμό του, την ανησυχία του και να δέχεται την διαφορετικότητα του άλλου. Υπάρχουν περιπτώσεις παιδιών που είναι θύματα bullying τα οποία παρουσιάζουν και αυτά επιθετική συμπεριφορά. Το γεγονός ότι ζουν καθημερινά κάποια μορφή βίας κάνει τα παιδιά αυτά αδύναμα, να κλείνονται στον εαυτό τους και τις περισσότερες φορές να γίνονται αντικοινωνικά άτομα. Όσο για τα παιδιά που ασκούν την βία, τους θυτές όπως λέγονται, είναι επίσης άτομα που ζουν μέσα στην βία και για να επιβιώσουν γίνονται επίσης επιθετικοί. Και στις δυο περιπτώσεις, είτε ένα παιδί είναι θύμα είτε είναι θυτής, πρέπει να βοηθηθεί με κάποιο τρόπο. Πρέπει να βοηθηθεί από το σχολικό περιβάλλον (καθηγητές, συμμαθητές, σχολικούς ψυχολογούς) αλλά και από τους γονείς . Γι αυτό και οι γονείς πρέπει να μαθούν στα παιδιά τους σε οποια ηλικία κ αν βρίσκονται να συζητούν μαζί τους ότι πρόβλημα αντιμετωπίζουν στον χώρο του σχολείου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: εκφοβισμός, σωματική, λεκτική, σεξουαλική, κοινωνικός αποκλεισμός, θύτης, θύμα, σχολικό περιβάλλον, φύλο, οικογένεια.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑΤΙ

Η συγκεκριμένη εργασία αφορά στο φαινόμενο του ενδοσχολική εκφοβισμού στα ελληνικά σχολεία αλλά και στα σχολεία όλου του κόσμου γενικότερα. Από το δημοτικό μέχρι το Λύκειο αλλά και το Πανεπιστήμιο. Θα παρουσιάσουμε τις μορφές αλλά και τα είδη του Bullying, ποιες οι επιπτώσεις αυτού στους θύτες, στα θύματα και στην κοινωνία μέσα στην οποία παρουσιάζεται το φαινόμενο αυτό. Επίσης θα αναζητηθούν οι λόγοι σύμφωνα με τους οποίους η ενδοσχολική βία θεωρείται στην χώρα μας κοινωνικό πρόβλημα . Θα αναφερθούν μέτρα που απαιτείται να πάρει ο καθένας σε περίπτωση που ο ίδιος έχει υπάρξει θύμα αυτού του φαινομένου αλλά και όταν είναι θεατής στην ενδοσχολική βία που ασκείται σε κάποιον άλλον. Θα αναφερθούν τέλος στατιστικά στοιχεία για το συγκεκριμένο φαινόμενο (σε ποιες ηλικίες παρατηρείται πιο συχνά , σε ποιες περιοχές , σε ποιες κοινωνικές τάξεις κλπ)

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑΤΙ

Στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό θα δημιουργήσουμε φυλλάδια και αφίσες με σχεδιαστικά προγράμματα που διδαχθήκαμε στην σχολή όπως Photoshop, illustrator. Για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με το θέμα θα δοθούν επίσης ερωτηματολόγια και θα παρουσιαστεί συνέντευξη ατόμου που βίωσε σωματική και λεκτική βία .

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με το πέρας της πτυχιακής μας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε πολύ όλους όσους συνεβαλαν και μας βοήθησαν με όποιο τρόπο μπορούσε ο καθένας για να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα για την ολοκλήρωση της. Κατ' αρχήν θα θέλαμε ιδιαίτερα να ευχαριστήσουμε τον επιβλέποντα καθηγητή μας ,κ. Τριανταφύλλου Σωτήρη, ο οποίος μας προσέφερε απλόχερα την πολύτιμη στήριξη κατά τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας εργασίας. Ακόμη, θέλουμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον ιδιοκτήτη του στούντιο για την παραχώρηση του χώρου όπου έγιναν και όλες οι εργασίες για την ολοκλήρωση των βίντεο (τρέιλερ, συνέντευξη), καθώς και την άδεια να χρησιμοποιήσουμε τα μηχανήματα (mikρόφωνα, κάμερες κλπ). Επίσης ευχαριστούμε όλους όσους μας βοήθησαν στη συλλογή των ερωτηματολογίων.

«ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ»

Το παιδί χρειάζεται...

Να το επαινούν για το παραμικρό που κάνει!

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΕΙΜΑΙ ΙΚΑΝΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΣ! ΜΠΟΡΩ!»

Να το ακούν προσεχτικά και να συζητούν μαζί του.

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΑΥΤΑ ΠΟΥ ΝΙΩΘΩ ΚΑΙ ΣΚΕΦΤΟΜΑΙ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ! ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΜΕ ΑΚΟΥΝ!»

Να του αφιερώνουν ποιοτικό χρόνο και να έχει αδιάσπαστα αφιερωμένη την προσοχή σε αυτό! Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΜΟΥ ΑΞΙΖΕΙ ΝΑ ΜΕ ΠΡΟΣΕΧΟΥΝ! ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΜΕΝΑ!»

Να νιώσει ότι είναι καλοδεχούμενο και ότι το αγαπούν! Είναι σημαντικά οι αγκαλιές, η ζεστασιά και τα χαϊδευτικά ονόματα!

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΜΕ ΘΕΛΟΥΝ ΓΙΑ ΠΑΡΕΑ! Ο ΚΟΣΜΟΣ ΜΕ ΣΥΜΠΑΘΕΙ!» Να νιώσει ότι το αποδέχονται όπως είναι, με τις μοναδικές του ικανότητες, τα δικά του ταλέντα, τις δικές του προτιμήσεις!

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του «ΕΙΜΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ! ΕΙΜΑΙ ΚΑΛΟΣ, ΕΤΣΙ ΟΠΩΣ ΕΙΜΑΙ!»

Να του προσφέρουν αγάπη δίχως όρους! Για αυτό που είναι και όχι για αυτά που κάνει!

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΕΙΜΑΙ ΑΞΙΑΓΑΠΗΤΟΣ!»

Να μάθει την πειθαρχία! Να αυξηθεί η αυτοεκτίμηση του με την επιβολή κανόνων, ορίων και λογικών ποινών!

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΜΟΥ ΑΞΙΖΕΙ ΑΓΑΠΗ, ΑΚΟΜΗ ΚΑΙ ΟΤΑΝ ΚΑΝΩ ΛΑΘΟΣ!» Να μην προσβάλλεται μπροστά σε άλλους και να μην υποτιμάται!

Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΤΑ ΚΑΤΑΦΕΡΝΩ ΚΑΛΑ ΣΤΗ ΖΩΗ!» Να έχει χρόνο για να μάθει! Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΤΟ ΝΑ ΚΑΝΩ ΛΑΘΗ ΕΙΝΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟ! ΕΤΣΙ ΜΑΘΑΙΝΩ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΕΥΩ!»

Να έχει ευκαιρίες να αναλάβει πρωτοβουλίες και ευθύνη, να δημιουργήσει μόνο του, να πετύχει! Να μάθει να λέει συνέχεια στον εαυτό του: «ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΤΑ ΚΑΤΑΦΕΡΩ! ΕΧΩ ΘΑΡΡΟΣ!»

Πρεκατέ Β. Μέντορας “Για την Παιδική Προστασία και Ευημερία”

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	8
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ	
1.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	11
1.4 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16
ΜΟΡΦΕΣ ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ	
2.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗΚΑ ΤΩΝ ΘΥΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ	17
2.2 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ BULLYING	18
ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΧΟΛ. ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	21
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ-ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	21
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	32
ΑΦΙΣΑ 1	32
ΑΦΙΣΑ 2	37
ΑΦΙΣΑ 3	42
ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΒΙΝΤΕΟ (ΤΟ ΜΟΝΤΑΖ ΤΟΥ)	49
ΗΧΟΓΡΑΦΗΣΗ ΦΩΝΗΣ	50
ΜΟΥΣΙΚΗ	50
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ (ΤΟ ΜΟΝΤΑΖ)	53
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	63
SCREENSHOTS (ΑΦΙΣΕΣ , ΦΥΛΛΑΔΙΑ)	63
ΑΦΙΣΑ 1	63
ΑΦΙΣΑ 2	66

ΑΦΙΣΑ 3	69
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ	72
ΒΙΝΤΕΟ	75
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	78
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	79

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ (BULLYING)

Εννοιολογική προσέγγιση

Ο εκφοβισμός στο σχολείο είναι ένα πρότυπο επιθετικής συμπεριφοράς μεταξύ δυο ή περισσότερων παιδιών με κύρια χαρακτηριστικά (α) την πρόθεση για πρόκληση βλάβης (β) την επανάληψη για μεγάλο χρονικό διάστημα (γ) την επαρκή <<διαφοράς ισχύος >> μεταξύ των μαθητών που εκφοβίζουν και εκείνων που υφίστανται τον εκφοβισμό. Υπό αυτή την έννοια, ο εκφοβισμός, διαφοροποιείται από τους συγκρούσεις ή τους καυγάδες που συμβαίνουν μεταξύ παιδιών με παρόμοια σωματική, ψυχολογική ή κοινωνική δύναμη (Salmivalli & Peets, 2009. Smith & Brain, 2000. Olweus, 1978)

Παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην επιστημονική ορολογία, από τον Olweus (1978, 1984). Πιο συγκεκριμένα, ο Olweus (1993: 9) ορίζει ως εκφοβισμό «την κατάσταση κατά την οποία ο μαθητής εκτίθεται επανειλημμένα και για κάποιο χρονικό διάστημα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, οι οποίες εκδηλώνονται ως μορφές επιθετικής συμπεριφοράς με σκοπό τον σωματικό ή τον ψυχικό πόνο, συνειδητή προσπάθεια τραυματισμού και ευτελισμού».

Τα περιστατικά σύγκρουσης, τα οποία συμβαίνουν ανάμεσα στα παιδιά θα πρέπει να είναι εκτός από επαναλαμβανόμενα, σκόπιμα και απρόκλητα (Smith, 1991b). Ο εκφοβισμός ενδέχεται να εκδηλώνεται άμεσα (λεκτική επίθεση, ξυλοδαρμός) ή έμμεσα (αποκλεισμός ή απομόνωση από την ομάδα, κουτσομπολιά ...) με αποτέλεσμα την ταπείνωση του παιδιού — θύματος, των συνεχών παρενοχλήσεων, των απειλών, των επιθετικών ενεργειών τις οποίες υφίσταται από το θύτη ή τους θύτες όταν πρόκειται για οργανωμένες ομάδες μαθητών (Smith & Shairp, 1994, Schuster, 1996). Σύμφωνα με τους Smith και Sharp, για το φαινόμενο του bullying διευκρινίζονται τα εξής: «Λέμε για ένα παιδί ότι το έχουν παρενοχλήσει ή πειράξει ή κοροϊδέψει, όταν ένα παιδί ή μια ομάδα παιδιών λένε άσχημα λόγια. Θεωρείται ακόμα, παρενόχληση ή πείραγμα στην περίπτωση εκείνη, όπου ένα νέο παιδί το χτυπήσει, κλωτσήσει ή απειλήσει. Επίσης, όταν το έχουν κλειδώσει μέσα σε ένα δωμάτιο, ή του έχουν αποσταλεί άσχημα γράμματα, ή όταν ακόμη κανείς δεν του μιλά στο σχολείο. Αυτές οι καταστάσεις μπορούν να συμβούν συχνά και κατ' εξακολούθηση και είναι δύσκολο για ένα νέο παιδί που 'παρενοχλήθηκε' να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Αλλά δεν πρόκειται για παρενόχληση ή πείραγμα, όταν δύο νέα παιδιά της ίδιας περιόδου σωματικής δύναμης έχουν μια διαμάχη ή έναν καυγά στην αυλή του σχολείου».

Σύγχρονες εννοιολογικές προσεγγίσεις του όρου (Rigby, 2000, 2002, 2004, Smith, Nika & Papasideri, 2004) εστιάζουν στα εξής βασικά στοιχεία :

- Οι συμπεριφορές εκφοβισμού διαμορφώνουν μια συγκεκριμένη κοινωνική σχέση η οποία επηρεάζεται καθοριστικά από την κοινωνική δυναμική της άμεσης ομάδας των μαθητών και την ευρύτερη ομάδα συνομηλίκων, τις κυρίαρχες στάσεις, το ήθος, την κουλτούρα και τις κοινωνικές διαδικασίες του σχολείου.

- Το άμεσο και ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο του σχολείου εντός του οποίου αναπτύσσονται οι συγκεκριμένες συμπεριφορές, ενδέχεται να τις ενισχύει και να τις συντηρεί ή να τις αποδυναμώνει και περιορίζει.
- Οι συγκεκριμένες συμπεριφορές αποτελούν έναν τύπο επιθετικής συμπεριφοράς, ο οποίος διαθέτει κοινωνική διάσταση και έχει τη μορφή συστηματικών, επιθετικών και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων.
- Η εμφάνιση και συντήρηση του φαινομένου του εκφοβισμού εξαρτώνται άμεσα από τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές μαθαίνουν να εκφράζονται και να αλληλεπιδρούν με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνικής ομάδας των συνομηλίκων.

Επομένως, οι συγκεκριμένες συμπεριφορές θεωρούνται ανεπιτυχείς και αναποτελεσματικοί τρόποι αλληλεπίδρασης με τους άλλους.

Ο Besag (1989), αποδίδει «τη σχολική επιθετικότητα ως διάθεση περισσότερο παρά ως δράση και εξηγεί ότι είναι ένα πολυδιάστατο πρόβλημα, το οποίο έχει τις ρίζες του σε πολλές αλληλένδετες διαδικασίες όπως είναι η ιδιοσυγκρασία, η κοινωνική συμπεριφορά, η φυσιολογική εξέλιξη, το επίπεδο επικοινωνίας, το επίπεδο αυτοεκτίμησης και εμπιστοσύνης στον εαυτό του από μέρους του παιδιού. Είναι επαναλαμβανόμενη επίθεση, φυσική, ψυχολογική, κοινωνική, λεκτική, από αυτούς οι οποίοι βρίσκονται σε θέση ισχύος σε εκείνους που είναι αδύναμοι να αντισταθούν, με 21 σκοπό να προξενήσουν δυστυχία για το δικό τους καλό και δική τους ευχαρίστηση (Besag). Ο ορισμός αυτός έχει κοινά στοιχεία με τους προηγούμενους ορισμούς των Olweus και Smith, αλλά διαφοροποιείται, δίνοντας έμφαση στη διάθεση και όχι τόσο στην πράξη, στην ηθική διάσταση του φαινομένου. Σε μια προσπάθεια συγκερασμού των διαφορετικών ερμηνειών είναι αυτός που προσδίδει στη σχολική επιθετικότητα τα εξής χαρακτηριστικά :

- α) Σωματική, λεκτική και ψυχολογική επίθεση ή προσβολή,
- β) Πρόθεση να προκαλέσει πόνο, φόβο και ανησυχία στο θύμα.
- γ) Προϋποθέτει ανισορροπία δυνάμεων με τον δυνατό να επιτίθεται στον αδύναμο
- δ) Δεν προκαλείται από το θύμα
- ε) Επαναλαμβάνεται από τους ίδιους για μεγάλο χρονικό διάστημα (Farrington, 1993).

Φαίνεται να υπάρχει διαφοροποίηση όσον αφορά τις έννοιες επιθετικότητας, βίας και επιθετικής συμπεριφοράς. Οι διάφορες προσεγγίσεις αναφέρονται συνήθως σε τέσσερις ομάδες διαπροσωπικών σχέσεων : τη συμπεριφορά των διδασκόντων προς τους μαθητές, τη συμπεριφορά των μαθητών προς τους διδάσκοντες, τη συμπεριφορά των διδασκόντων μεταξύ τους και τη συμπεριφορά των μαθητών μεταξύ τους. Στα προαναφερθέντα, προστίθενται οι βανδαλισμοί, οι καταστροφές που προκαλούν οι μαθητές στο υλικό του σχολείου, καθώς και η γενικότερη στάση των μαθητών απέναντι στο σχολικό θεσμό. Συνήθως αποδίδεται έμφαση στις στάσεις και τις συμπεριφορές των μαθητών προς τους διδάσκοντες και το σχολείο , ενώ ελάχιστες έρευνες εμβαθύνουν στις συμπεριφορές των διδασκόντων ή των μαθητών μεταξύ τους (Μπεζέ).

Με βάση τη διάσκεψη της Ουτρέχτης, η έννοια του εκφοβισμού στο χώρο του σχολείου αφορά τη βία που ασκείται από και σε βάρος των μαθητών του δημοτικού σχολείου, μέχρι την ηλικία των δώδεκα ετών και εμπεριέχει επανειλημμένες αρνητικές πράξεις βίας, όπως, χτύπημα κλωτσιές, απειλές, πειράγματα, σεξουαλικά υπονοούμενα κ.α. Διαπιστώνεται ότι αυτή η έννοια συναρτάται περισσότερο με την πειθαρχία και την 'κανονικότητα' της συμπεριφοράς των μαθητών μέσα στην τάξη, παρά με τη διάπραξη σοβαρών, βίαιων ενεργειών (Αρτινοπούλου).

Ο εκφοβισμός και η παρενόχληση μπορούν να εκληφθούν ως ένα υποσύνολο επιθετικής συμπεριφοράς (Price & Dodge, 1989). Σε σχέση με την επιθετική συμπεριφορά, κατά τον εκφοβισμό προκαλείται σκόπιμο κακό στον αποδέκτη το οποίο δεν είναι αποτέλεσμα πρόκλησης από μέρους του θύματος, θεωρείται ως μια επαναλαμβανόμενη πράξη (κάτι το οποίο συμβαίνει μία ή δύο φορές δεν αποκαλείται εκφοβισμός) και τέλος το παιδί - θύτης (ή δράστης), το οποίο εκδηλώνει εκφοβισμό (παλικαρισμό), θεωρείται ισχυρότερο, ενώ το παιδί - θύμα (ή στόχος), που υφίσταται τον εκφοβισμό, δεν είναι σε θέση να αντιδράσει το ίδιο (Smith, 1991). Στο παρακάτω σχήμα (O'leweus, 1996), παρουσιάζεται, παραστατικά, ο εκφοβισμός ως υποσύνολο της επιθετικής συμπεριφοράς και στο σημείο τομής του με τη βία, όπου ταυτίζεται η επιθετικότητα με την αρνητική εκδοχή του φαινομένου

1.2 Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ότι γίνεται όλο και πιο έντονο το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στους μαθητές, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί στη θυματοποίηση τους έχοντας αντίκτυπο στην μετέπειτα κοινωνική ζωή και ψυχολογική υγεία του μαθητή – θύματος. Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα δημιουργεί μεγάλη ανησυχία στην κοινότητα των εκπαιδευτικών και όχι μόνο, καθώς καθημερινά μαθητές και εκπαιδευτικοί γίνονται μάρτυρες επιθετικών συμπεριφορών σε διάφορες μορφές όπως με λεκτική, ρατσιστική και σωματική επίθεση. Όλο αυτό χαλάει το σχολικό κλίμα ως προς τις συνθήκες ποιότητας μάθησης και αισθήματος ασφάλειας των μαθητών. Για το γενικότερο καλό πρέπει να κινητοποιηθούν όλοι οι αρμόδιοι φορείς, επιστημονικοί και μη, για την σωστή αντιμετώπιση του προβλήματος μέσω της ενημέρωσης και της πρόληψης, ώστε να δημιουργηθεί ένα ασφαλές και ποιοτικό κλίμα για τους μαθητές ώστε να έχουν μια ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Στα Ελληνικά σχολεία η κοινωνική αναγνώριση του φαινομένου «bullying» δεν έχει ακόμα ωριμάσει και το ζήτημα έρχεται στη δημοσιότητα μέσα από κάποιες οριακές πλευρές του, όπως είναι οι συμμορίες ανηλίκων, ή η χρήση ναρκωτικών ουσιών από μαθητές. Κάποιος βαθμός επιθετικότητας και συγκρούσεων συνιστά αναπόφευκτο τμήμα της ζωής και της διαδικασίας ανάπτυξης και ωρίμανσης του παιδιού. Όμως, αυτά τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου δεν οδηγούν υποχρεωτικά σε καταστροφική βία και εγκληματική συμπεριφορά, ενώ η κλιμάκωση τους δεν αποτελεί πάντα αποτέλεσμα ατομικής παθολογίας. Οι λόγοι και οι παράγοντες που προκαλούν έκρυθμες καταστάσεις στη σχολική ζωή και διαταράσσουν την εύρυθμη λειτουργία, τόσο την ίδια όσο και τα άτομα που συμμετέχουν σ' αυτή δεν εντοπίζονται απλά σε ατομικά χαρακτηριστικά και αιτίες, αλλά φαίνεται να είναι, σε μεγάλο βαθμό, μέρος του κοινωνικού περιγύρου μέσα στο οποίο εκδηλώνονται. (ΥΠΕΠΘ, ILL, 2000). Το σχολείο μπορεί, στο πλαίσιο της κοινωνικοποιητικής του λειτουργίας - παρέμβασης και με ποικίλες εξωδιδακτικές δραστηριότητες, μέσα σε κλίμα ασφάλειας και καλλιερμώντας στους μαθητές την ικανότητα να δρουν υπεύθυνα, να διδάξει εναλλακτικές μορφές συμπεριφοράς και διαχείρισης συγκρούσεων. Σύμφωνα με τον Walgrave (1982), « οι δεσμοί μεταξύ της σχολικής αποτυχίας (τόσο όσο αφορά στα σχολικά αποτελέσματα όσο και τη συμπεριφορά και την ένταξη) και της παραβατικότητας δεν ανάγονται σε κάποιο βαθύ επίπεδο, αλλά στο κοινωνικά ευάλωτο ορισμένων μαθητών ... ένα σοβαρό κενό που παρουσιάζει η σχολική εγκληματολογία συνίσταται στην ολοκληρωτική απουσία ερευνών γύρω από τις σχολικές καριέρες στη στοιχειώδη εκπαίδευση ... είναι αδιαμφισβήτητο ότι οι δυσκολίες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση πηγάζουν συχνά από τις εμπειρίες στην πρωτοβάθμια» (αναφ. στο Μπεζέ, 1998: 77,78).

1.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Το ενδιαφέρον για τη μελέτη των σχέσεων θύτη και θύματος και τα προβλήματα τα οποία ανακύπτουν στα σχολεία, εντείνεται κατά τη δεκαετία του '90 σε χώρες όπως η Σκανδιναβία, Μ. Βρετανία, Βόρειο Αμερική, ηπειρωτική Ευρώπη και Ιαπωνία. Οι σχέσεις αυτές φαίνεται να είναι σοβαρές και επικίνδυνες (Olweus, 1991, Smith, 1991b). Έρευνα η οποία διεξήχθη σε δείγμα 6.758 μαθητών στο Σέφιλντ, στη Μ. Βρετανία, με τη μορφή ερωτηματολογίου το οποίο απαντήθηκε ανώνυμα από τους μαθητές, έδειξε ότι το 27% των παιδιών της πρωτοβάθμιας και το 10% των παιδιών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης παρενοχλούνταν ' μερικές φορές' ή ' αρκετά συχνά'. Πιο συχνές χρονικά, εκδηλώσεις εκφοβισμού παρατηρήθηκαν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (το 10% των μαθητών δήλωσε 'μία φορά την εβδομάδα' ενώ το 4% των μαθητών της δευτεροβάθμιας αναφέρθηκε σε συστηματική παρενόχληση), (Whitney & Smith, 1993).

Ο Olweus (1996), ο οποίος ξεκίνησε τη μελέτη του φαινομένου κατά τη δεκαετία του '70 στη Νορβηγία και σε συνολικό αριθμό 568.000 μαθητών, ηλικίας 7-16 ετών, σε 23 σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατέγραψε το 9% ως θύτες, το 7% ως θύματα και το 1,6% ως θύτες - θύματα. Το 5% των κατηγοριών που έλαβαν μέρος είτε ως θύτες είτε ως θύματα είτε ως θύτες - θύματα, δήλωσε ότι το περιστατικό συνέβαινε μια φορά την εβδομάδα ή και συχνότερα κάποιες φορές. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι την τελευταία δεκαετία, έχουν καταρτιστεί προγράμματα παρέμβασης σε φαινόμενα εκφοβισμού στο χώρο του σχολείου, με αφετηρία τη Νορβηγία και τη Σουηδία, εκεί, δηλαδή, όπου άρχισε η καταγραφή του φαινομένου ενώ από το 1999 εφαρμόζονται τέτοια προγράμματα σε σχολεία της Μ. Βρετανίας για την αποτροπή αυτής της συμπεριφοράς.

Ερευνητές από 21 διαφορετικές χώρες της Ευρώπης, των Η.Π.Α., του Καναδά και της Αυστραλίας επισήμαναν με κοινή οδηγία που αφορούσε σε θέματα του εκφοβισμού από χώρα σε χώρα τις μελέτες που έχουν διενεργηθεί σε καθεμία από αυτές τις χώρες και τα προγράμματα παρέμβασης, αν υπάρχουν, με ιδιαίτερη αναφορά στην ιδιαιτερότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας.

Φαίνεται να υπάρχει διαφοροποίηση στον τρόπο που αντιλαμβάνονται και βιώνουν τον εκφοβισμό στις Η.Π.Α. και την Ευρώπη ή και αλλού. Κάποιες φορές, δηλαδή, στις Η.Π.Α. τον δέχονται ως μέρος της διαπαιδαγώγησης ή ως αντίδραση όταν θυματοποιούνται (Espelage & Swearer, 2004). Στις Η.Π.Α. τα φαινόμενα βίας, επιθετικότητας και εκφοβισμού μεταξύ μαθητών παρουσιάζουν έξαρση, ενώ η συστηματική καταγραφή του φαινομένου άρχισε τη δεκαετία του '70.

Αξιοσημείωτη είναι η έρευνα των Harris & Associates (1993) και Nolin (1995) σε πανεθνική κλίμακα, κατά την οποία διαπιστώθηκε ότι το 13% των μαθητών οπλοφορούν, ενώ διαπράττονται αδικήματα στα σχολεία, όπου και οι εκπαιδευτικοί, κάποιες φορές, γίνονται στόχος (Furlong, 1997, Ellis, Ray & Coleman, 1983). Το 1990 τα σχολεία στις Η.Π.Α. έγιναν το εύφορο έδαφος για τη βία των συμμοριών ανηλίκων. Η επικαιρότητα στις αρχές του 2000 ταραζέται από περιστατικά ανθρωποκτονιών, με θύματα μαθητές και δασκάλους, τα οποία διαπράττονται στο χώρο του σχολείου. Το θέμα της σχολικής βίας ανάγεται σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα και εντάσσεται στην πολιτική ατζέντα (Αρτίνοπούλου, 2001).

Ως κοινή καταγραφή διαπιστώνεται η αύξηση του φαινομένου, η υπερίσχυση των αγοριών σε θέματα εκφοβισμού, όπου ένας σημαντικός αριθμός παιδιών είναι θύτες και θύματα μαζί, ενώ το φαινόμενο είναι πιο συνηθισμένο στις μικρότερες ηλικίες των μαθητών απ' ότι σε μεγαλύτερες. Φαινόμενα, τέλος, εκφοβισμού και θυματοποίησης συμβαίνουν κυρίως σε δημόσιους χώρους (π.χ. αυλή, αίθουσες διδασκαλίας, Smith, Ananiadou & Cowie 2003). Στην Ευρώπη, το πρόβλημα της σχολικής βίας

προσεγγίζεται πιο σφαιρικά και συνδέεται όχι αποκλειστικά με την ποινική και την τιμωρητική διάσταση, αλλά διευρύνεται με τους όρους της εκπαιδευτικής ψυχολογίας, της ποιότητας της εκπαίδευσης, του κοινωνικοποιητικού ρόλου του σχολείου, καθώς επίσης, και τη λειτουργική σύνδεση του σχολείου με την τοπική κοινωνία. Το φαινόμενο θεωρείται πολυδιάστατο και πολύπλοκο. Δεν υπακούει σε μια κατασταλτική αντιμετώπιση της βίας, αντίθετα, σκιαγραφείται με τους όρους της παιδαγωγικής, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της συμβουλευτικής (Αρτινοπούλου).

Σε σχολεία της Γερμανίας, σύμφωνα με έρευνα του πανεπιστημίου του Bochum το 1993, η λεκτική βία προηγείται στο σχολικό χώρο για την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, κυρίως από τους μεγαλύτερους μαθητές (Schwind, Roitsch, & Gielen, 1999). Το ανησυχητικό στοιχείο στην περίπτωση αυτή είναι ότι τα δύο τρίτα των μαθητών εκλαμβάνει αυτή τη μορφή επιθετικότητας ως φυσιολογική συμπεριφορά και όχι ως βίαιη. Οι λεκτικές προκλήσεις δεν απευθύνονται μόνο προς τους συμμαθητές αλλά και προς τους δασκάλους τους, συμπεριφορά που αναδεικνύει έλλειψη σεβασμού προς αυτούς και περιφρόνηση των σχολικών κανόνων, γεγονός το οποίο επηρεάζει σημαντικά την εκπαιδευτική διαδικασία

Στη Σουηδία το 90% των σχολείων διατηρεί μια σταθερή πολιτική για τη μείωση και την πρόληψη της βίας και του εκφοβισμού ενώ στην Ολλανδία, μετά από εθνική έρευνα δημοτικών και γυμνασίων σχολείων, εφαρμόζεται η πολιτική πρόληψης και αντιμετώπισης τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Οι στρατηγικές αντιμετώπισης ξεκινούν από τις σχολικές μονάδες μέσω ενημέρωσης του μαθητικού πληθυσμού, των εκπαιδευτικών και των γονέων. Η Μ. Βρετανία υιοθετεί μια κατασταλτική πολιτική για το θέμα του εκφοβισμού στην προσπάθεια εξασφάλισης της πειθαρχίας και της αποδοχής των κανόνων. Στην ενότητα των στρατηγικών αντιμετώπισης θα γίνει αναφορά για τις παρεμβάσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στα σχολεία του Sheffield υπό τη διεύθυνση του Peter Smith.

Στην Ισπανία δεν εφαρμόζονται στρατηγικές σε εθνικό επίπεδο αλλά δίδονται κάποιες κατευθυντήριες γραμμές για την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, την επιθεώρηση των σχολείων, την υποστήριξη υπηρεσιών κ. ά. Οι περιοχές της Σεβίλλης και της Ανδαλουσίας φαίνεται να παρέχουν ένα πιο συγκροτημένο σύστημα παροχής κοινωνικο-υποστηρικτικών υπηρεσιών για τους μαθητές-θύτες και του μαθητές -θύματα του εκφοβισμού.

Στη Γαλλία παρατηρείται ιδιαίτερο ενδιαφέρον της πολιτείας και της επιστημονικής κοινότητας για τα ζητήματα της σχολικής βίας και του εκφοβισμού. Το Μάρτιο του 2001 διεξήχθη και το πρώτο παγκόσμιο συνέδριο για τη Σχολική Βία και τις Δημόσιες Πολιτικές στο Παρίσι. Η θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου έχει επιδείξει σημαντικό θεωρητικό και ερευνητικό πλούτο στις κοινωνικές επιστήμες και διαμορφώνονται πολιτικές και δράσεις για την πρόληψη του φαινομένου (Αρτινοπούλου.).

1.4 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα οι λιγοστές έρευνες που έχουν γίνει για την έκταση του φαινομένου στο δημοτικό σχολείο καταδεικνύουν ότι το φαινόμενο της βίας δεν περιορίζεται σε μειοψηφίες (Καλαμπάλικη, 1995, Γκότοβος, 1996), αλλά εξελίσσεται συνεχώς και εμφανίζεται με χαμηλά, σχετικά, ποσοστά επειδή, προφανώς, δεν καταγγέλλονται από τα θύματα (Πατεράκη, Χουντουμάδη & Χαντζή, 2000). Αυτό το γεγονός επιβάλλει την αναγκαιότητα να διεξαχθούν πιο συστηματικές έρευνες και προγράμματα πρόληψης για την αποφυγή ανησυχητικών διαστάσεων όπως έχουν

παρατηρηθεί στις δυτικές κοινωνίες. Κατά την τελευταία πενταετία προωθούνται προγράμματα παρέμβασης σε σχολικό επίπεδο, ώστε το σχολείο να αποτελέσει ξανά χώρο ασφάλειας και προστασίας. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ωστόσο, οι μελέτες φαίνεται να είναι πιο συστηματικές, κυρίως την τελευταία δεκαετία και τα αποτελέσματα καταδεικνύουν τη σοβαρότητα του προκείμενου φαινομένου. Η διεθνής έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΙΨΥ - HBSC - WHO, 2000), η οποία αφορά στη σωματική και ψυχική υγεία των Ελλήνων μαθητών της πρώτης και της μέσης εφηβικής ηλικίας, σε συνολικό αριθμό 4.300 μαθητών ηλικίας, 11, 13 και 15 ετών κατέδειξε ότι τα ποσοστά θυματοποίησης είναι 34% και 39% αντίστοιχα, ενώ το 45% των αγοριών και το 30% των κοριτσιών δεν αισθάνονται ασφαλείς στο χώρο του σχολείου. Επίσης, το 30% των μαθητών φαίνεται ότι θεωρεί ότι το σχολείο είναι αυστηρό απέναντι στους μαθητές, οι καθηγητές και ο σχολικός κανονισμός είναι άδικοι. Ένα σημαντικό ποσοστό εφήβων καταφεύγει σε σκασιαρχείο, στοιχείο που προβληματίζει στο κατά πόσο το σύγχρονο σχολείο ανταποκρίνεται στις κοινωνικές ανάγκες του μαθητή σε συνάρτηση με τον αυξημένο φόρτο εργασίας.

Σε πρόσφατη έρευνα των Πετρόπουλου & Παπαστυλιανού (2001), η οποία διεξήχθη για λογαριασμό του Υ.Π.Ε.Π.Θ. και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, σε μαθητές του Δημοτικού σχολείου έφερε στην επιφάνεια τη διαπίστωση ότι οι μαθητές αυτής της ηλικίας θυματοποιούνται κυρίως λεκτικά από τους συμμαθητές τους πρώτα και μετά από τους εκπαιδευτικούς. Η λεκτική επιθετικότητα δεν είναι πάντα τυποποιημένη (εκτός από βλασφημίες και κατάρες), αλλά συνοδεύεται από ανάλογο τόνο φωνής και από χειρονομίες ή μορφασμούς, τα οποία, ως μη λεκτική επικοινωνία, ανεβάζουν το πληροφοριακό περιεχόμενο του λεκτικού μηνύματος με σκοπό να πληγώσουν τον άλλο σε σημείο που να μειώνεται το κύρος και η ικανότητα του (Κούρτη, 1996). Οι κλοπές ως άλλη μορφή θυματοποίησης (σύμφωνα με τους διευθυντές των σχολείων, στην ίδια έρευνα) συσχετίζονται με το μέγεθος της κοινωνικής κλίμακας και της ανωνυμίας. Παρατηρούνται, δηλαδή, περισσότερες κλοπές ανάμεσα στους μαθητές του δημοτικού σχολείου στις αστικές περιοχές και σημειώνεται ότι ο μεγάλος αριθμός μαθητών στα σχολεία αποτελεί σημαντικό παράγοντα που ευνοεί τις κλοπές.

Σε επίπεδο μετρήσεων των μαθητών, η βία κατά πρόσωπο ποικίλλει ανάλογα με τη βαθμίδα. Στους μαθητές Δημοτικού, το φύλο (τα αγόρια), η οικογενειακή κατάσταση (γονείς σε διάσταση, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι επιβάλλουν άδικες τιμωρίες) καθώς και η κακή σχολική επίδοση φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση βίας. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά ανάμεσα στους μαθητές Δημοτικού, στην ίδια έρευνα, σχετίζεται με τη θυματοποίησή τους από άγνωστο ή άγνωστους, με χαμηλή αυτοεκτίμηση, με την αντίληψη ότι αδικούνται από τους γονείς τους και με τη χαμηλή σχολική επίδοση.

Δύο πρόσφατες έρευνες, εξάλλου, πραγματοποιήθηκαν σε μαθητές δημοτικού σχολείου στα Ιωάννινα και το Βόλο, με σκοπό τη μελέτη ενδοπροσωπικών παραγόντων, οι οποίοι συμβάλλουν στις διαδικασίες θυματοποίησης παιδιών σχολικής ηλικίας. Στην πρώτη περίπτωση, το ποσοστό των παιδιών ηλικίας 8-12 ετών που συμμετείχαν σε περιστατικά θυματοποίησης ως θύματα ή δράστες έφτανε το 47,5% (Andrieu, 2000), ενώ στη δεύτερη περίπτωση ανέρχεται στο 46,3% (Andreou, 2001). Τα αποτελέσματα, όπως διαπιστώνεται, συμφωνούν σχεδόν με αυτά της διεθνούς βιβλιογραφίας που προαναφέρθηκε (Olweus, 1993a, Whitney & Smith, 1993, Smith, 1994, Olweus, 1997), ενώ έχουν αντίκτυπο στο σχολικό κλίμα και το ρόλο του σχολείου γενικότερα.

Σε μελέτη τους, οι Pateraki & Houndoumadi (2001), σε δείγμα 1312 μαθητών του δημοτικού σχολείου σε διάφορα σχολεία της Αθήνας (χρησιμοποιώντας το ειδικό

ερωτηματολόγιο για τον εκφοβισμό του Smith) κατέδειξαν ότι το 15% των μαθητών είχαν πέσει θύματα βίαιης συμπεριφοράς άλλων συμμαθητών τους, τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα και ότι η συχνότερη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς ήταν η λεκτική σε ποσοστό 42,5%. Το 6,2% των ερωτηθέντων μαθητών ανέφεραν ότι είχαν συμπεριφερθεί βίαια σε συμμαθητές κατά το παρελθόν και κυρίως με σωματική βία (κλωτσιές, γροθιές, σπρώξιμο). Αξιοσημείωτο είναι ότι οι μαθητές - θύματα σε ποσοστό 17% των επιθέσεων είχαν απολέσει χρήματα και αντικείμενα, ενώ οι μαθητές - θύτες έκαναν αναφορά σε χαμηλό ποσοστό (4,9%) για το ίδιο θέμα. Από τη συγκεκριμένη έρευνα, προκύπτει, ακόμη, ότι οι μαθητές - θύματα προσπάθησαν να αγνοήσουν τις επιθέσεις αυτές σε ποσοστό 43,4%, ενώ οι μαθητές θύτες - θύματα αντέδρασαν εκδικητικά, δηλαδή προσπάθησαν να επιτεθούν λεκτικά ή σωματικά στους θύτες τους σε ποσοστό 32,7%. Όπως υπογραμμίζουν οι ερευνήτριες, από τη μελέτη αυτή προέκυψε ότι τα ποσοστά των αναφορών βίαιης συμπεριφοράς ήταν χαμηλότερα σε σύγκριση με τα ποσοστά άλλων δυτικών χωρών. Ένα ποσοστό (5%) των μαθητών, οι οποίοι συμμετείχαν στο ερωτηματολόγιο, ανέφεραν, ακόμη, πως υπήρξαν και θύτες - θύματα, γεγονός που διαχωρίζει τα εμπλεκόμενα πρόσωπα σε θύτες, θύματα - θύτες και θύματα.

Άλλη μια έρευνα των Boulton, Καρέλλου, Λανίτη, Μανούσου & Λεμονή (2001) πραγματοποιήθηκε σε μαθητές του δημοτικού σχολείου με τη μορφή ανώνυμων ερωτηματολογίων. Η μελέτη αφορούσε στη συχνότητα των βίαιων επιθέσεων και τις στάσεις των μαθητών απέναντι στο προκείμενο φαινόμενο. Από τους 664 μαθητές δημοτικών σχολείων της Αθήνας, το 79% φαίνεται να είχαν πέσει θύματα λεκτικής βίας, το 67,6% σωματικής βίας από τους συμμαθητές τους, ενώ το 45,2% δήλωσε ότι είχε αποκλειστεί από ομάδες συμμαθητών. Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι το 73,1% των αγοριών είχαν επιτεθεί σωματικά σε συμμαθητές τους, το 75,3% είχαν επιτεθεί λεκτικά, ενώ το 48,4% είχαν αποκλείσει συμμαθητές τους από ομάδες ή δραστηριότητες. Οι μαθητές, γενικά, φαίνεται να καταδικάζουν τα φαινόμενα βίαιης συμπεριφοράς. Υποστηρίχτηκε η άποψη, ωστόσο, από μειοψηφία μαθητών, ότι αυτού του είδους η επιθετικότητα κάποιες φορές είναι ακόμη και θετική σε μαθητές - θύματα, δηλαδή με τη στάση τους την επιδιώκουν.

Σε έρευνα που διενήργησε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με σκοπό να μελετήσει το φαινόμενο της επιθετικότητας των παιδιών στο χώρο του σχολείου -έγινε αναφορά και πιο πάνω- έλαβαν μέρος 3000 μαθητές Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου από 450 σχολεία όλης της χώρας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συχνότητα με την οποία οι Έλληνες μαθητές διαπράττουν ή υφίστανται επιθετικές πράξεις είναι σχετικά μικρή. Επιπλέον, τα ποσοστά των επιθετικών πράξεων τα οποία διαπράττουν οι μαθητές, διαφοροποιούνται από σχολείο σε σχολείο (ΥΠΕΠΘ, ELL, 2000). Σύμφωνα με τα πρώτα αποτελέσματα πρόσφατης έρευνας του ΕΚΚΕ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2006, εφημ. ΒΗΜΑ), η οποία διενεργήθηκε σε 101 δημοτικά σχολεία του δήμου Αθηναίων και σε δείγμα 2000 μαθητών, το 37% των μαθητών/τριών δήλωσε ότι έχει υπάρξει θύμα εκφοβισμού και μάλιστα, σωματικής βίας, το 13% έχει λάβει μέρος σε πράξεις βίας και το 19% έχουν προσεγγιστεί για σεξουαλική παρενόχληση. Η πλειονότητα των μαθητών (84%) στο δημοτικό σχολείο δηλώνει ότι έχει φίλους άλλης εθνικότητας και το 76% από το γυμνάσιο και το λύκειο. Από την πλευρά των εκπαιδευτικών, το 60% δήλωσε ότι υπάρχει εκφοβισμός προς τους αδύνατους και καινούριους μαθητές στο σχολείο, ενώ το 18% αναφέρει ότι η συμπεριφορά αυτή εκδηλώνεται και προς τους εκπαιδευτικούς. Στο 26^ο διεθνές συνέδριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας στην Αθήνα παρουσιάστηκαν νέα δεδομένα για το φαινόμενο του εκφοβισμού σε ελληνικά σχολεία και των δύο βαθμίδων, σε αστικές και αγροτικές περιοχές, σε δείγμα 3870 μαθητών συνολικά. Το 30% των μαθητών/τριών του δημοτικού σχολείου εξέφρασαν την ανησυχία της μελλοντικής θυματοποίησής τους, η

λεκτική είναι η πιο συχνή μορφή θυματοποίησης για τη συγκεκριμένη βαθμίδα εκπαίδευσης και κυρίως «ο χλευασμός ή η κοροϊδία». Τα περιστατικά εκφοβισμού συμβαίνουν κυρίως, στην αυλή του σχολείου και ο μαθητής — θύτης είναι στην ίδια ηλικία με το μαθητή-θύμα, κατά πλειοψηφία. Αξιοσημείωτο στην ίδια έρευνα είναι ότι παρατηρούνται ρατσιστικές διακρίσεις μεταξύ των μαθητών και ιδιαίτερα για τον τρόπο που μιλούν την ελληνική γλώσσα (Papathanasiou, Konstantinou, Psalti & Zariforoulou, 2006).

Διευρύνοντας το χώρο της εκπαίδευσης αξίζει να αναφερθούν και οι έρευνες του Φακιολά (1994) στο Γυμνάσιο και το Λύκειο σε δείγμα 3.752 μαθητών στο δήμο Αθηναίων, όπου αναδείχτηκε ότι το 60% των μαθητών συμμετείχαν σε κάποια μορφή σύγκρουσης και κυρίως στο Α και Β διαμέρισμα των Αθηνών (περιοχή του κέντρου).

Τον ίδιο χρόνο, η ερευνητική ομάδα των Spinellis κ. συν. (1994) για την αυτοομολογούμενη παραβατικότητα νέων μεταξύ 14-21 ετών, το ελληνικό δείγμα από περιοχές της Αθήνας έδειξε ότι το 35% παραδέχτηκαν ότι είχαν τελέσει αξιόποινες παραβάσεις κατά της ιδιοκτησίας την προηγούμενη χρονιά (κλοπές, διάρρηξη ...), ενώ το 65,3% είχαν τελέσει παρόμοιες πράξεις στο παρελθόν. Υψηλό ποσοστό εμφάνισαν και σε βανδαλισμούς (63,4%) κατά το παρελθόν, ενώ η βία κατά προσώπου μη μέλους της οικογένειας ήταν σε χαμηλά επίπεδα (6,2% για την προηγούμενη χρονιά και 9,4% για το παρελθόν, που εκφράζεται στο ερωτηματολόγιο με τη λέξη «κάποτε»).

Ο Γκότοβος (1996) σε δείγμα 1163 μαθητών σε Ιωάννινα και Κέρκυρα, σε μια συγκριτική έρευνα ευρωπαϊκών πόλεων, παρατηρεί ότι το 40% των μαθητών εκδηλώνει βία, το 35% πίστευα ότι πρέπει να προστατεύεται και μέσα στο σχολείο, το 15% διαθέτει διάφορα μέσα άμυνας για προστασία. Πρόκειται για ποσοστά υψηλά για τα ελληνικά δεδομένα και μάλιστα σε ελληνικές επαρχιακές πόλεις με ισχυρές δομές κοινωνικές και οικογενειακές. Αξιοσημείωτη είναι και η έρευνα της Μανουδάκη (2000), η οποία αναφέρεται σε ηλικιακό επίπεδο 12-19 ετών και αφορά στις νεανικές συμμορίες και τις νέες μορφές παραβατικότητας, για την ευρύτερη περιοχή των Αθηνών. Το 7% του δείγματος ανήκε σε οργανωμένες «συμμορίες» με συντονισμένη παραβατική δράση, το 17% δήλωσαν παραβατικές πράξεις, ενώ το 48% είχε υποστεί επίθεση ή απειλή επίθεσης από συνομηλίκους.

Από τις μέχρι τώρα έρευνες, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα ποσοστά είναι σαφώς χαμηλότερα από άλλες δυτικές χώρες, εκεί όπου το φαινόμενο έχει πάρει πολλές φορές ανησυχητικές διαστάσεις και παρουσιάστηκε η ανάγκη να εκπονηθούν προγράμματα άμεσης παρέμβασης. Δε μπορούμε, ωστόσο, να αμφισβητήσουμε το γεγονός ότι και στην Ελλάδα το φαινόμενο είναι υπαρκτό όχι μόνο σε μειοψηφίες, αλλά στον ευρύτερο μαθητικό πληθυσμό με αυξητικές, μάλιστα, τάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΜΟΡΦΕΣ ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ (BULLYING)

Ο σχολικός εκφοβισμός, ανάλογα με τα μέσα που χρησιμοποιεί ο δράστης για να βλάψει το θύμα, παίρνει διάφορες μορφές. Έτσι διακρίνουμε τους εξής τύπους εκφοβισμού (Boulton, Καρέλλου, Λανίτη, Μανούσου & Λεμονή, 2001. Espelage & Swearer, 2003. Κωνσταντίνου & Ψάλτη, 2007. Olweus Bullying Prevention Program, 2007α. Sharp & Smith, 1994. Suckling & Temple, 2001):11

- α. Τον σωματικό εκφοβισμό (physical bullying) στον οποίο ο θύτης μεταχειρίζεται το θύμα του μέσω βίαιων πράξεων όπως γρονθοκοπήματα, κλωτσιές, σπρωξιές, άρπαγμα ή και φθορά της ατομικής ιδιοκτησίας.
- β. Το λεκτικό εκφοβισμό (verbal bullying) στον οποίο ο δράστης βλάπτει το στόχο του κοροϊδεύοντας το, κολλώντας του παρατσούκλια, βρίζοντας το και προσβάλλοντας το με λόγια και βωμολοχίες.
- γ. Τον έμμεσο ή κοινωνικό εκφοβισμό (indirect/social/relational bullying) στον οποίο ο δράστης, ή οι δράστες, μεταχειρίζονται το θύμα σας να μην υπάρχει, απομονώνοντας το από την παρέα, μέσω της χειραγώγησης της ομάδας ομηλικών. Για την ακρίβεια, οι δράστες συσπειρώνονται σε μία κλίκα και πολύ συντονισμένα αγνοούν το συμμαθητή ή τη συμμαθήτριά τους, τους κάνουν να αισθάνονται αόρατοι, δεν τους επιτρέπουν να παίξουν ή τους αναθέτουν τα πιο δυσάρεστα καθήκοντα στις ομαδικές δραστηριότητες, τρέχουν να τους κρυφτούν (δείχνοντας επιδεικτικά ότι θα ήθελαν να τους εγκαταλείψουν) και γενικά τους περιφρονούν. Ο έμμεσος εκφοβισμός πλήττει κατά κόρον τις διαπροσωπικές σχέσεις του θύματος και το αίσθημά του ότι είναι αποδεκτό μέλος της ομάδας ομηλικών, καθώς με ύπουλα μέσα, όπως είναι το κουτσομπολιό και η διάδοση κακών φημών, το αποκλείουν σταδιακά από όλες τις παρέες. Αυτή είναι και η μορφή που δυσκολεύονται τα θύματα περισσότερο να αναφέρουν, ακριβώς διότι εκφράζεται έμμεσα, συγκαλυμμένα.
- δ. Τον εκβιασμό (extortion) στον οποίο οι δράστες με φωνές, απειλητικά μηνύματα και γενικώς διαφόρων ειδών εκβιασμούς αναγκάζουν τα θύματα να τους παραδώσουν το χαρτζιλίκι τους, το κολατσιό τους ή διάφορα προσωπικά τους αντικείμενα.
- ε. Τον οπτικό εκφοβισμό (visual bullying) ο οποίος πραγματοποιείται όταν ο δράστης γράφει ένα υβριστικό για το θύμα σημείωμα και το δίνει στους συμμαθητές τους από χέρι σε χέρι ή το εγκαθιστά σε εμφανή θέση ώστε να μπορούν να το βλέπουν όλοι. Διαφορετικά σχεδιάζει γκράφιτι παρεμφερούς σημειολογίας στους δημόσιους χώρους του σχολείου.
- στ. Τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (cyberbullying) στον οποίο ο δράστης μέσω ηλεκτρονικών μέσων, συντάσσει και προωθεί μηνύματα σε κινητά τηλέφωνα ή e-mails. Αυτή η σύγχρονη μορφή εκφοβισμού έχει παρατηρηθεί κατά κόρον στην Αγγλία, τον Καναδά και τις Η.Π.Α. (Smith, 2006) και εκδηλώνει επεκτατικές τάσεις προς τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (Καπατζιά & Συγκολλίτου, 2009). Βέβαια ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός λαμβάνει χώρα κυρίως εκτός σχολείου· μπορεί όμως να υλοποιηθεί και κατά τη διάρκεια των σχολικών μαθημάτων που περιλαμβάνουν χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.
- ζ. Το σεξουαλικό εκφοβισμό (sexual bullying) κατά τον οποίο, ο δράστης προξενεί ένα αίσθημα αμηχανίας και ντροπής στο θύμα κάνοντας του ανήθικες χειρονομίες, αγενή «αστεία» και σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου. Επιπλέον μπορεί να ακουμπά το θύμα σε διάφορα σημεία του σώματός του παρά τη θέλησή του,

περίπτωση στην οποία διακρίνεται από τη σεξουαλική παρενόχληση με ποσοτικά κριτήρια.

- η. Το ρατσιστικό εκφοβισμό (racial bullying) ο οποίος πρόκειται για μια ειδική περίπτωση εκφοβισμού, που εκφράζεται σωματικά, κοινωνικά ή ψυχολογικά, και στόχο έχει να στιγματίσει τη διαφορετικότητα του θύματος ως προς τη φυλή. Επιπρόσθετα ο ρατσιστικός εκφοβισμός μπορεί να εξαρτάται από τη διαφορετικότητα του στόχου ως προς την κοινωνική τάξη και την οικονομική κατάσταση, την προφορά ή απλώς από το ότι ο στόχος είναι καινούριος/-α στη γειτονιά και το σχολείο.
- θ. Το πολιτικό εκφοβισμό (political bullying) στον οποίο γίνεται η πρόκληση επικίνδυνων σωματικών βλαβών ή θανάτου με πολιτικά κίνητρα ή λόγω μίσους του πολιτικού αντιπάλου. Είναι μια μορφή ηθικής βίας και είναι επικίνδυνη για το άτομο η τα άτομα που την διαπράττουν νιώθουν ότι υπηρετούν ηθικές αξίες η πολιτικές ιδεολογίες που ξεφεύγουν τον έλεγχο και αποβαίνουν άκρως επικίνδυνες για το κοινωνικό σύνολο. Άπειρα τα περιστατικά πολιτικής βίας που μπορεί κάποιος να αναφέρει στο πέρασμα των χρόνων και παγκόσμια και εντός των συνόρων της χώρας μας, όπως η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη από το παρακράτος το Πολυτεχνείο και οι νεκροί φοιτητές που έπεσαν κάτω από τα τανκς των βίαιων συνταγματαρχών της 21^{ης} Απριλίου του 1967, ο θάνατος του 16χρονου Γρηγόρη Γρηγορόπουλου, η πυρκαγιά και οι νεκροί της τράπεζας Marfin, ο θάνατος του ράπερ Παύλου Φύσσα.
- ι. Το θρησκευτικό εκφοβισμό (religious bullying) στον οποίο γίνεται επιβολή βίας και πολλές φορές ακραίας συμπεριφοράς από κάποιον σε κάποιον άλλον με κίνητρα τις φανατισμένες θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ονομάζεται και ηθική ή ιερή βία. Είναι πάρα πολύ επικίνδυνη, γιατί μπορεί να προκληθούν λόγου φανατισμού, σοβαρές σωματικές βλάβες ή θάνατος.

2.1 Χαρακτηριστικά των θυτών και των θυμάτων

Σε κάθε συμβάν σχολικής βίας η εκφοβισμού συναντάμε δυο πρόσωπα που παίζουν πρωταγωνιστικούς ρόλους. Το ένα πρόσωπο είναι ο **θύτης** (γνωστός ως bullies) ο οποίος προκαλεί την βία, ενώ το δεύτερο πρόσωπο είναι το **θύμα** που δέχεται την βία σε όποια μορφή είναι αυτή.

Οι **Θύτες** πιο συχνά είναι αγόρια οπου μέσα από αυτές τις πράξεις βίας νιώθουν δυνατοί. Συνήθως θύτες είναι παιδιά που δεν πειθαρχούν, με έντονη αυτοπεποίθηση, και θέλουν να επιβάλλονται θεωρώντας ότι αυτός είναι ο τρόπος να γίνουν κοινωνικά αποδεκτοί και η άσκηση βίας είναι ο μονός τρόπος να επιλύσουν τις διαφορές τους. Οι θύτες μπορεί να έχουν είτε αδιάφορους είτε αυταρχικούς γονείς, και ως αποτέλεσμα έχει το παιδί θύτης να ξεσπά με βία προς τους συμμαθητές του, με αυταρέσκεια, αρχηγική και αυταρχική συμπεριφορά και αυτό είναι αποτέλεσμα του κλίματος του οικογενειακού περιβάλλοντος. Με πολλές στερήσεις, με συνεχείς απαγορεύσεις. Όταν οι γονείς είναι υπερβολικά αυστηροί αλλά και όταν είναι υπερβολικά παραχωρητικοί διότι δεν θέτουν τα όρια που πρέπει.

Τα **θύματα** από την άλλη είναι άτομα που νιώθουν έντονα το αίσθημα της ανασφάλειας, έχουν πολλές φοβίες, είναι ευαίσθητοι, χάρις την ικανότητα να αμυνόσονται να αντικρούσουν την βία που δέχονται. Είναι κυρίως άτομα με μικρότερο σωματικό όγκο από τους θύτες διότι έτσι οι θύτες νιώθουν ακόμα πιο δυνατοί. Κάποιες φορές τα θύματα είναι διαφορετικής εθνικότητας ή θρησκείας κάτι

που τα κάνει να νιώθουν ακόμα πιο απομονωμένα από τους υπόλοιπους και πιο ευάλωτα στις επιθέσεις.

Και στα δυο πρόσωπα της σχολικής βίας (θύμα – θύτης) υπάρχει ως κοινό η ανασφάλεια και η διάφορα μεταξύ τους είναι ότι την εκφράζουν ο καθένας με τον δικό του τρόπο.

2.2 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ BULLYING

Όσον αφορά τους θύτες, οι συνέπειες της ενδοσχολική βίας και του εκφοβισμού στα παιδιά αυτά, είναι σοβαρές και καθοριστικές για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και εξέλιξή τους.

Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά – θύτες ,δηλαδή αυτά που ασκούν την βία και τον εκφοβισμό, αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να απομακρυνθούν από το σχολείο, να διακόψουν την σχολική φοίτηση, να εμφανίσουν τάσεις φυγής από το σπίτι και να εξελιχτούν σε ενήλικες με αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά.

Επιπλέον, η εμπλοκή τους σε τσακωμούς και σε άλλους τέτοιου είδους άπρεπη συμπεριφορά έχει το ίδιο σημαντικές επιπτώσεις, οι οποίες μπορούν να εξεταστούν από δύο όψεις . Από την μια πλευρά, είναι πολύ πιθανό να αποκτήσει με τις πράξεις του υψηλή αυτοεκτίμηση την οποία θα εκμεταλλευτεί λανθασμένα και θα συνεχίσει να φέρεται με επιθετική δράση, όχι μόνο στους συνομηλίκους του και στους συμμαθητές τους αλλά και στην οικογένεια του. Χωρίς να το αντιλαμβάνεται, συνεπώς, και πιστεύοντας ότι βρίσκεται σε ανώτερη θέση και ότι πράττει με σωστό και έξυπνο τρόπο παγιδεύοντας έτσι, ο ίδιος με τον εγωισμό του, την ανωριμότητα του και την αδιαφορία του για τις ανεξέλεγκτες και επιθετικές πράξεις του. Απ' την άλλη πλευρά, όμως, ο θύτης προκαλώντας φασαρίες και προβλήματα στο σχολικό του περίγυρο και μετανιώνοντας για τις πράξεις που είναι υπεύθυνος, μπορεί να αλλάξει εντελώς η μετέπειτα ζωή του. Συγκεκριμένα, τα συμπτώματα που παρουσιάζονται είναι η κατάθλιψη, η χαμηλή αυτοεκτίμηση και η διατάραξη της ψυχικής του υγείας. Επίσης, ο θύτης παρουσιάζει έντονη επιθυμία για διακοπή της φοίτησης του από το σχολείο, έκτος από τις συνηθισμένες κοπάνες και φυσικά τις αποβολές . Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα, ο θύτης να οδηγείται σε κατανάλωση αλκοόλ, χρήση ναρκωτικών ουσιών και στην χειρότερη περίπτωση της αυτοκτονίας.

Από τα παραπάνω δεδομένα γίνεται εμφανές ότι η παραβατική συμπεριφορά του θύτη μπορεί να διαρκέσει μέχρι και την ενηλικίωσή του και να έχει αντίκτυπο στο κοινωνικό του περίγυρο. Θα προκαλέσει εμπόδιο στην δημιουργία επικοινωνιακών σχέσεων και στην διατήρηση και ανάπτυξη μιας σωστής κοινωνικής ζωής, αφού η άσχημη συμπεριφορά που είχε στο σχολικό του περιβάλλον θα συνεχιστεί στους ανθρώπους που θα συναντήσει στο μέλλον και θα τον απομακρύνει από όλων των ειδών των σχέσεων, ιδιαίτερος των σεξουαλικών.

Σε αυτό το σημείο, καταλήγουμε στο γεγονός ότι ο μελλοντικός χαρακτήρας του παιδιού – θύτη είναι καταδικασμένος μέσω των αποτρόπαιων πράξεών του. Κρίνεται αναγκαία, επομένως, η πρόληψη του φαινομένου και η απόφαση για άμεση αντιμετώπιση ή έστω περιορισμό της ενδοσχολικής βίας.

B. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Είναι σημαντικό:

1. Το σχολείο να είναι προσιτό σε όλους τους μαθητές ,να τους βοηθάει ισότιμα, δίνοντάς τη δυνατότητα σε κάθε παιδί να προοδεύσει, χωρίς να του προτείνει έναν απρόσιτο στόχο.
2. Να έχει ως κέντρο τα παιδιά και όχι τους δασκάλους.
3. Να συνδεθεί με τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες και να μη λειτουργεί σα να μην το αγγίζουν οι κοινωνικές αλλαγές.
4. Οι μαθητές χρειάζεται να αναπτύξουν όπως λέει ο Bandura κοινωνικές δεξιότητες:
 - αυτοεκτίμηση
 - εμπιστοσύνη στον εαυτό τους
 - να αρνούνται την πίεση των συνομηλίκων ή άλλων ενηλίκων
 - να χειρίζονται τις συγκινήσεις – συναισθήματά τους
 - να διαπραγματεύονται
5. Βασική και διαρκής εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να είναι σήμερα, περισσότερο από ποτέ, πρώτη προτεραιότητα της πολιτείας. Δεν είναι όλοι φτιαγμένοι για να γίνουν εκπαιδευτικοί και ιδιαίτερα να διδάξουν μαθητές με κοινωνικές ή σχολικές δυσκολίες. Δεν αρκούν μόνο οι επιστημονικές τους γνώσεις. Οι επικοινωνιακές ικανότητες δεν έχουν να κάνουν με τις βασικές παιδαγωγικές τεχνικές και δεν αξιολογούνται πραγματικά με αποτέλεσμα ακόμη και νέοι εκπαιδευτικοί να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα
6. Η βασική εκπαίδευση θα πρέπει να περιλαμβάνει εκτός από τις θεωρητικές γνώσεις των συμπεριφορών που μπορεί να θέσουν προβλήματα αλλά και στην πρακτική αντιμετώπιση καταστάσεων έτσι ώστε ο καθένας να αναλύει τις αντιδράσεις του απέναντι σε διαφορετικά είδη συμπεριφορών και προβλημάτων . Να γνωρίζει να εφαρμόζει τις σύγχρονες μεθόδους «εμπύχωσης της ομάδας» και να διαθέτει μια συγκροτημένη προσωπικότητα
7. Η πλειοψηφία των βίαιων ατόμων έχει πίσω της ένα τραυματικό παρελθόν, μια πληθώρα τραυμάτων, μια εξαιρετικά βαριά κληρονομιά υφιστάμενης και ασκούμενης βίας. Έτσι ο εκπαιδευτικός έρχεται σε επαφή με ένα βίωμα συχνά τραυματικό ενός υποκειμένου που βρίσκεται σε κίνδυνο ή είναι επικίνδυνο. (Αρτινοπούλου, Β. (2001)

Απόσπασμα από το περιοδικό «ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ»

Γ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΚΦΟΒΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ

Η βία των μαθητών είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που σχετίζεται τόσο με την ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού συστήματος όσο και την ενδεχόμενη ενδοοικογενειακή αποξένωση. Η πηγή της μπορεί να εντοπιστεί ακόμη και στο φυσικό χώρο του παιδιού, όπως παραδείγματος χάριν από τα πρόσωπα της γειτονιάς, το έλλειμμα της εγκληματικότητας και του κοινωνικού ρατσισμού. Σε αυτό το σημείο σωστό θα ήταν να τονίσουμε πως η σημαντικότερη πηγή της βίας είναι η μαζική προβολή της από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Όσον αφορά το κοινωνικό κομμάτι, οι κάθε είδους πιέσεις που μπορεί να προκαλέσουν την εξέγερση του παιδιού ονομάζεται κοινωνική βία, η όποια αποτελεί ενδεχομένως γενεσιουργό παράγοντα για "βίαιες απαντήσεις".

Κοινωνική πίεση μπορεί να χαρακτηριστεί το άγχος που μεταδίδεται στους νέους για το μέλλον καθώς και ο φόβος για την ενεργεία, στοιχειά τα όποια συνδέουν την μια γενιά με την επομένη. Πράγματι, στις μέρες μας όλο και πιο συχνά κάνουμε λόγο για 'ανέργους δεύτερης γενιάς' και ένα στιγματισμένο αδιέξοδο μέλλον. Επομένως μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ότι η παιδική επιθετικότητα είναι η αντανάκλαση της σημερινής η όποια είναι σε πολλές περιπτώσεις η κραυγή και η έκκληση που κρύβει πόνο και απογοήτευση. Πολλοί ψυχολόγοι μάλιστα, θεωρούν ότι η επιθετική συμπεριφορά είναι κάτι σαν "ευλογία" καθώς είναι ένα σύμπτωμα που φανερώνεται με παθολογικό τρόπο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

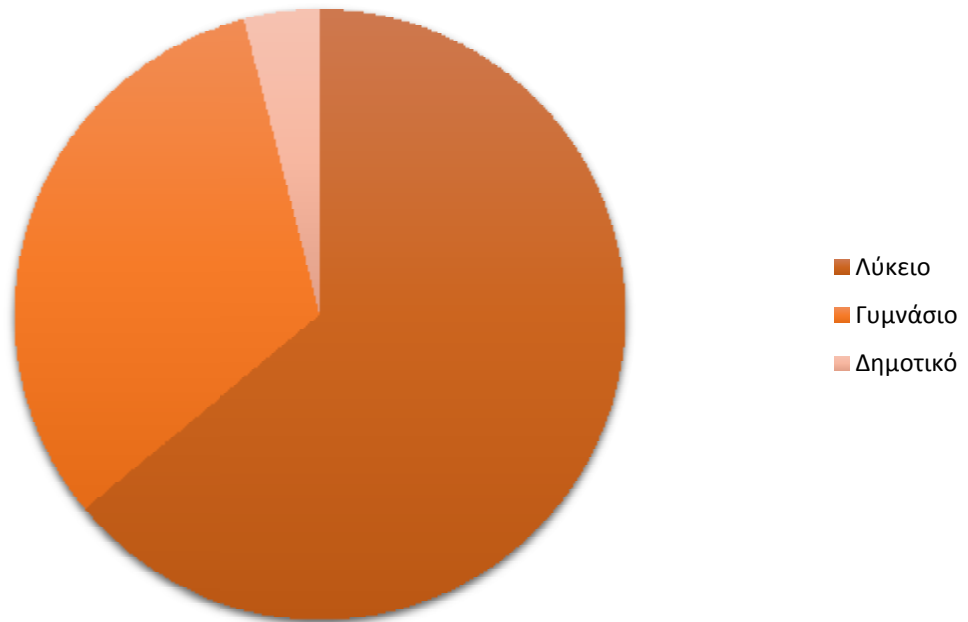
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ-ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας είναι ένα σύνηθες φαινόμενο πλέον το οποίο μας απασχόλησε τον τελευταίο καιρό από την στιγμή που έγινε γνωστή σε όλους η υπόθεση του φοιτητή από τα Γιάννενα. Γι αυτό τον λόγο αποφασίσαμε να ασχοληθούμε με αυτό το θέμα στην εργασία μας. Σκοπός μας είναι να προσπαθήσουμε να ενημερωθούμε πλήρως έτσι ώστε να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε και να αποτρέψουμε τέτοιου είδους καταστάσεις.

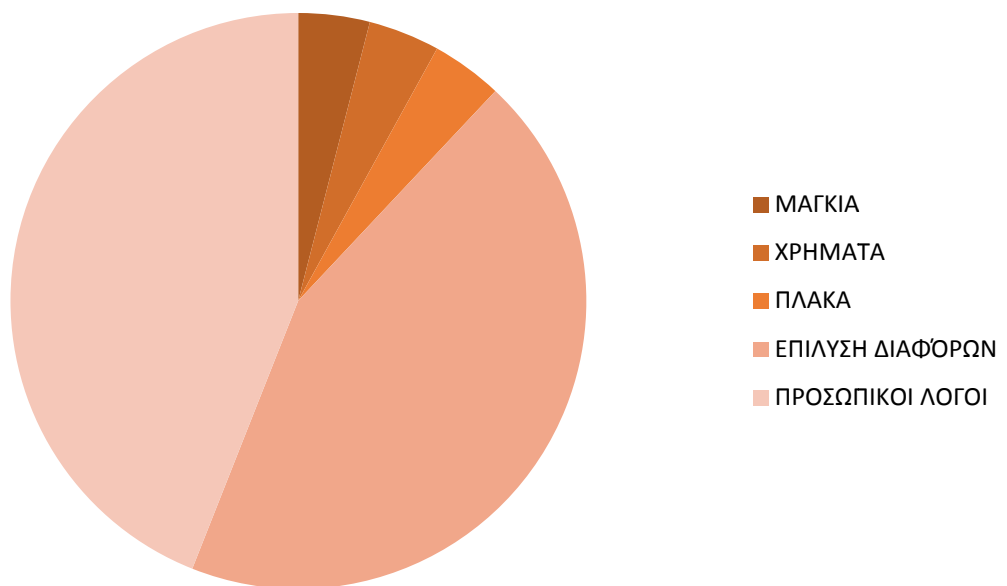
Για να κάνουμε την έρευνα και να φτιάξουμε την εργασία συλλέξαμε πληροφορίες πάνω στο θέμα μέσα από βιβλία που δανειστήκαμε από την Δημοτική Βιβλιοθήκη του Πύργου και την Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πατρών, κάποια άρθρα που βρήκαμε σε διάφορα sites στο διαδίκτυο και κάποιες έρευνες. Μελετώντας τη βιβλιογραφία συντάξαμε δελτία, τα οποία χρησιμοποιήσαμε για την τελική σύνθεση του θεωρητικού μέρους της εργασίας μας.

Στη συνέχεια ασχοληθήκαμε με τη σύνταξη του ερωτηματολογίου που θα χρησιμοποιούσαμε στην έρευνά μας. Μοιράσαμε τα ερωτηματολόγια στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο Λουσικών καθώς και στο Γυμνάσιο της Ανδραβίδας. Αφού συγκεντρώσαμε τα ερωτηματολόγια καταγράψαμε τις απαντήσεις και επεξεργαστήκαμε τα αποτελέσματα που προέκυψαν στο πρόγραμμα excel. Με βάση τα αποτελέσματά μας καταγράψαμε τα συμπεράσματά μας από την έρευνα.

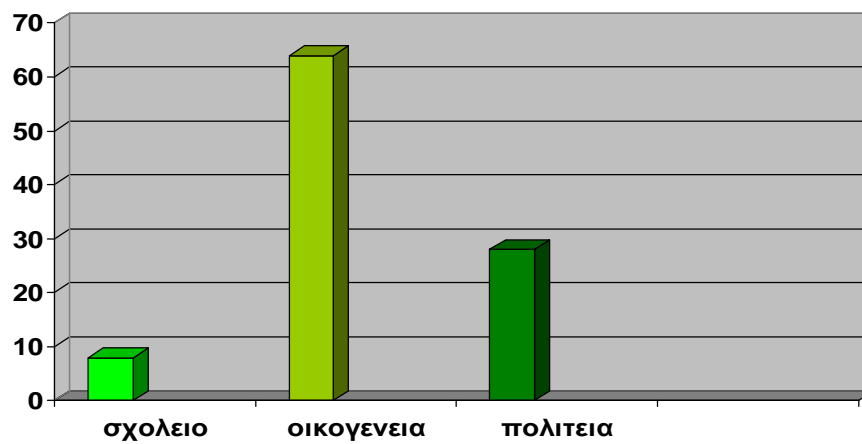
Που εκδηλώνεται το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας

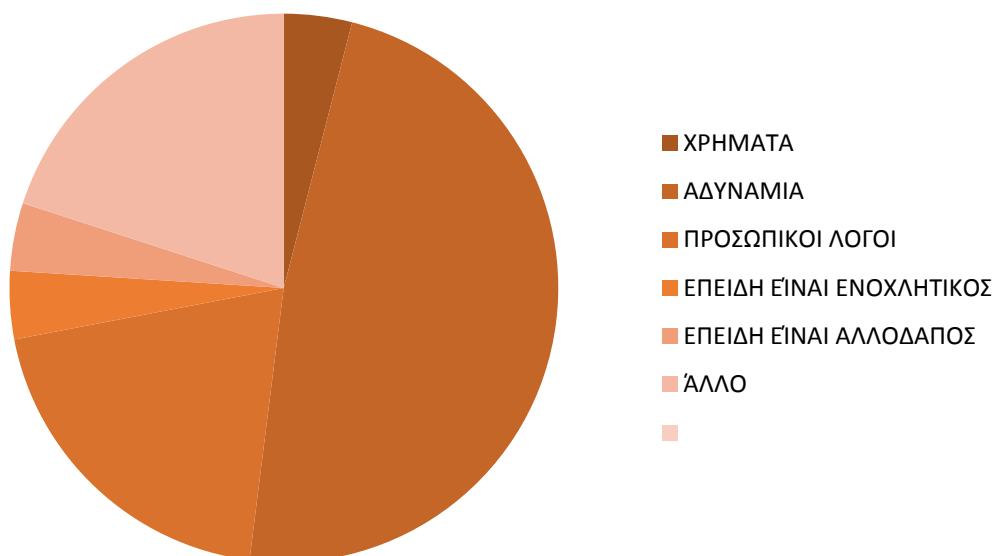
Λόγοι για τους οποίους κάποιος καταφεύγει στη βία

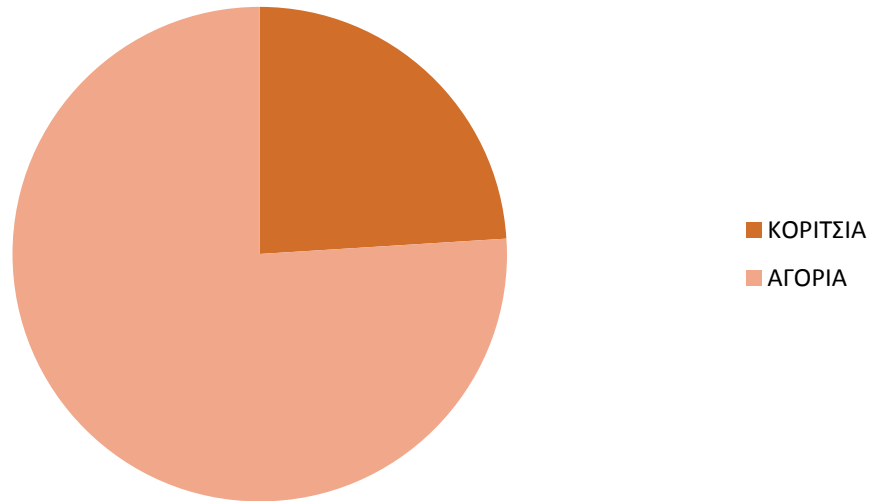
Παράγοντες που βοηθούνε στην εξάλειψη του φαινομένου

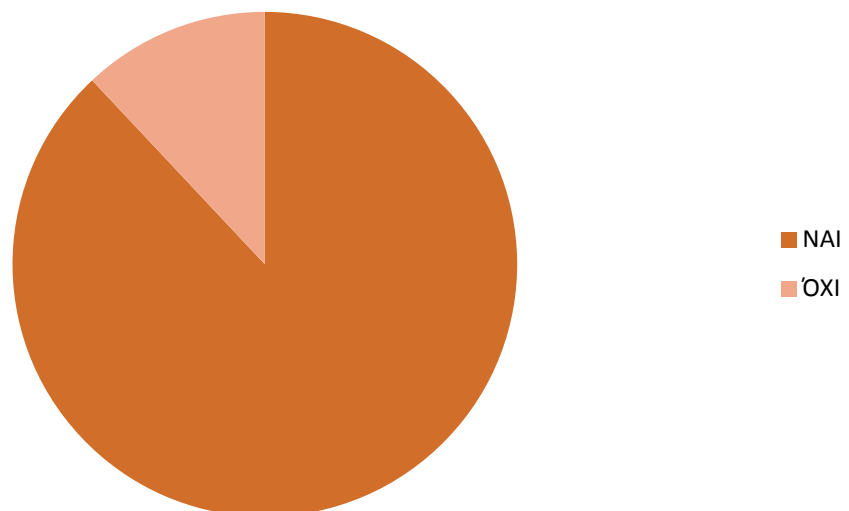
ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΚΑΠΟΙΟΣ ΠΕΦΤΕΙ ΘΥΜΑ ΒΙΑΣ

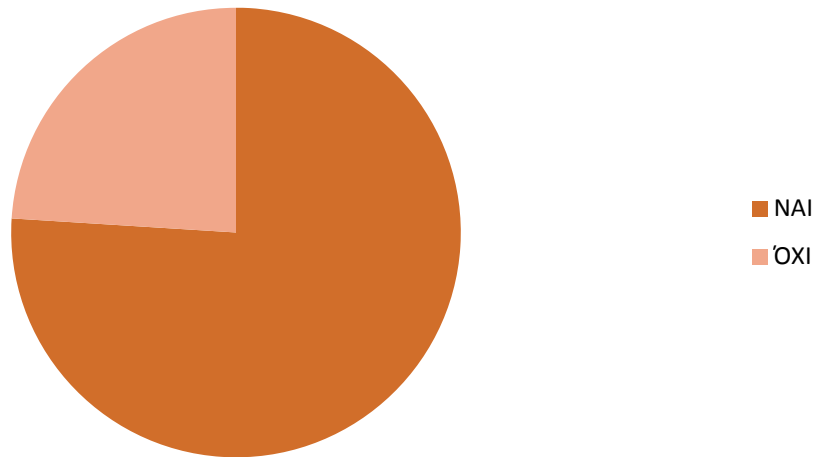
**ΠΟΙΟΣ ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΌΤΙ ΚΑΤΑΦΕΥΓΕΙ ΠΙΟ
ΣΥΧΝΑ ΣΤΗΝ ΒΙΑ?**

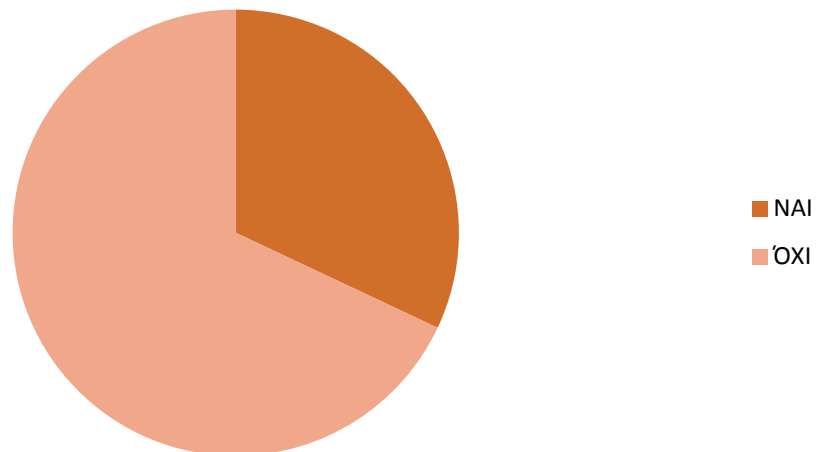
ΓΝΩΡΙΖΕΙΣ ΤΙ ΕΊΝΑΙ Η ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ?

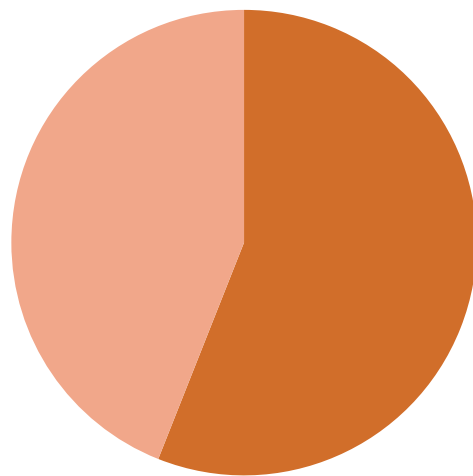
**ΕΧΕΤΕ ΓΙΝΕΙ ΠΟΤΕ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΣΕ
ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟ ΑΣΚΗΣΗΣ ΒΙΑΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ
ΣΥΜΜΑΘΗΤΕΣ ΣΑΣ?**

**ΕΧΕΤΕ ΠΟΤΕ ΒΟΗΘΗΣΕΙ ΈΝΑ ΘΥΜΑ
ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ?**

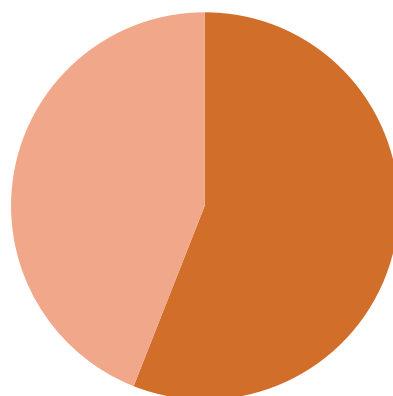

ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΠΩΣ ΕΥΘΥΝΕΤΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ?

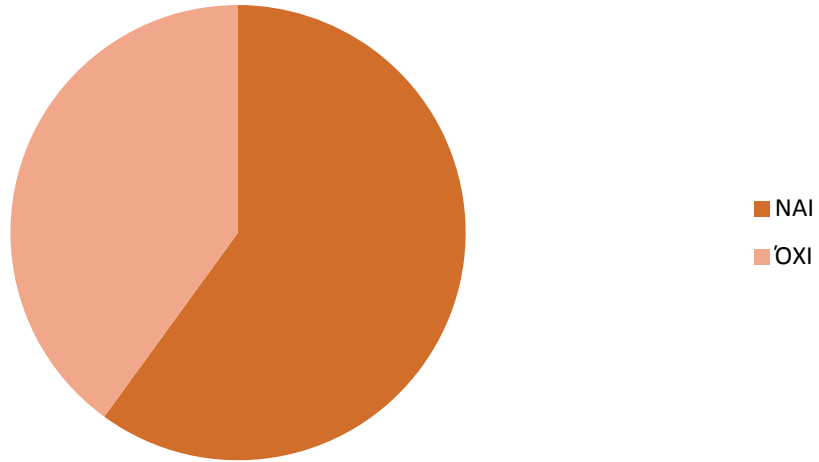
■ ΝΑΙ
■ ΟΧΙ

ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΌΤΙ ΘΑ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΘΕΙ Η ΒΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΑ ΜΕΣΩ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ?

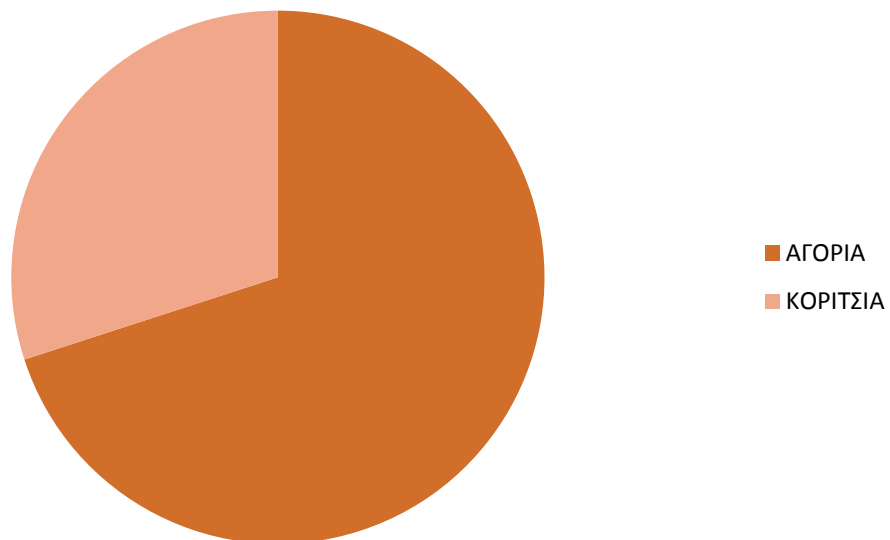

■ ΝΑΙ
■ ΟΧΙ

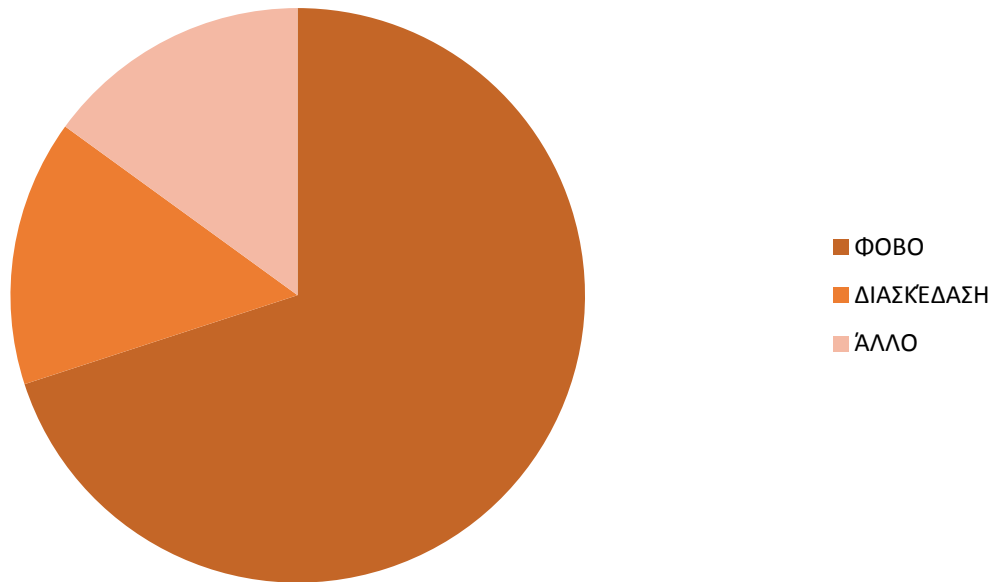
**ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΌΤΙ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ ΤΟ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ
ΕΪΝΑΙ ΣΥΧΝΟΤΕΡΟ ΑΠΌ ΌΤΙ ΣΤΟ
ΠΑΡΕΛΘΟΝ?**

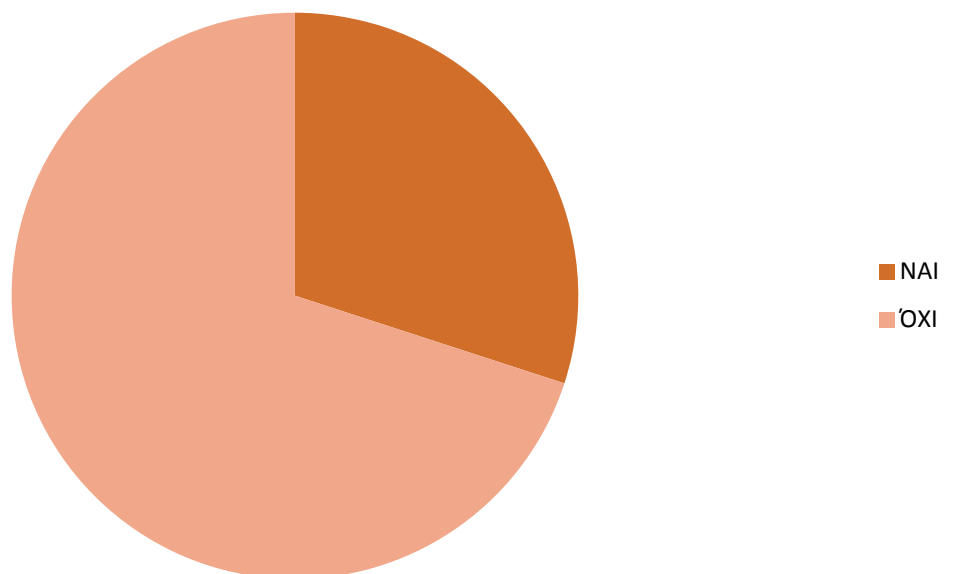
**ΠΟΙΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ ΕΪΝΑΙ ΤΑ ΠΙΟ
ΣΥΧΝΑ ΘΥΜΑΤΑ?**

**ΓΙΑ ΠΟΙΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΚΑΤ' ΤΗΝ ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ
ΚΑΠΟΙΟΣ ΔΕΝ ΑΝΤΙΔΡΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΕ
ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΒΙΑΣ?**

ΑΝΑΦΕΡΑΤΕ ΤΟ ΣΥΜΒΑΝ ΑΥΤΟ ΣΕ ΑΛΛΟΥΣ?

ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

1) Φύλο

1. Αγόρι

2. Κορίτσι

2) Γνωρίζεις τι είναι η ενδοσχολική βία ;

1.ναι

2.οχι

3) Ποιος/α πιστεύεις ότι καταφεύγει πιο συχνά στην βία ;

1.Αγόρια

2.Κορίτσια

4) Που πιστεύεις ότι εκδηλώνεται περισσότερο το φαινόμενο ;

1.Δημοτικό

2.Γυμνασιο

3.Λυκειο

5) Έχετε πέσει ποτέ θύμα σχολικής βίας;

1.Πολλες φορές

2.Σπάνια

3.Ποτέ

6) Αν η απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση είναι θετική, ποιά μορφή βίας σας έχει ασκηθεί ;

1.Λεκτική

2.Σωματική

3.Σεξουαλική

4.Ψυχολογική

7) Για ποιους λόγους κατά τη γνώμη σας κάποιος καταφεύγει στη βία ;

1. Για τα χρήματα

2. Για πλάκα

3. Για προσωπικούς λόγους
4. Για μαγκιά
5. Για εκδίκηση
6. Φήμη – όνομα στο σχολείο
7. Για εκτόνωση
8. Για επίλυση διάφορων ;

8) Πιστεύεις ότι ο θύτης θα πρέπει να δέχεται κάποια ποινή ;

- 1.ναι
- 2.οχι

10) Αναφέρατε το συμβάν αυτό σε άλλους ;

- 1.ναι
- 2.οχι

12) Έχετε γίνει ποτέ μάρτυρες σε περιστατικό άσκησης βίας ανάμεσα σε συμμαθητές σας ;

- 1.ναι
- 2.οχι

14) Ποια κατά την γνώμη σας είναι τα πιο συχνά θύματα ;

- 1.Αγόρια
- 2.Κορίτσια

15) Έχετε ποτέ βοηθήσει ένα θύμα ενδοσχολικής βίας ;

- 1.Ναι
- 2.Οχι

17) Έχετε γίνει ποτέ μάρτυρες σε περιστατικό άσκησης βίας ανάμεσα σε συμμαθητές σας ;

- 1.ναι
- 2.οχι

18) Για ποιους λόγους κατά τη γνώμη σας κάποιος δεν αντιδρά μπροστά σε περιστατικό άσκησης βίας στο σχολείο;

1. Από φόβο ;
2. Για διασκέδαση ;

3. Άλλο ;

19) Το εκπαιδευτικό σύστημα συμβάλλει στην εμφάνιση ή στην αντιμετώπιση του φαινομένου της ενδοσχολικής βίας ;

1.Συμβάλλει

2.Δεν συμβάλλει

20) Κατά τη γνώμη σας αν υπάρξουν ποιο αυστηροί κανονισμοί θα μειωθεί το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας ;

1.ναι

2.οχι

21) Πιστεύεις πως ευθύνεται η οικονομική κρίση ;

1.ναι

2.οχι

22) Πιστεύετε ότι στις μέρες μας το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας είναι συχνότερο απ' ότι στο παρελθόν ;

1.ναι

2.οχι

23) Πιστεύεις ότι μπορεί να καταπολεμηθεί η βία αποτελεσματικά μέσω ειδικών προγραμμάτων ;

1.ναι

2.οχι

24) Ποιο παράγοντες θεωρείς ότι μπορούν να βοηθήσουν στην εξάλειψη του φαινομένου ;

1.Σχολείο

2.Οικογένεια

3.Πολιτεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλύσουμε τον τρόπο που υλοποιήθηκε η συγκεκριμένη εργασία καθώς και τα προγράμματα που χρησιμοποιήσαμε για το σχεδιαστικό μέρος (αφίσες –φυλλάδια) αλλά και για την συνέντευξη , και για το trailer που φτιάξαμε για διαφημιστικούς λόγους . Θα ξεκινήσουμε με τον τρόπο υλοποίησης των 3 αφισών που σχεδιάσαμε και θα επακολουθήσουν η περιγραφή υλοποίησης του φυλλαδίου, της συνέντευξης και του διαφημιστικού trailer .

Για την δημιουργία της αφίσας χρησιμοποιήσαμε το Adobe Photoshop .

1) Βάλαμε την φωτογραφία στο πρόγραμμα .

2) Προσθέσαμε ένα Gaussian Blur στον τοίχο .

3) Αλλάξαμε τα χρώματα της φωτογραφίας , χρησιμοποιώντας τα : Curves – Levels – Selective Color – Color balance – Hue – Saturation . Δηλαδή 'παίξαμε' με όσα είχε το πρόγραμμα .

4) Προσθέσαμε τα γράμματα .

5) Κάναμε και άλλες μικροαλλαγές στα χρώματα . Αυτή την φορά κάναμε αλλαγές στο Selective color – Curves

6) Προσθέσαμε τον τίτλο και του βάλαμε ένα Preset για να αλλάξει το σιλι και χρώματα .

7) Προσθέσαμε τον Αριθμό 1056

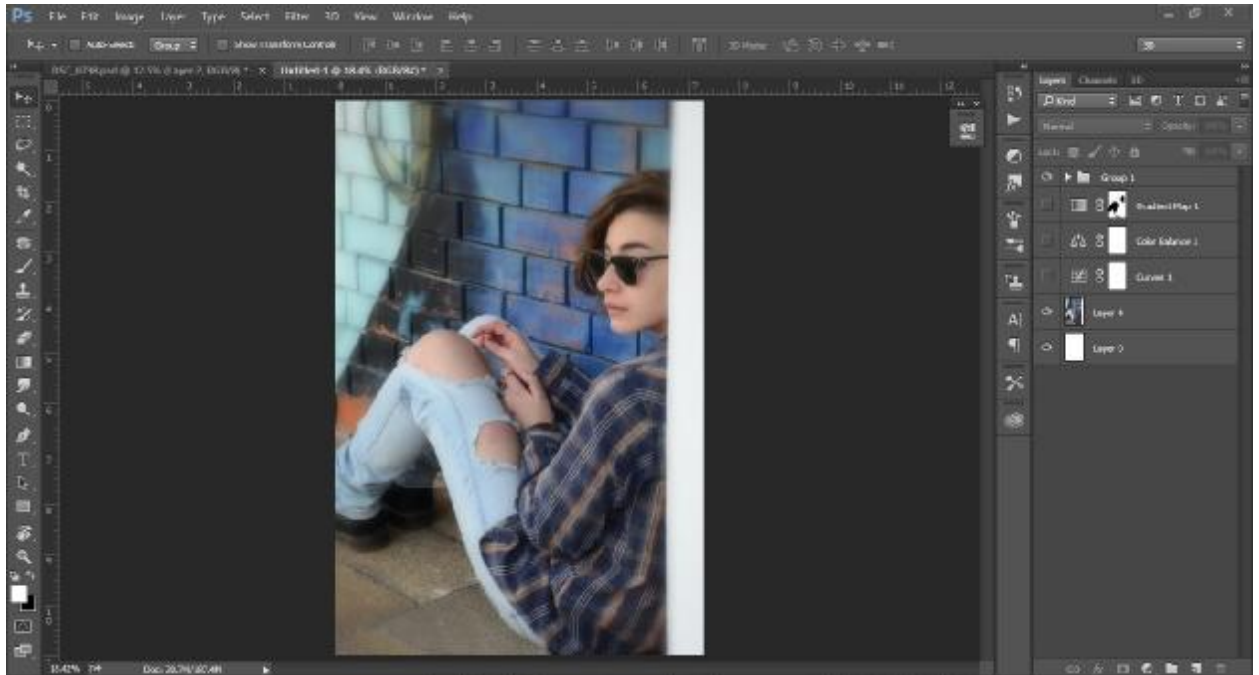

Τέλος αφίσας 1

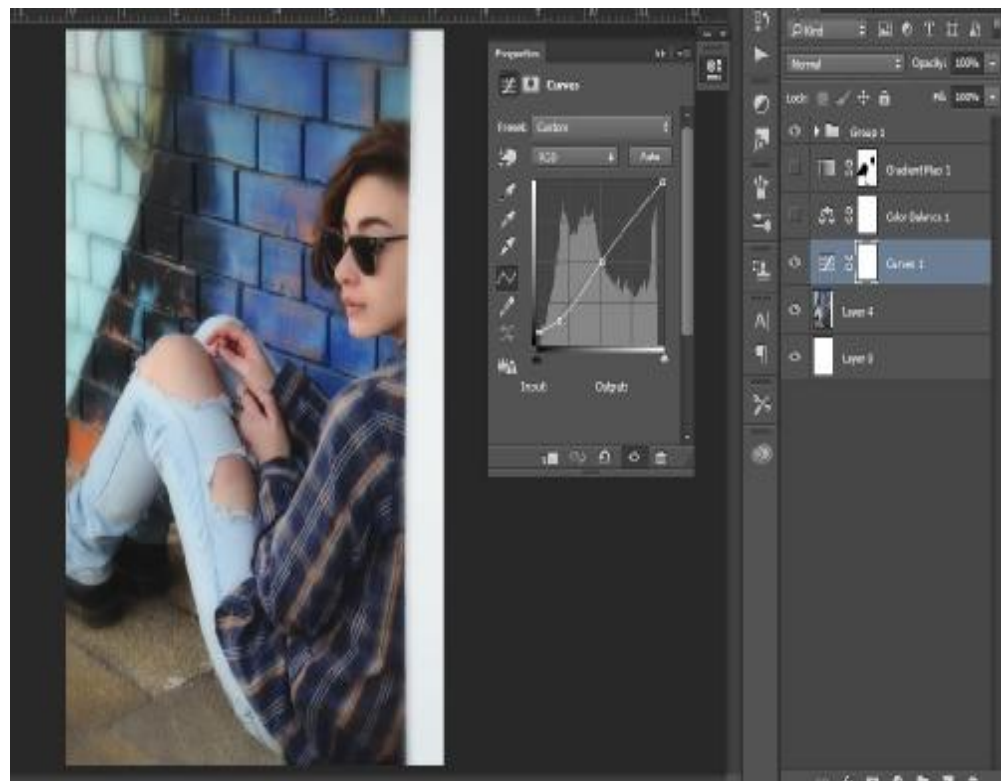
Αφίσα 2

Για την δημιουργία της αφίσας χρησιμοποιήσαμε το Adobe Photoshop .

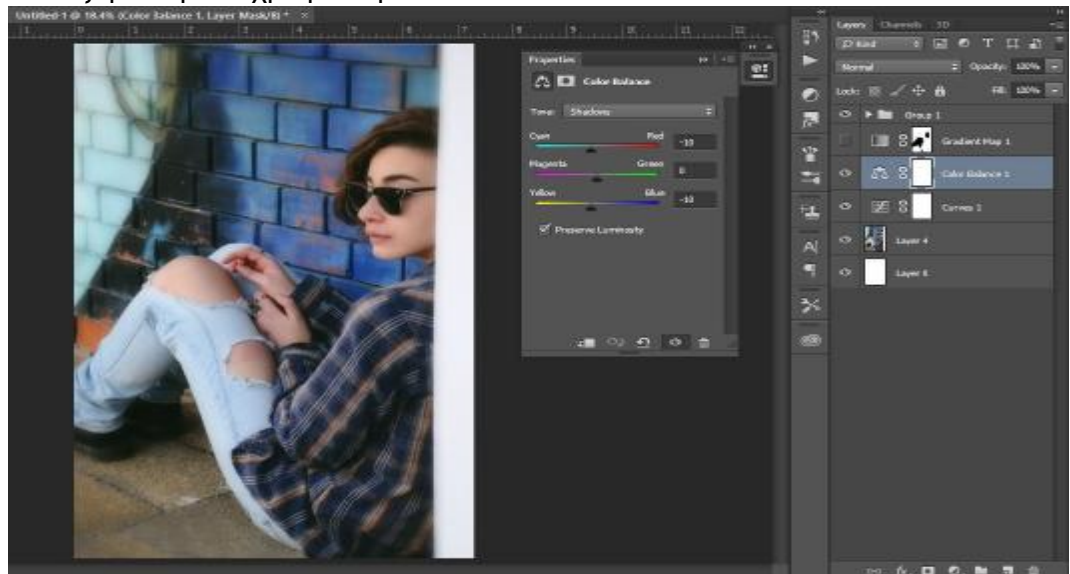
- 1) βάλουμε την φωτογραφία στο πρόγραμμα

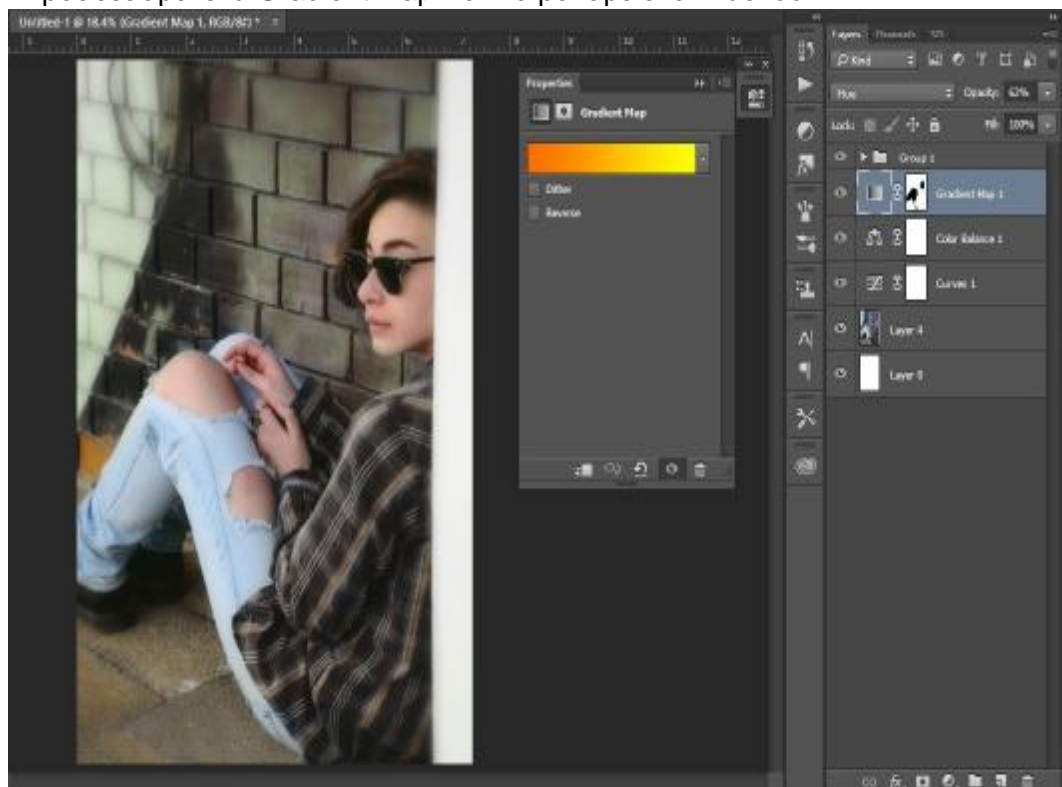
- 2) "Παίξame' με τα Curves .

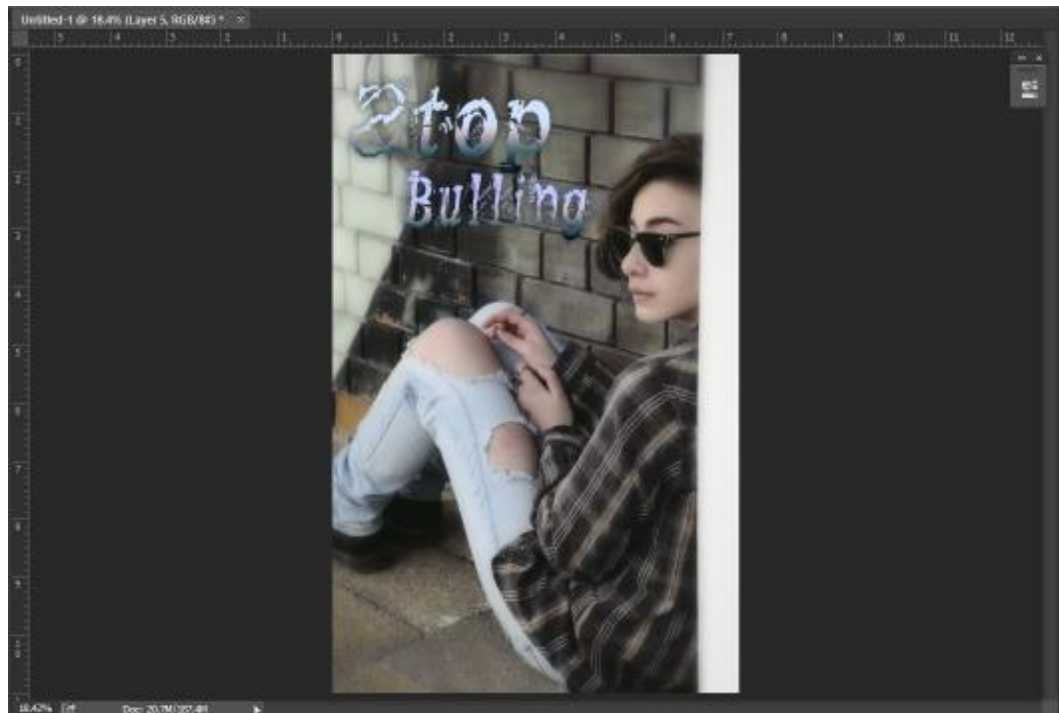
3) Αλλάξαμε λίγο τα χρώματα με το Color Balance

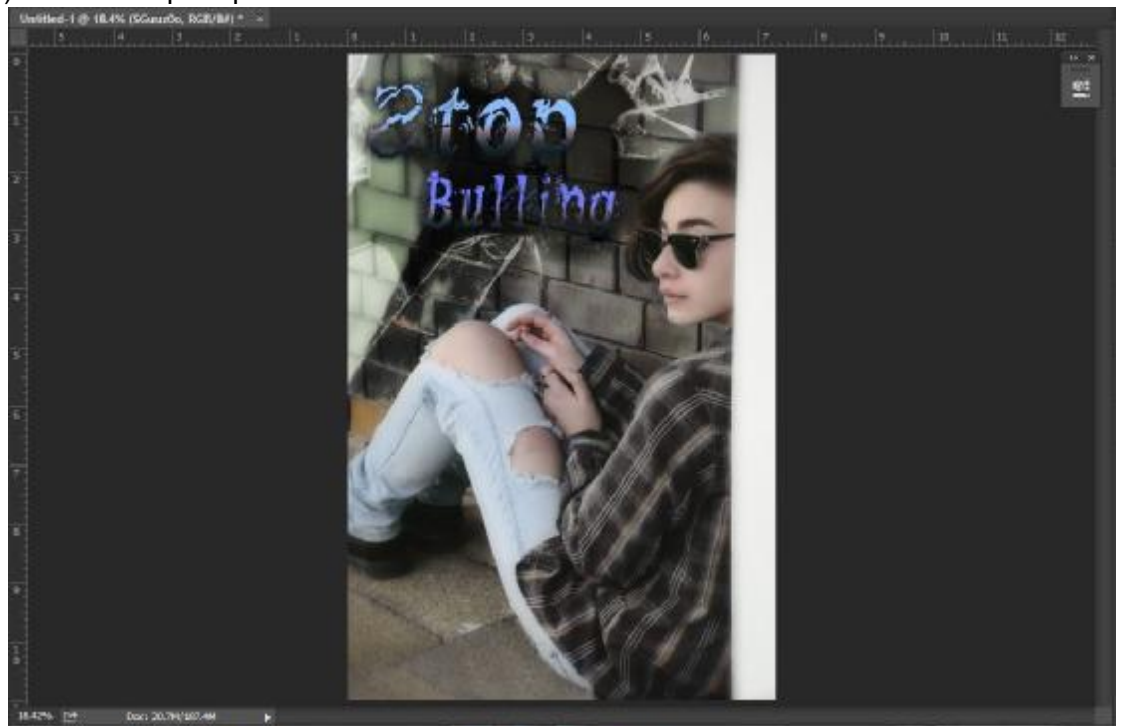
4) Προσθέσαμε ένα Gradient Map Και το βάλουμε στο Hue look

Προσθέσαμε τον ΤΙΤΛΟ και του βάλαμε ένα preset για να αλλάξει το Look .

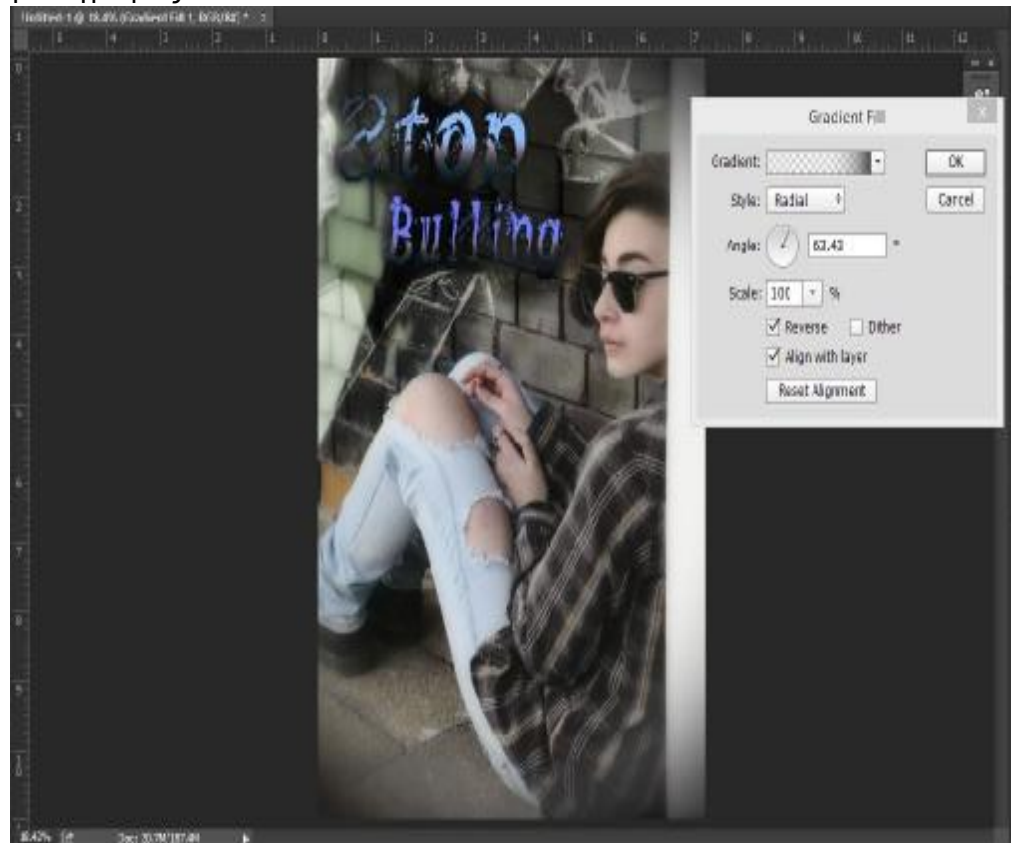

- 5) Προσθέσαμε μια φωτογραφία με σπασμένο γυαλί (από το google.com) και το στο βάλαμε Screen

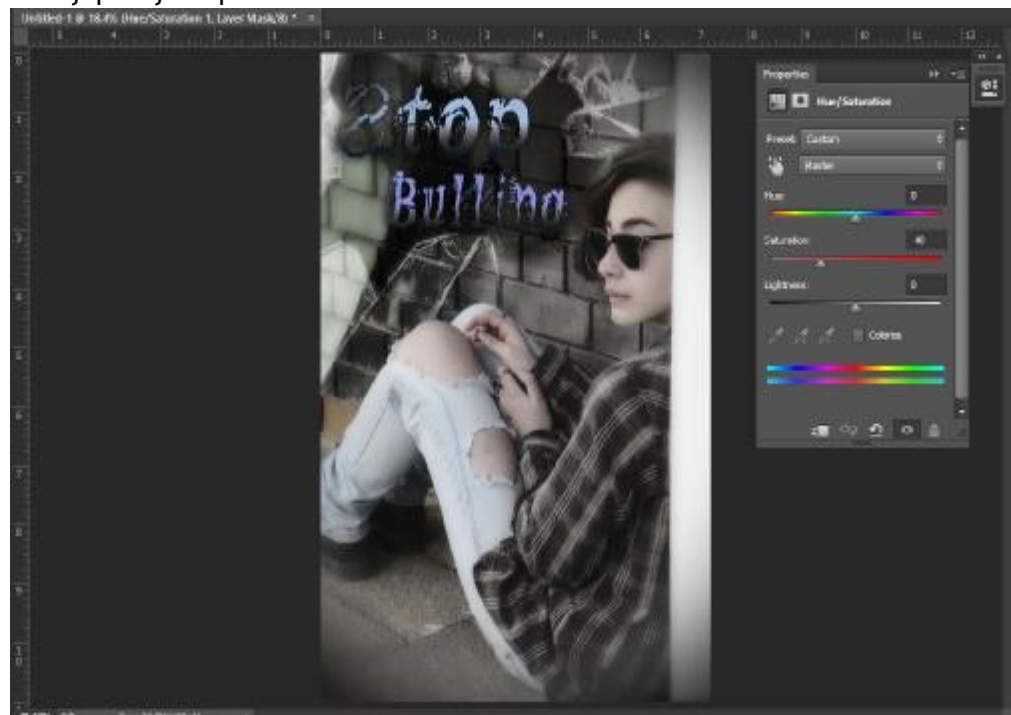

Look . Και όπου δεν θέλαμε το σβήσαμε. .

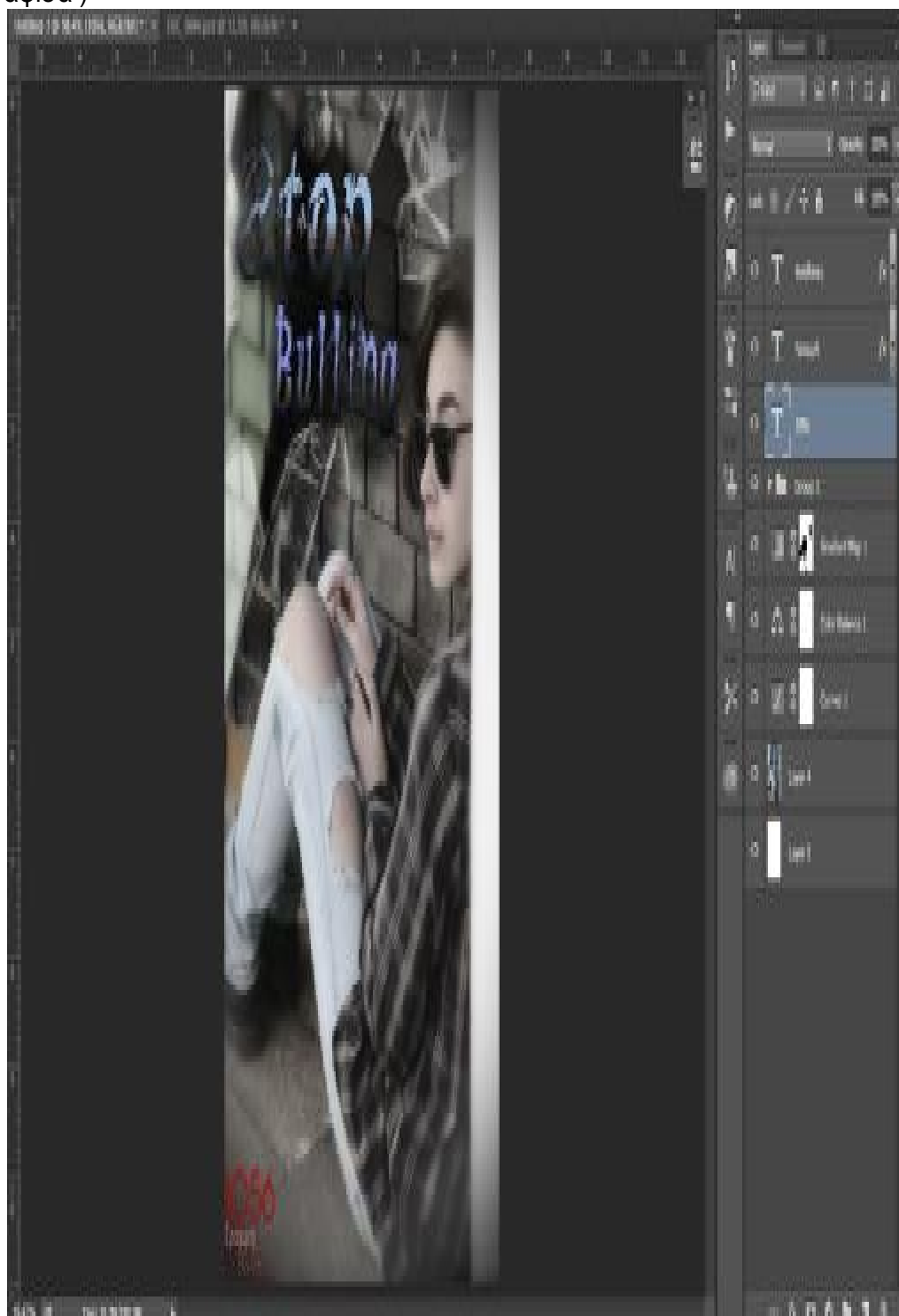
- 6) Προσθέσαμε ένα άλλο Gradient fill για να μαυρίσουμε τα άκρα της φωτογραφίας .

- 7) 'Παίξαμε' ξανά με το saturation

- 8) Και τέλος προσθέσαμε τον αριθμό 1056 .(το κάναμε copy από την άλλη αφίσα)

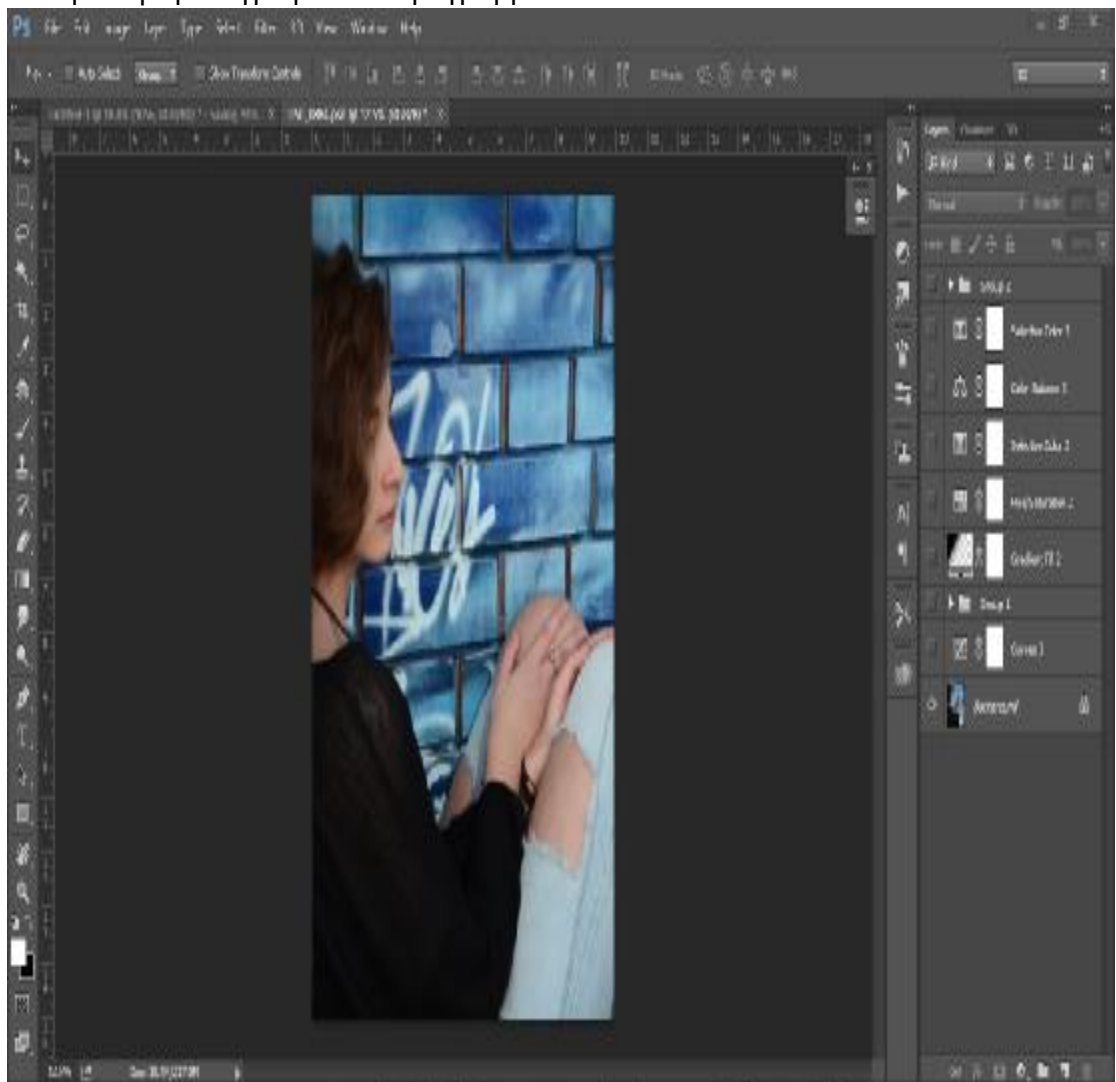

Τέλος αφίσας

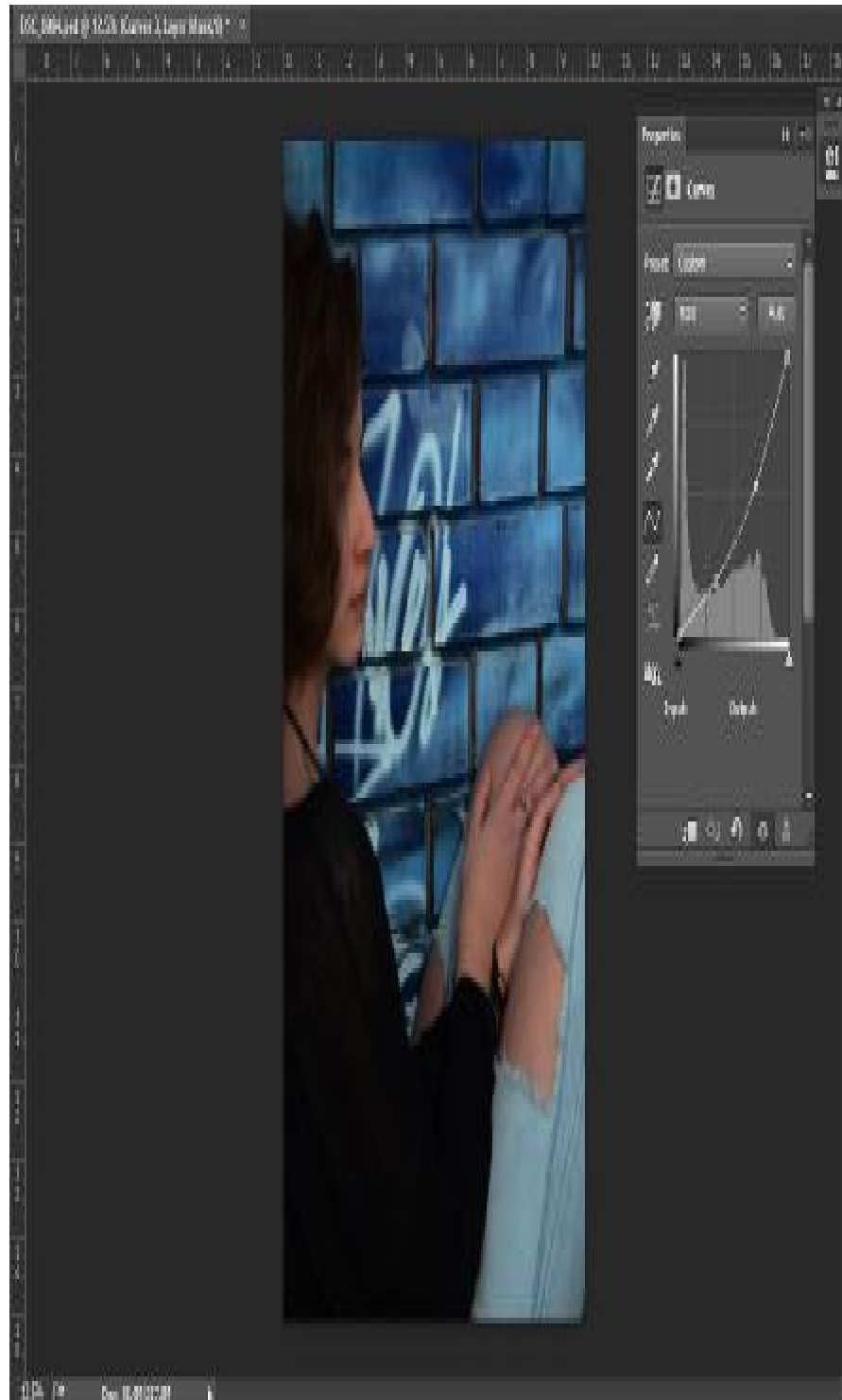
Αφίσα 3

Για την δημιουργία της αφίσας χρησιμοποιήσαμε το Adobe Photoshop .

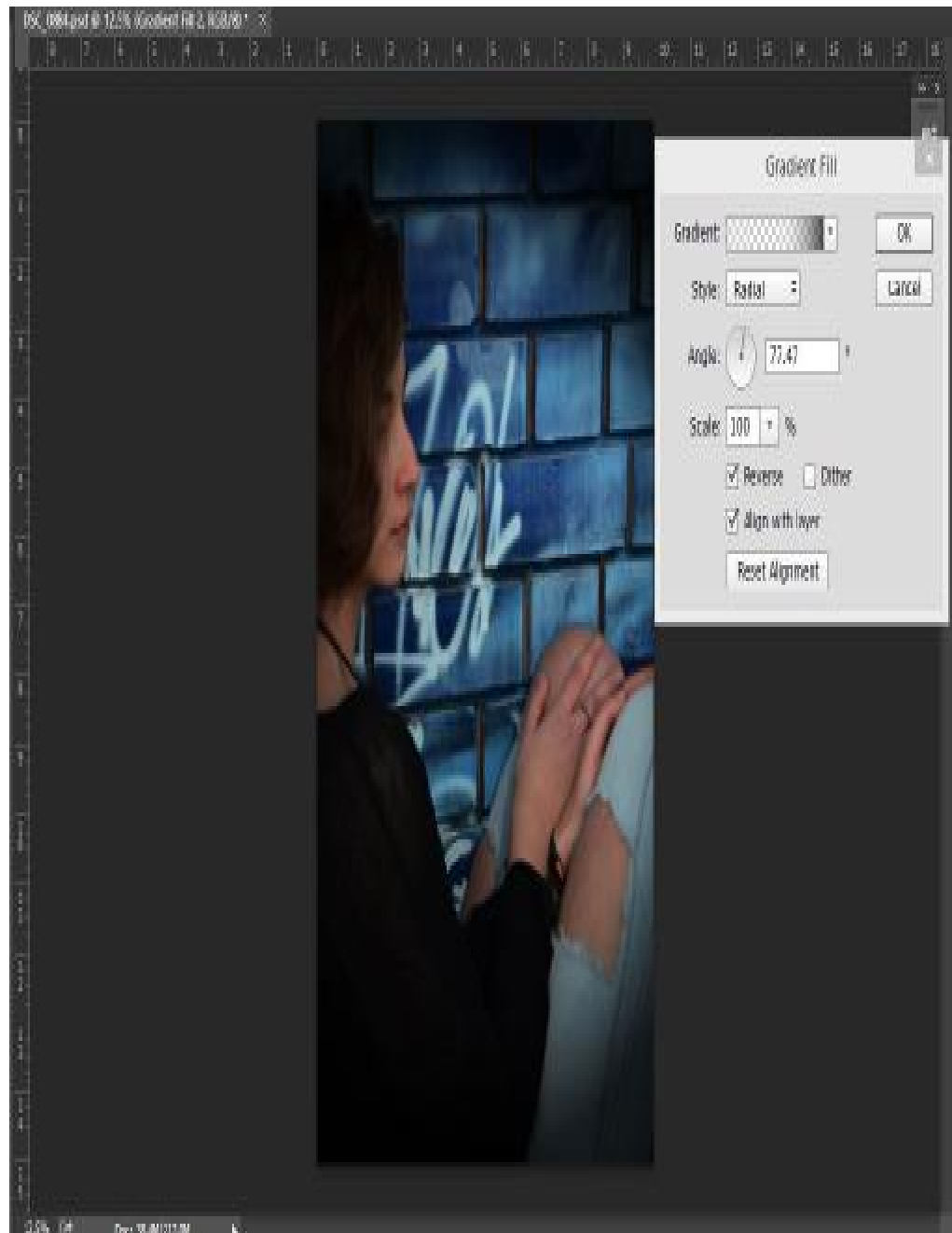
- 1) Βάλαμε την φωτογραφία στο πρόγραμμα .

2) 'Παίξαμε' με τα Curves .

- 3) Προσθέσαμε ένα Gradient Fill για να μαυρίσουμε τα άκρα της φωτογραφίας .

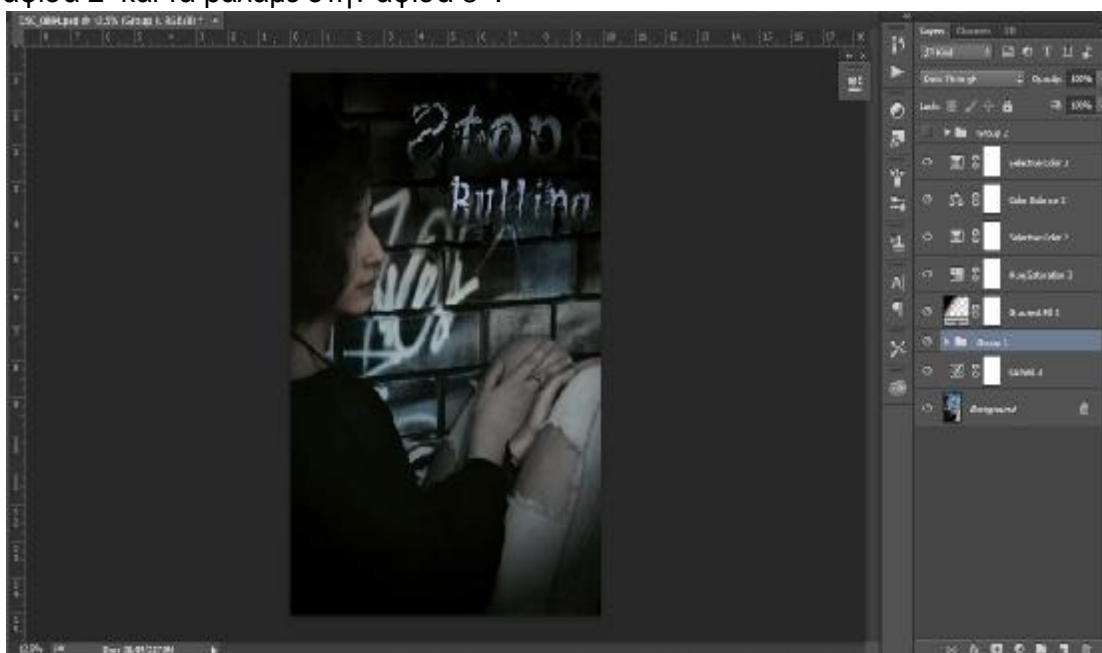
- 4) Αλλάξαμε λίγο τις ρυθμίσεις στο Hue and Saturation .

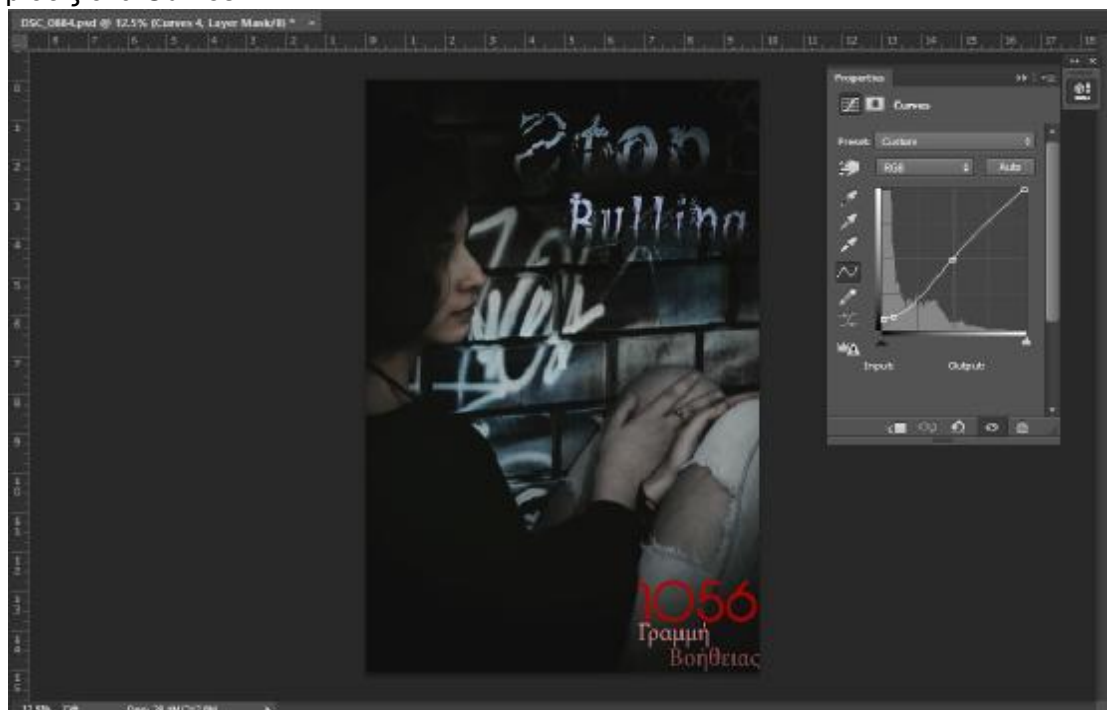
- 5) Αλλάξουμε λίγο τις ρυθμίσεις στο Color Balance.

- 6) Κάναμε copy τον τίτλο "Stop Bullying" και όλες τις ρυθμίσεις από την αφίσα 2 και τα βάλουμε στην αφίσα 3 .

- 7) Στο τέλος βάλουμε το 1056.. (copy από την αφίσα 2) και αλλάξαμε λίγο τις ρυθμίσεις στα Curves .

- 8) Αλλάξουμε λίγο τις ρυθμίσεις στο Hue and Saturation .

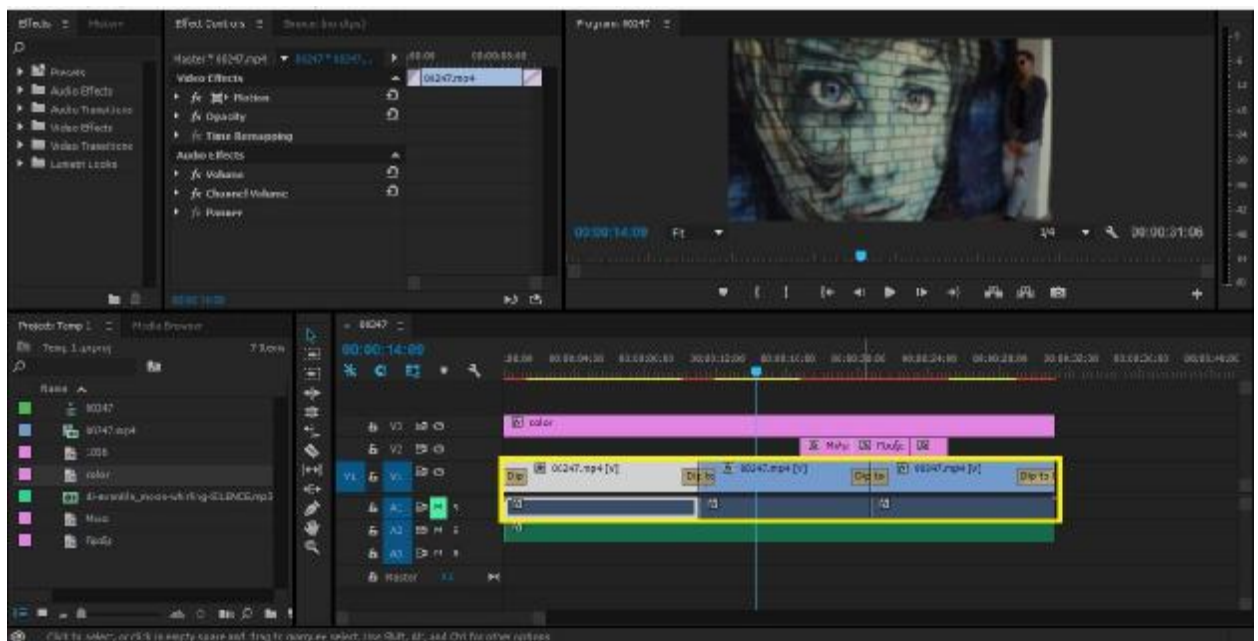

Τέλος αφίσας 3

Διαφημιστικό βίντεο

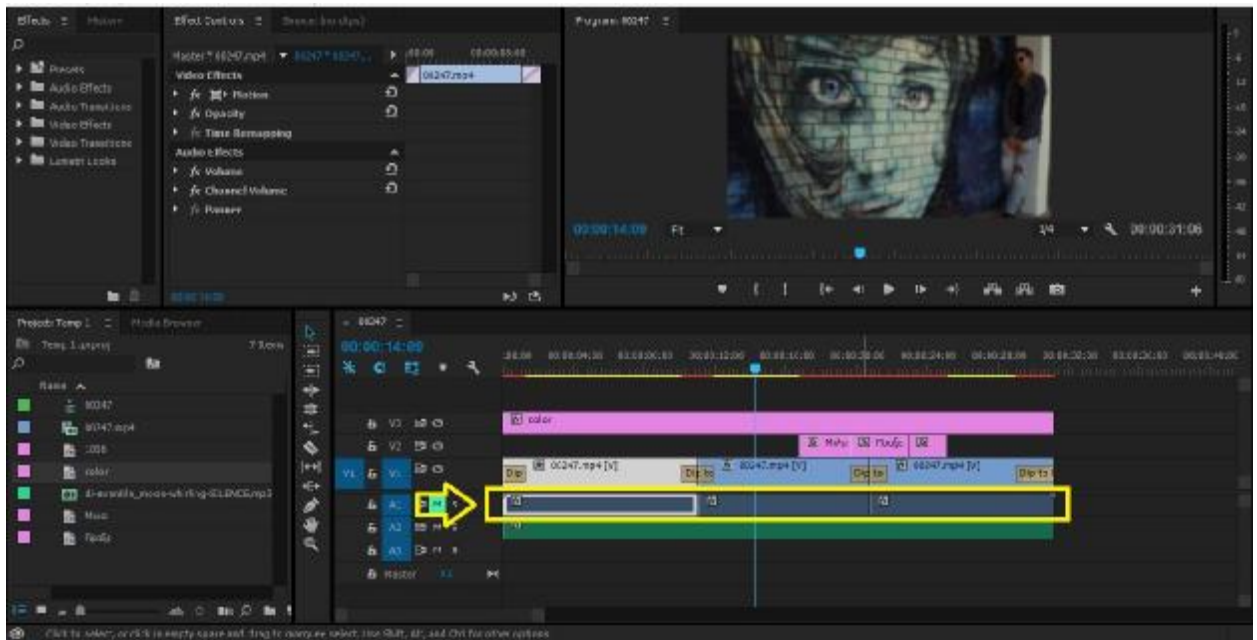
(MONTAZ Διαφημιστικού Βίντεο)

Γυρίσαμε 3-4 πλανα για την διαφήμιση .Τα βάλαμε στο Adobe Premiere και τα κάναμε σε slow motion mode .

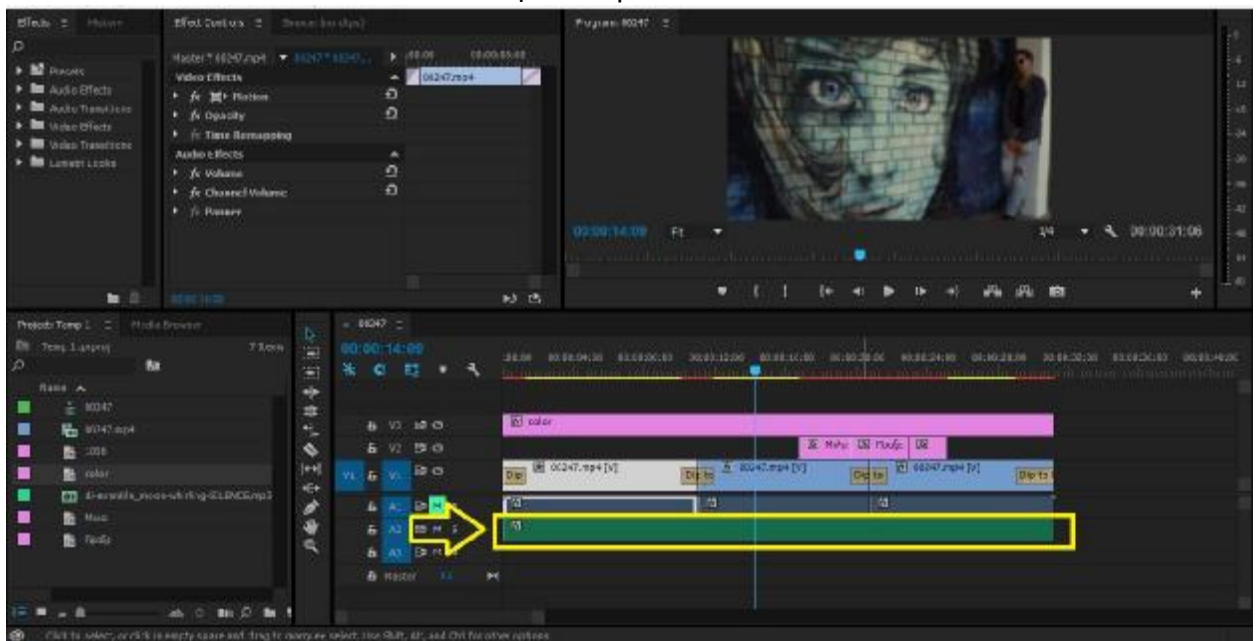

Μετα βάλαμε την μουσική που θέλαμε σε σιγανή ένταση και υστερα την φωνή που την είχαμε ηχογραφήσει ξεχωριστά από το βίντεο .

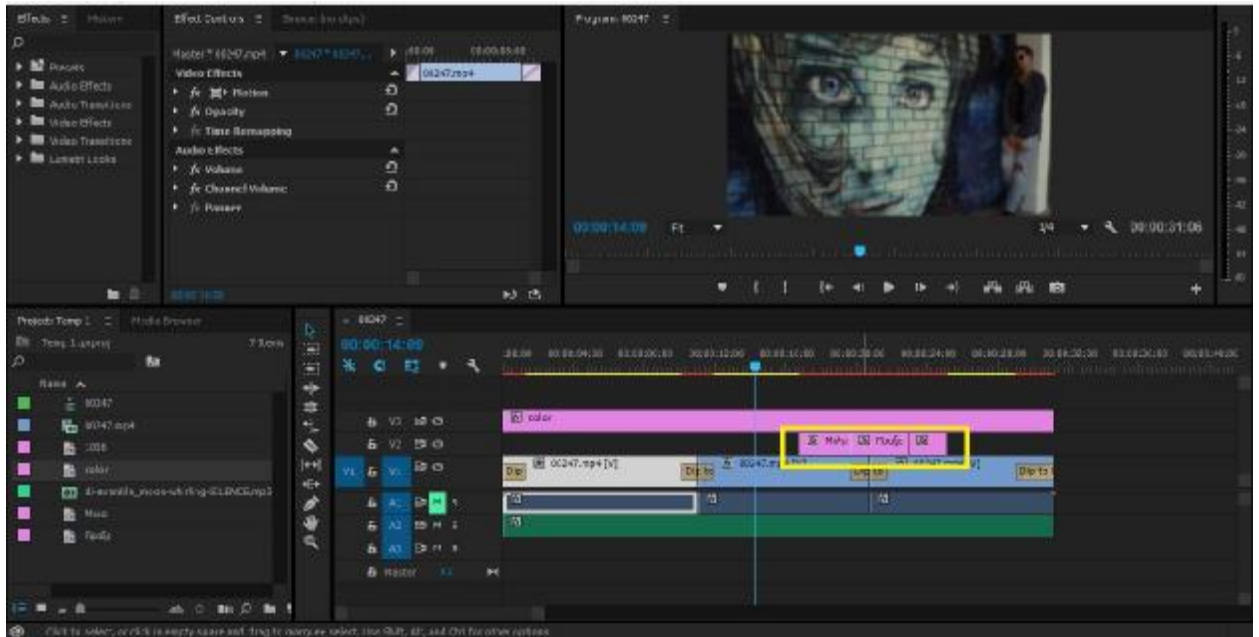
Η ηχογράφηση της φωνής

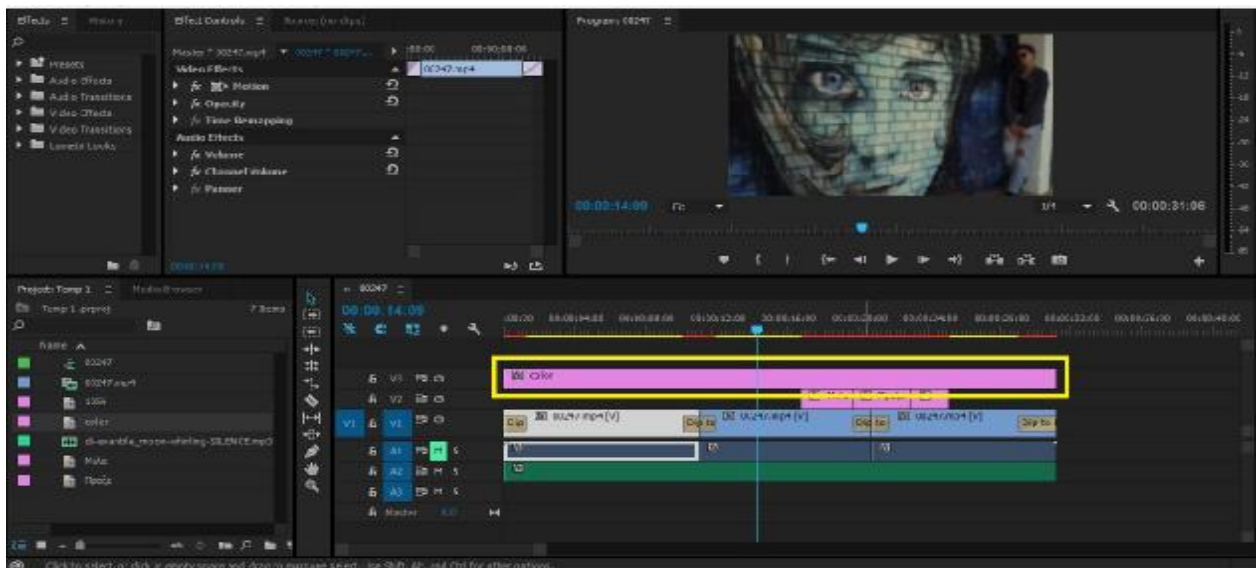
Η μουσική

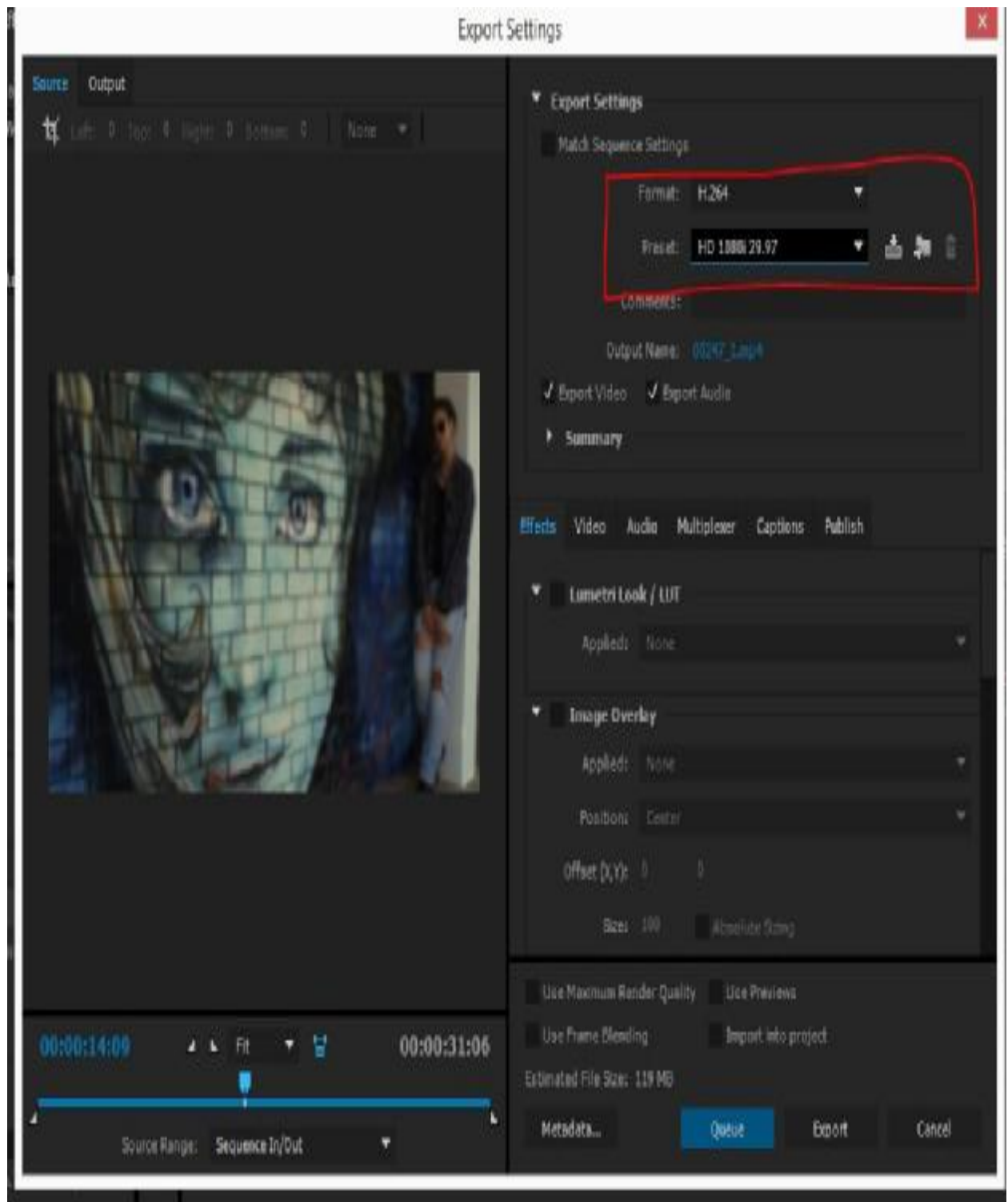
Μετά προσθέσαμε τις λέξεις (ΜΙΛΑ – ΠΡΑΞΕ – 1056 ΑΡΙΘΜΟΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ)

Στο τέλος κάναμε κάποιες αλλαγές στο χρώμα του βίντεο προσθέτοντας ένα Adjustment layer.

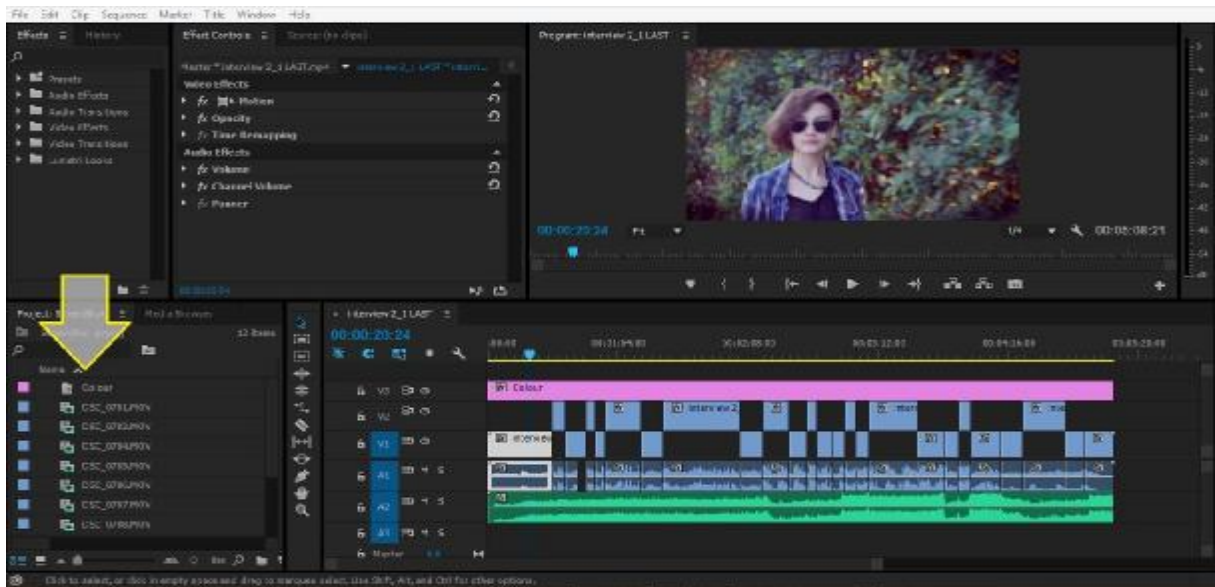

Μετα κάναμε EXPORT to video .

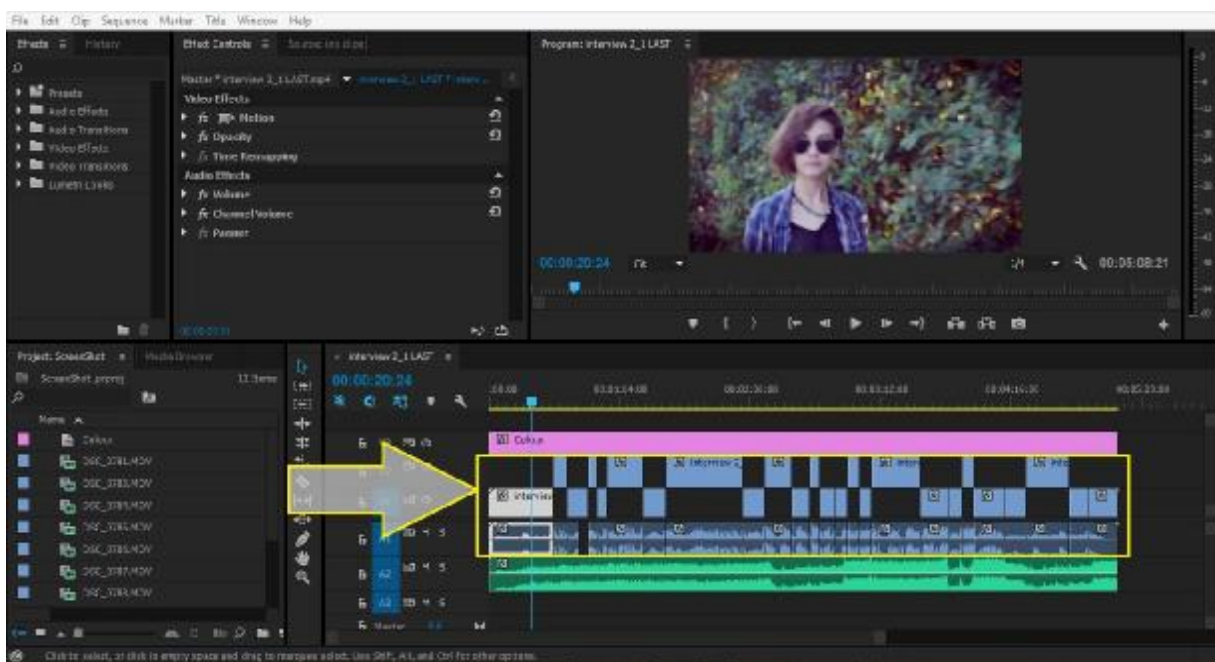

Συνέντευξη (MONTAZ Συνέντευξης)

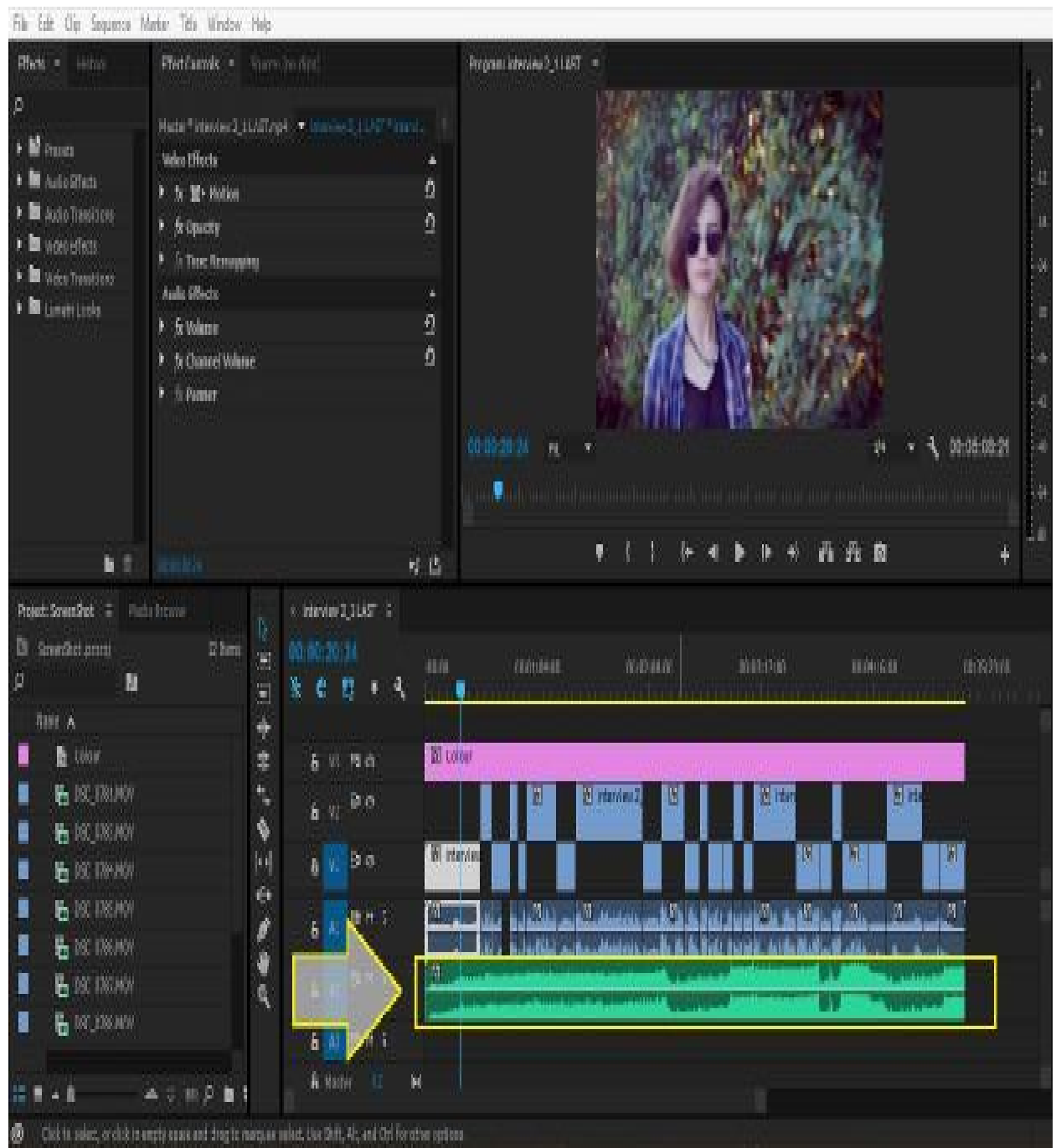
Αφού γυρίσαμε όλα τα πλάνα τα ρίξαμε στο editing program (Στην προκειμένη περίπτωση το Adobe Premiere)

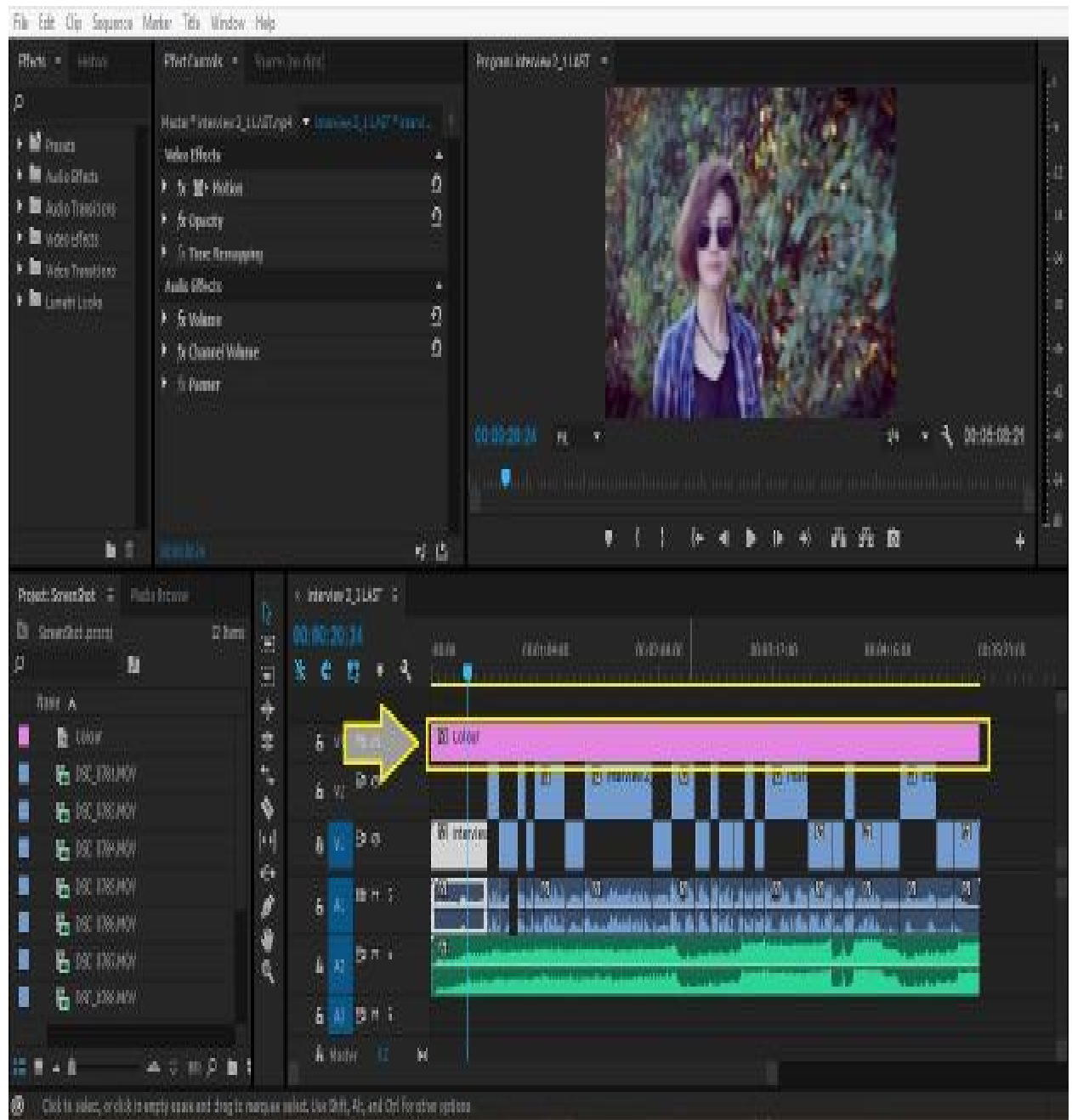
Μετά αρχίσαμε να κόβουμε τα κλιπακια που μας χρειαζόντουσαν και τα βάζαμε με την σειρά που τα θέλαμε στο Timeline

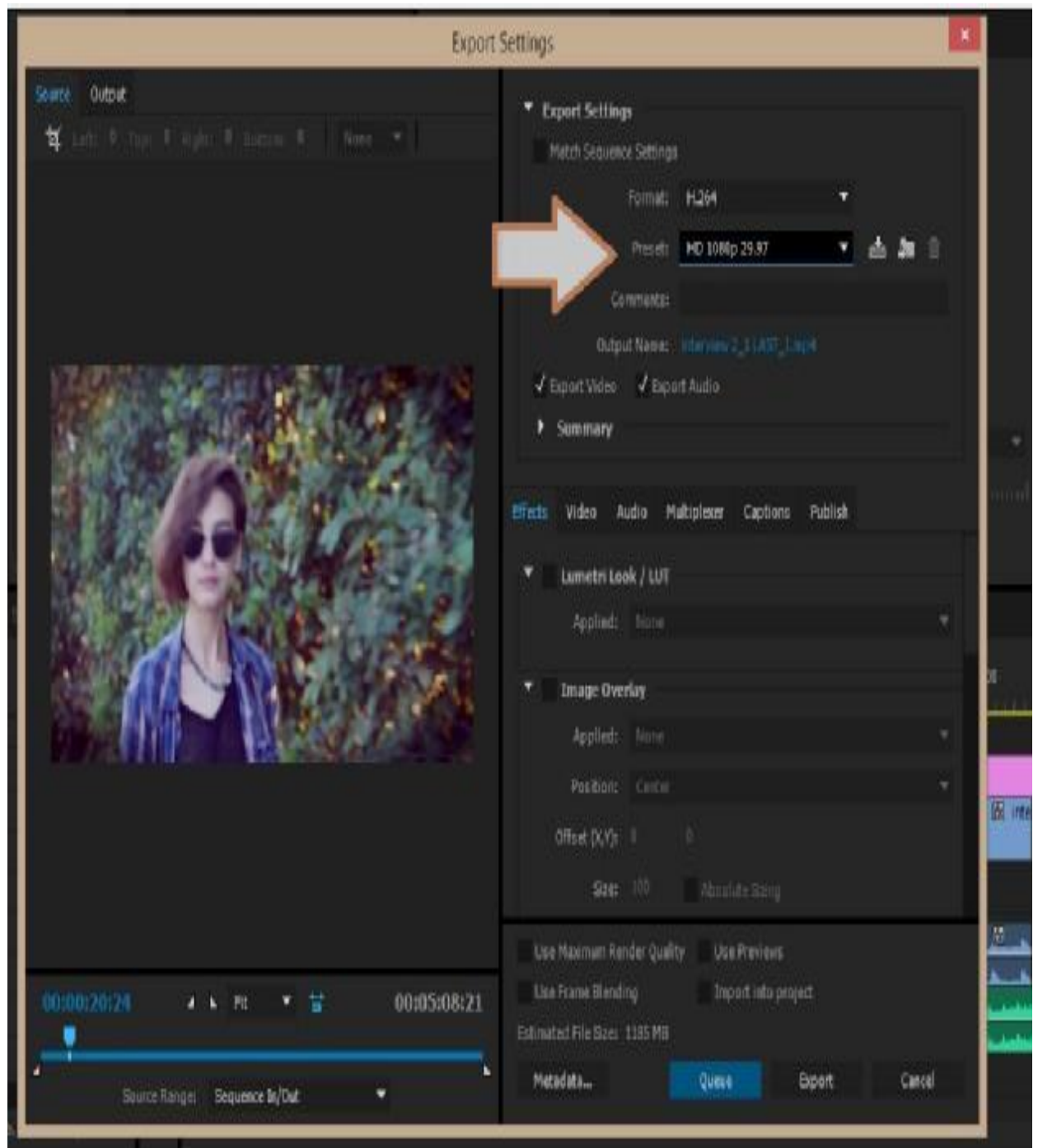
Ύστερα από την τοποθέτηση βάλαμε την μουσική (Requiem For A Dream) από κάτω από τον ήχο της συνέντευξης

Στο τέλος πρόσθεσαμε ένα layer για να τονίσουμε τα χρώματα

Μετά κάναμε EXPORT to video

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

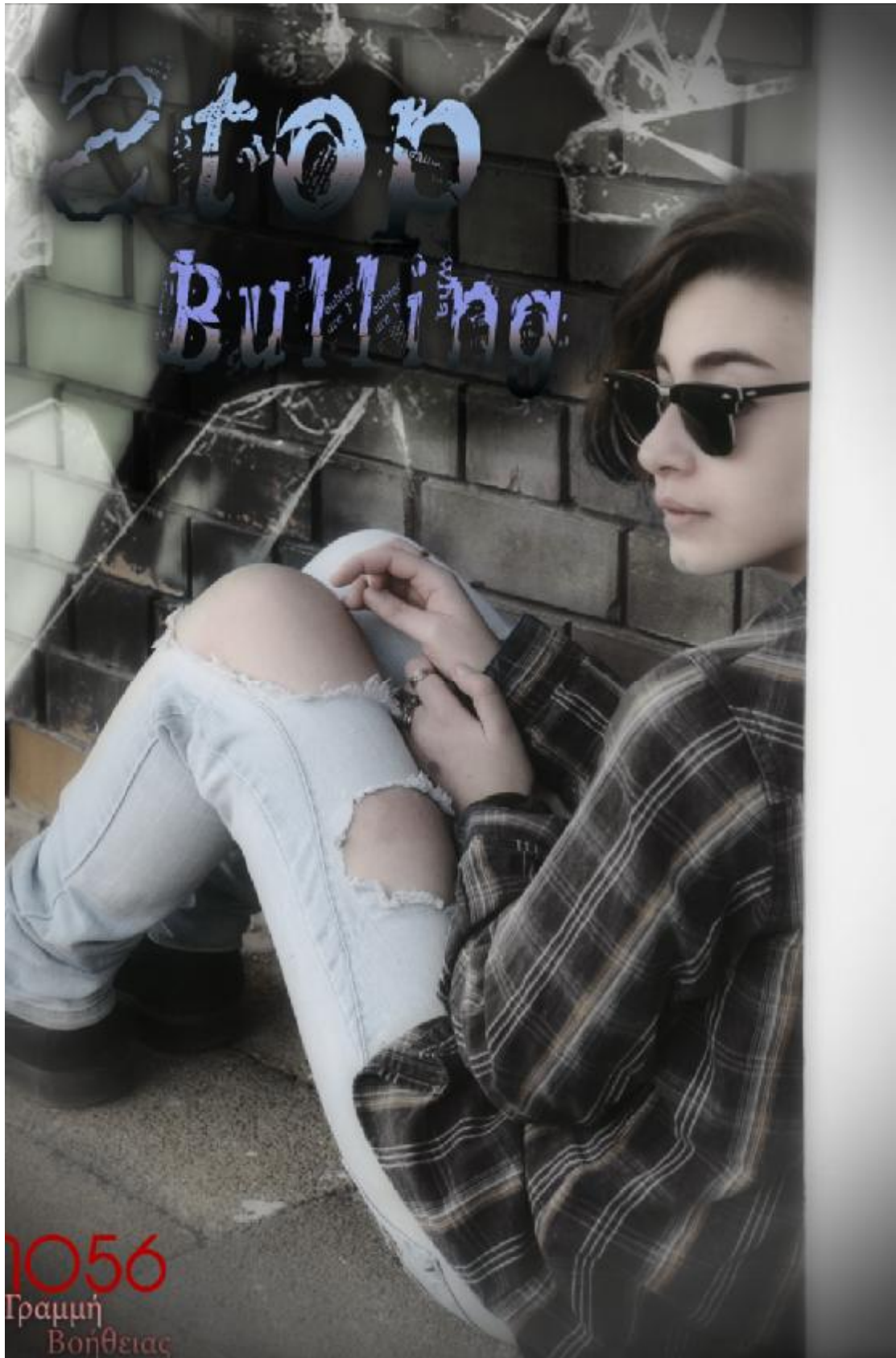
Αφίσες

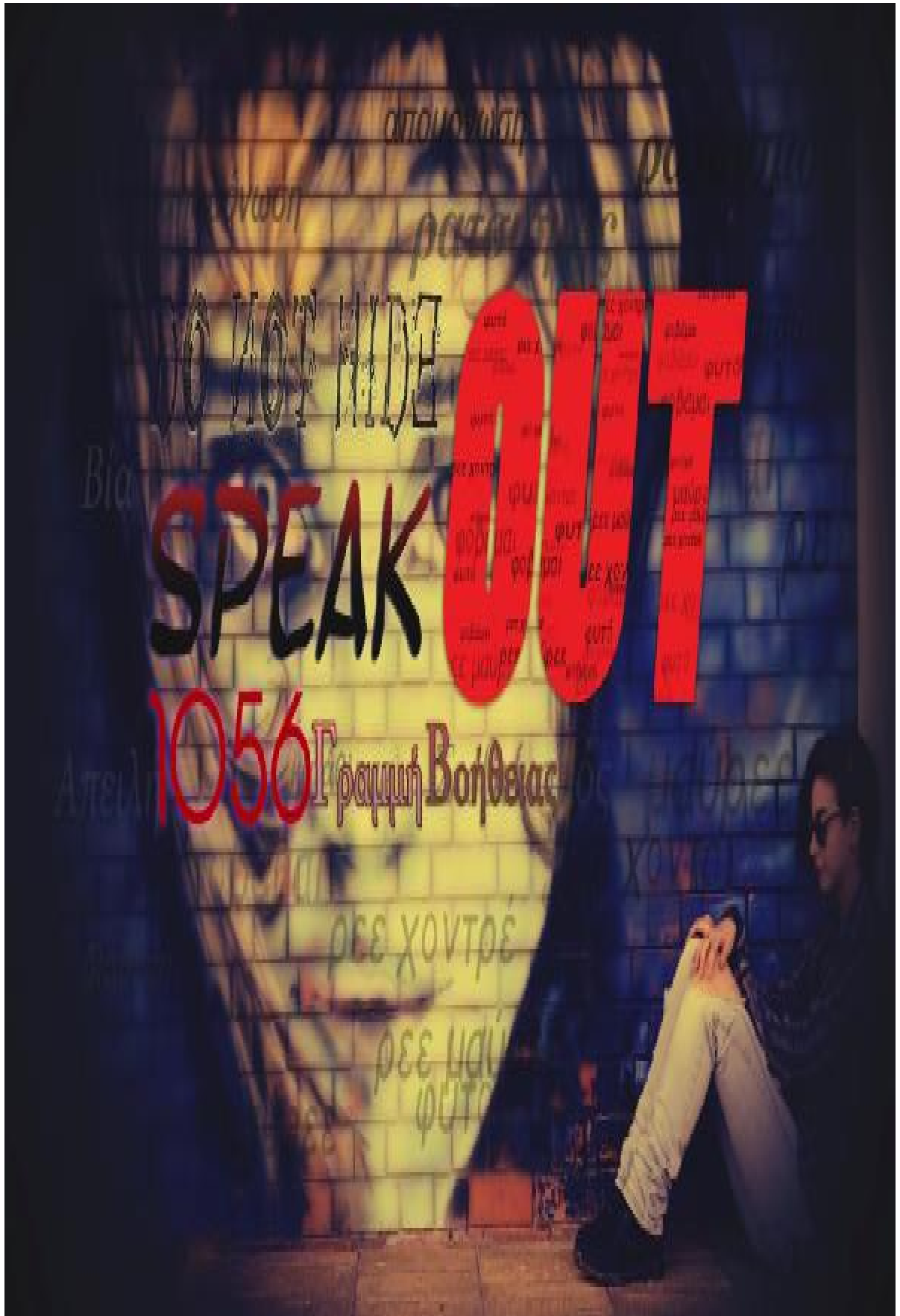

1056
Γραμμή
Βοήθειας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

SCREENSHOTS

Αφίσες και φυλλάδια

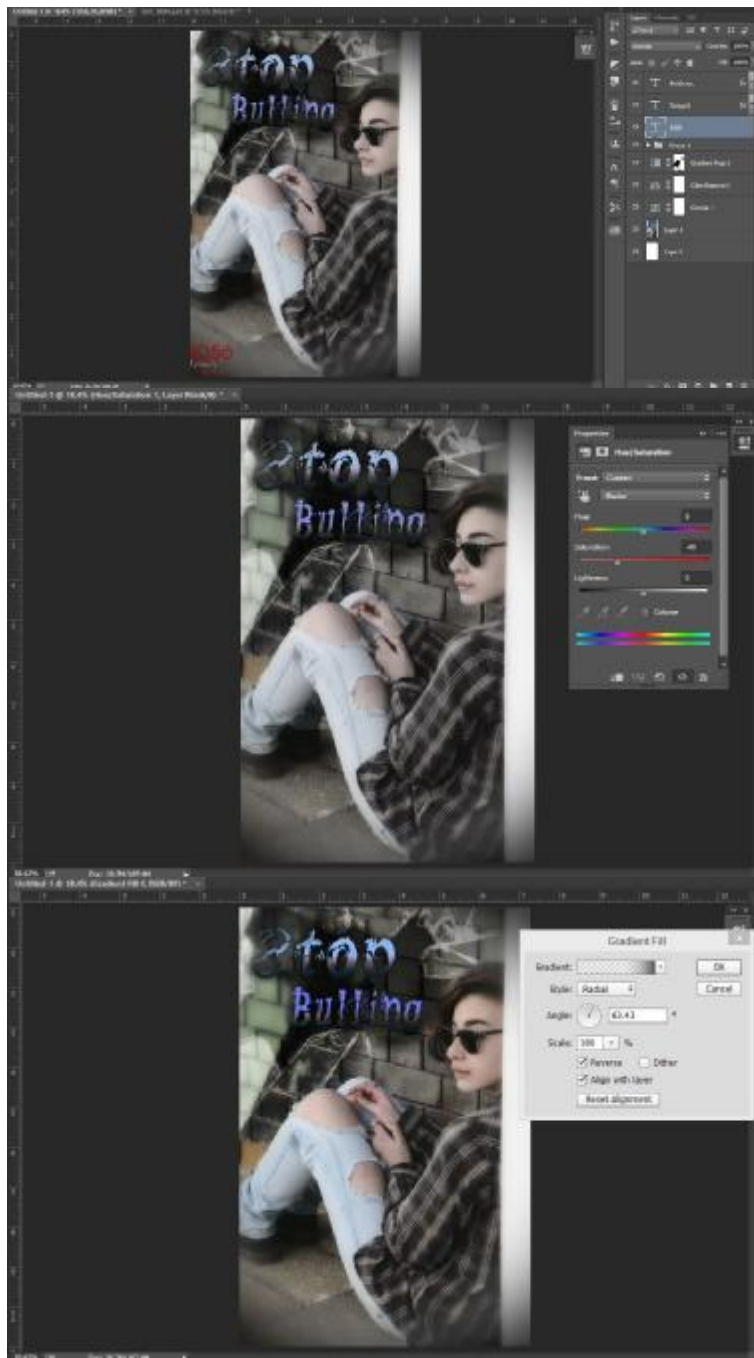
ΑΦΙΣΑ 1

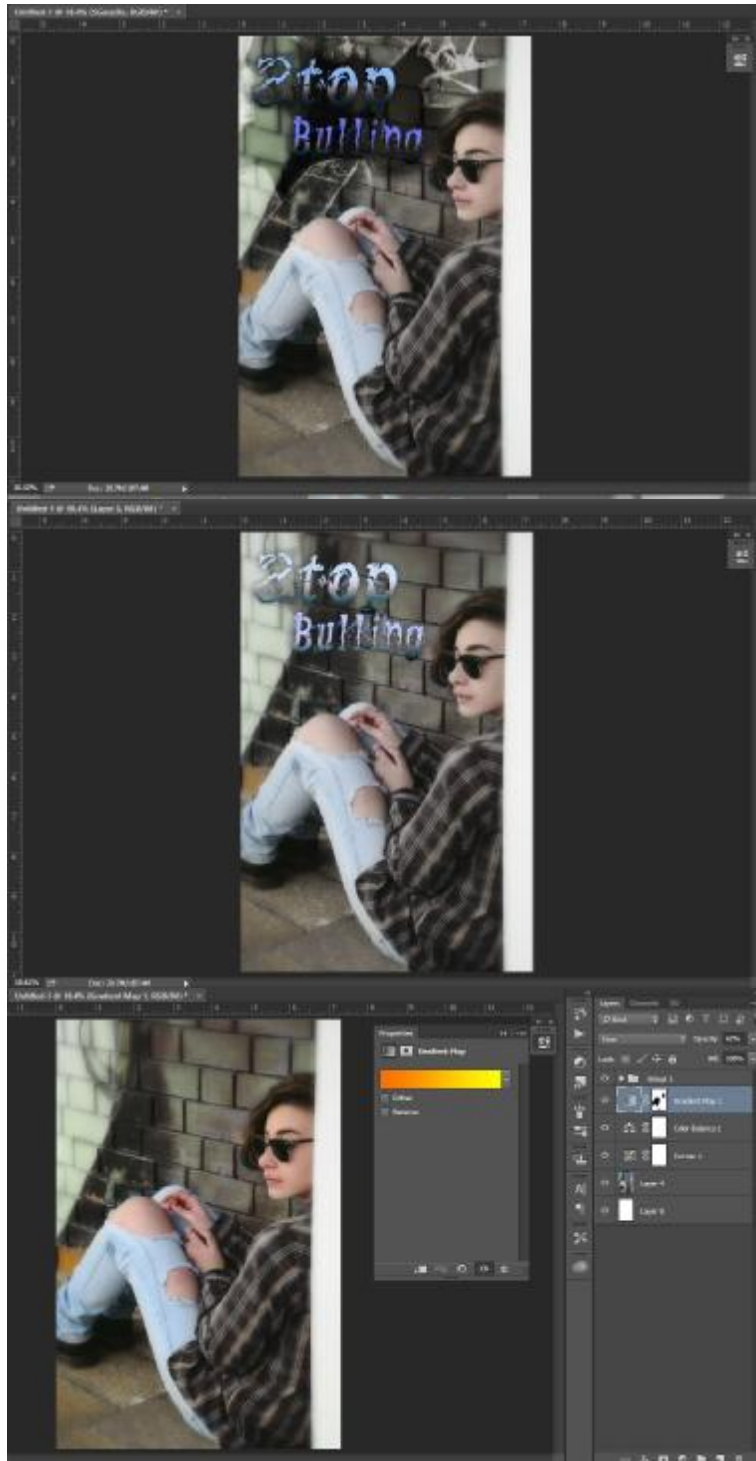

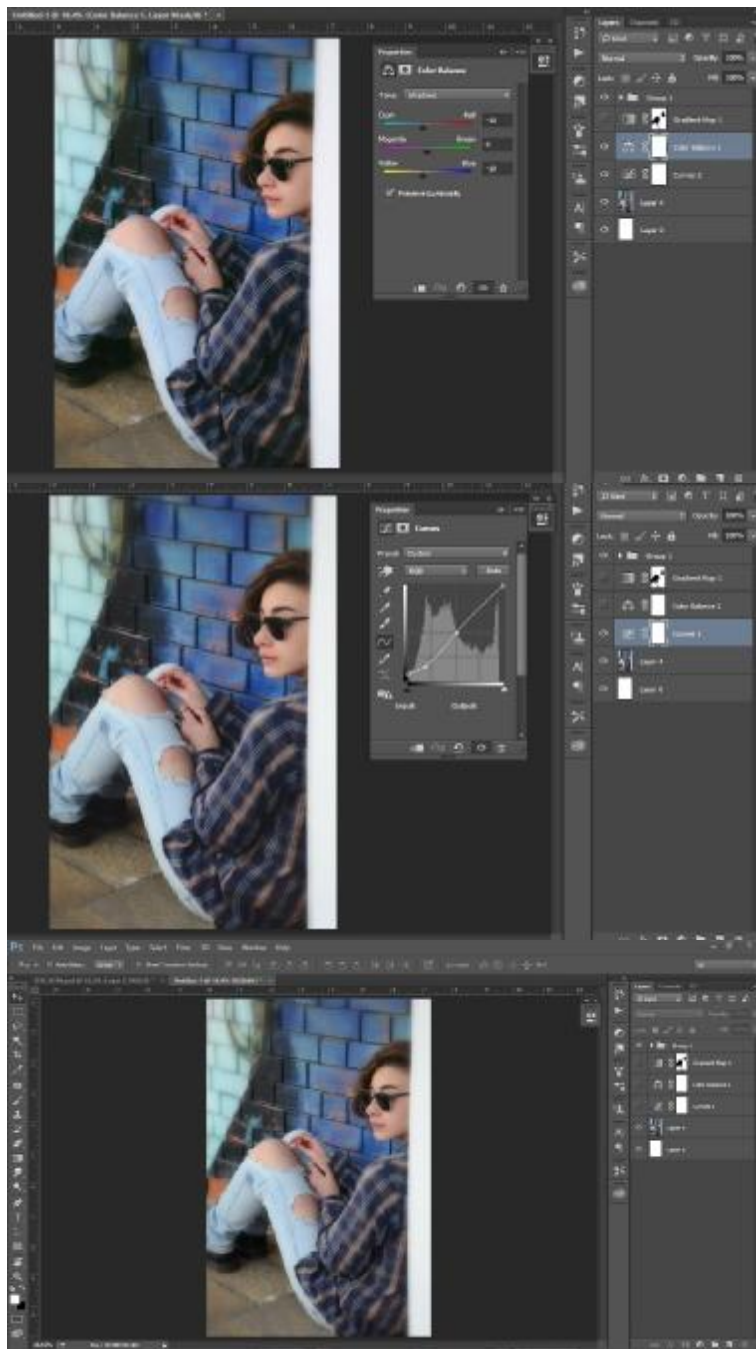

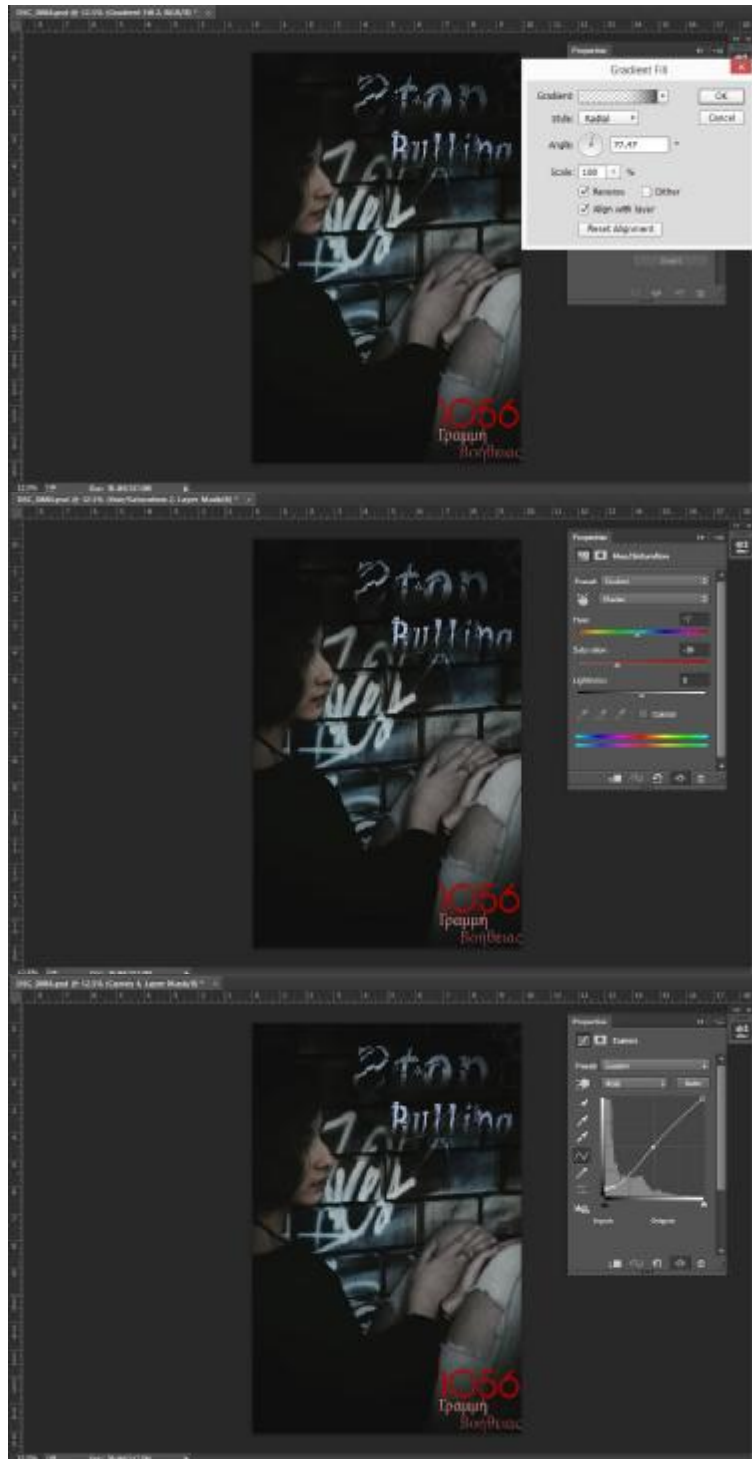
ΑΦΙΣΑ 2

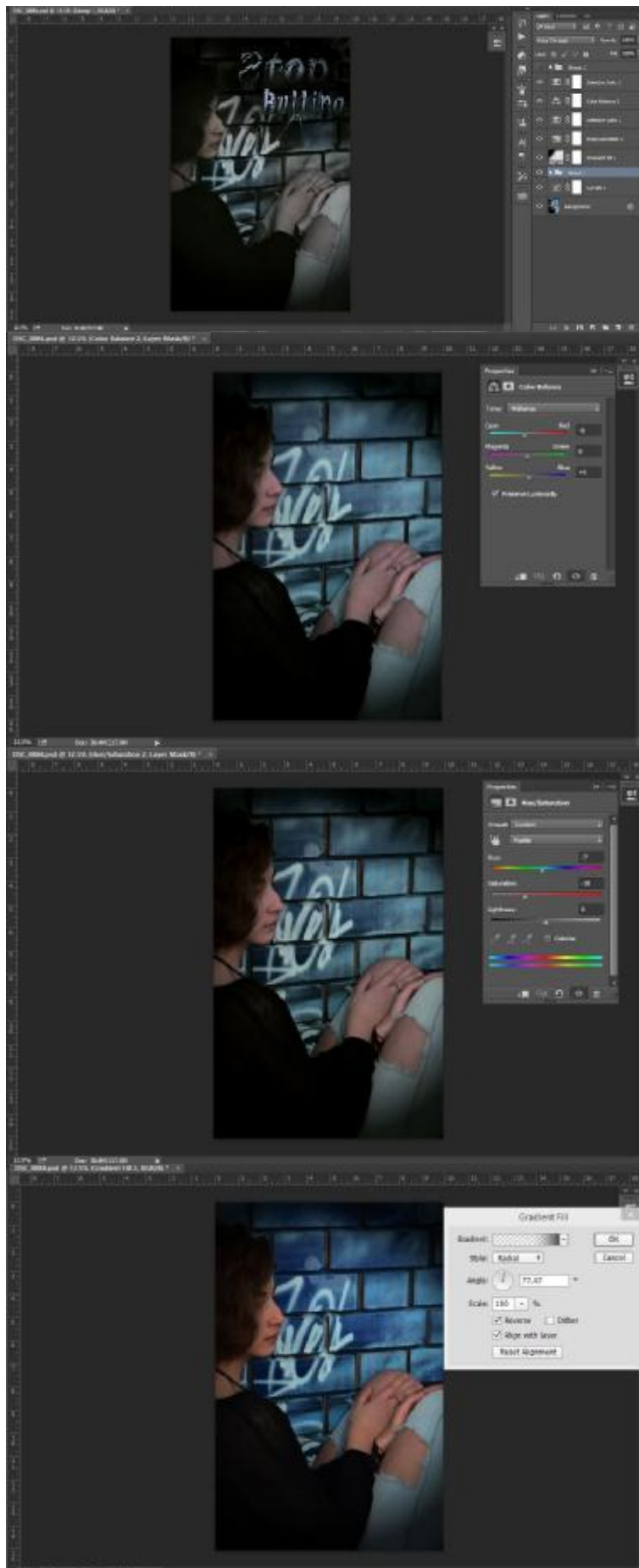

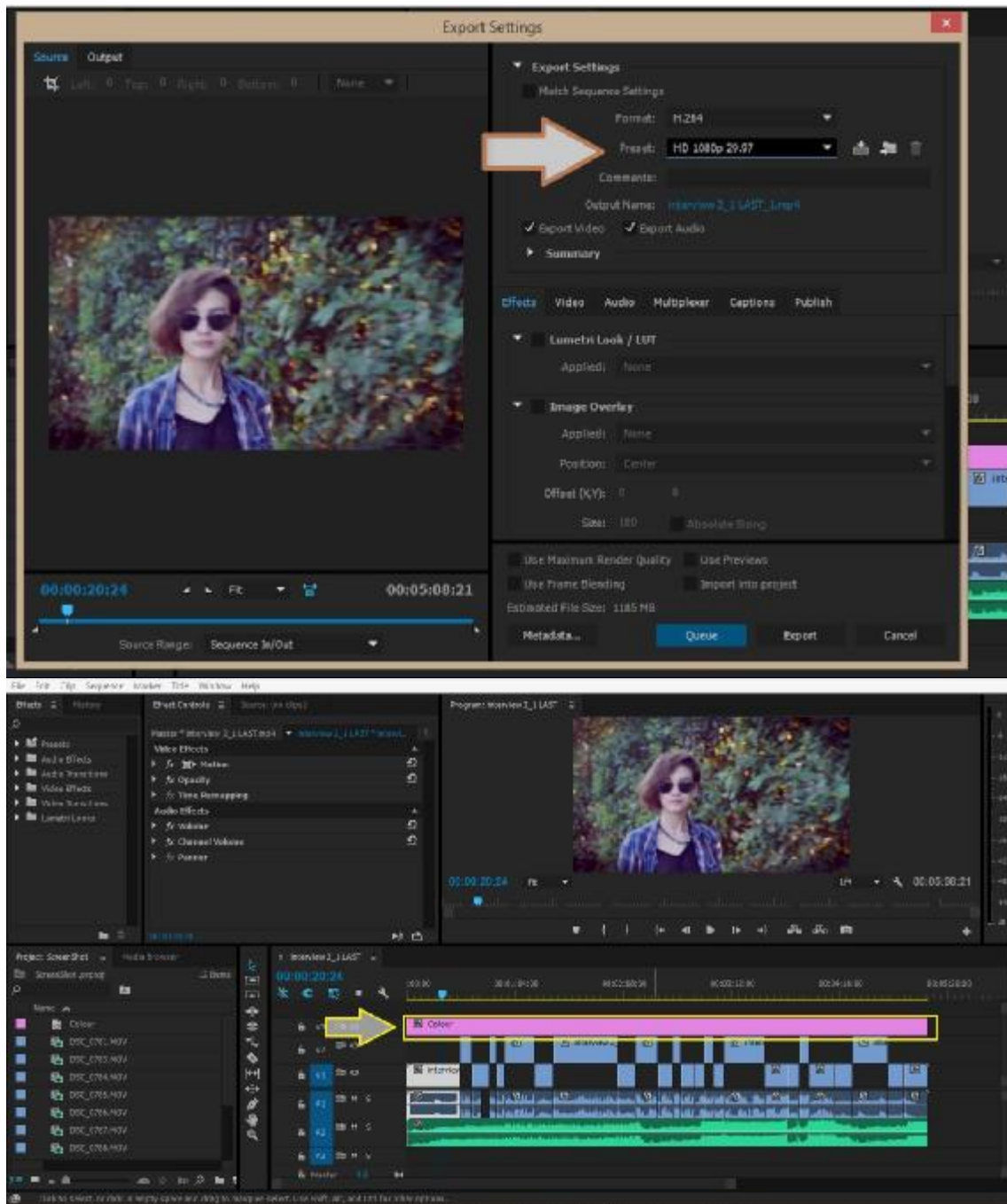
ΑΦΙΣΑ 3

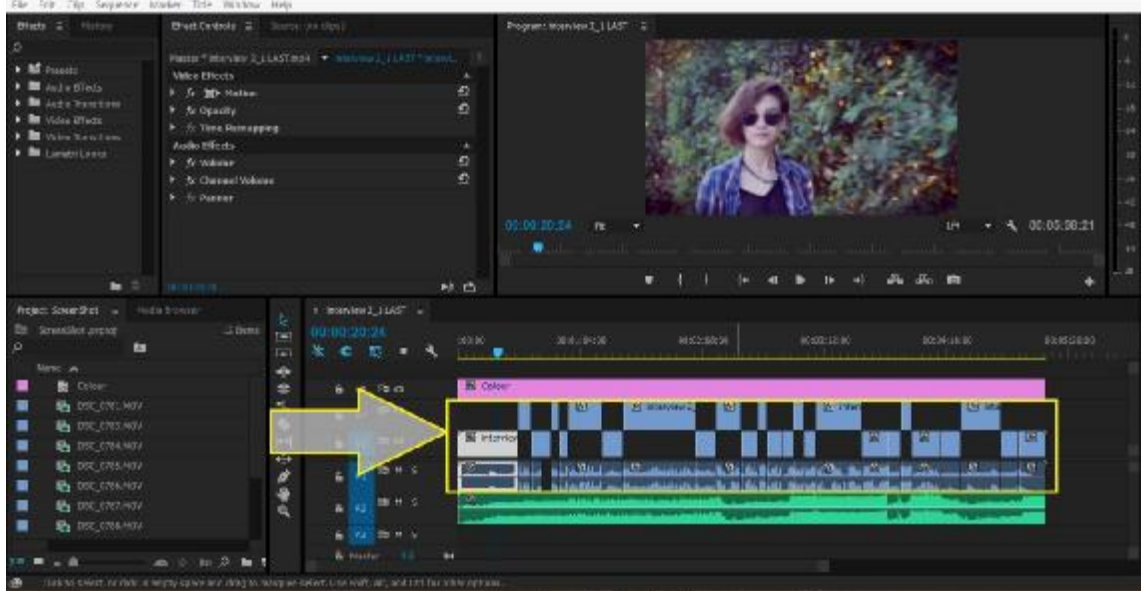
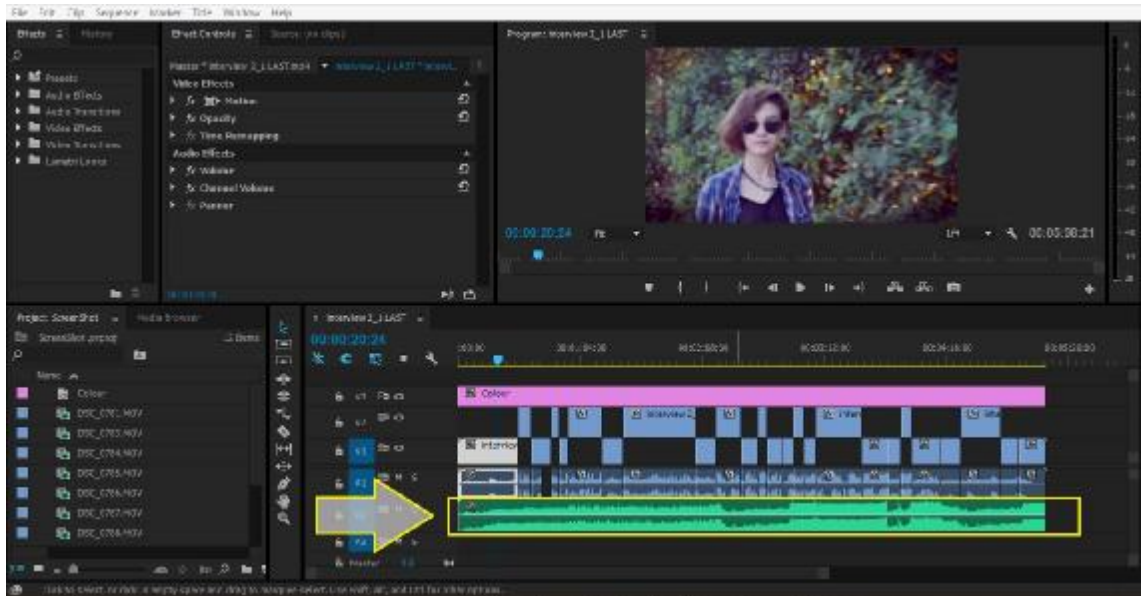

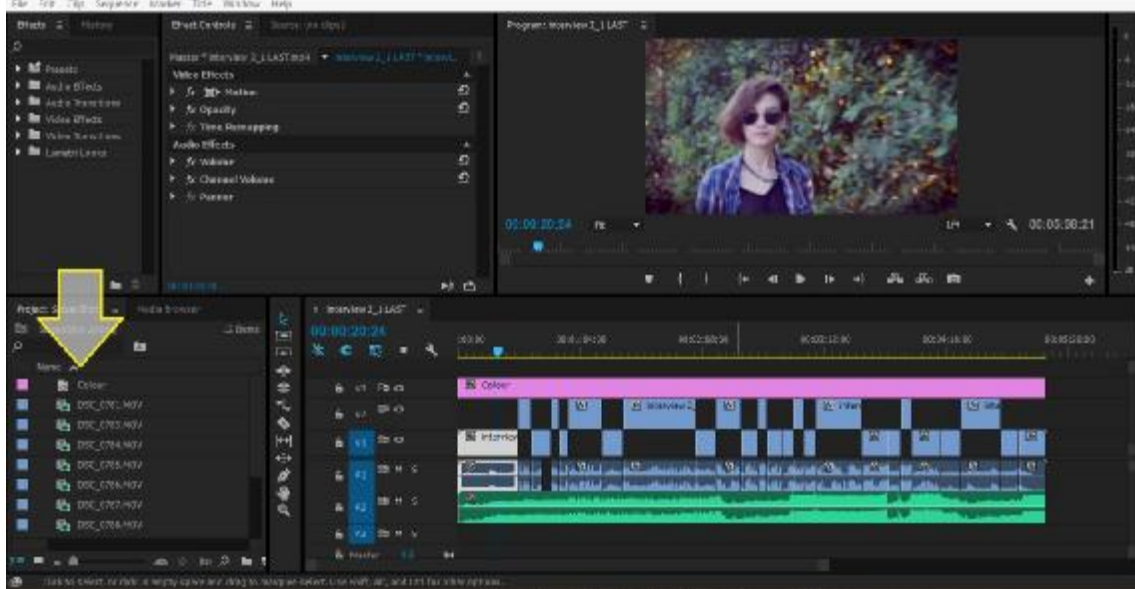
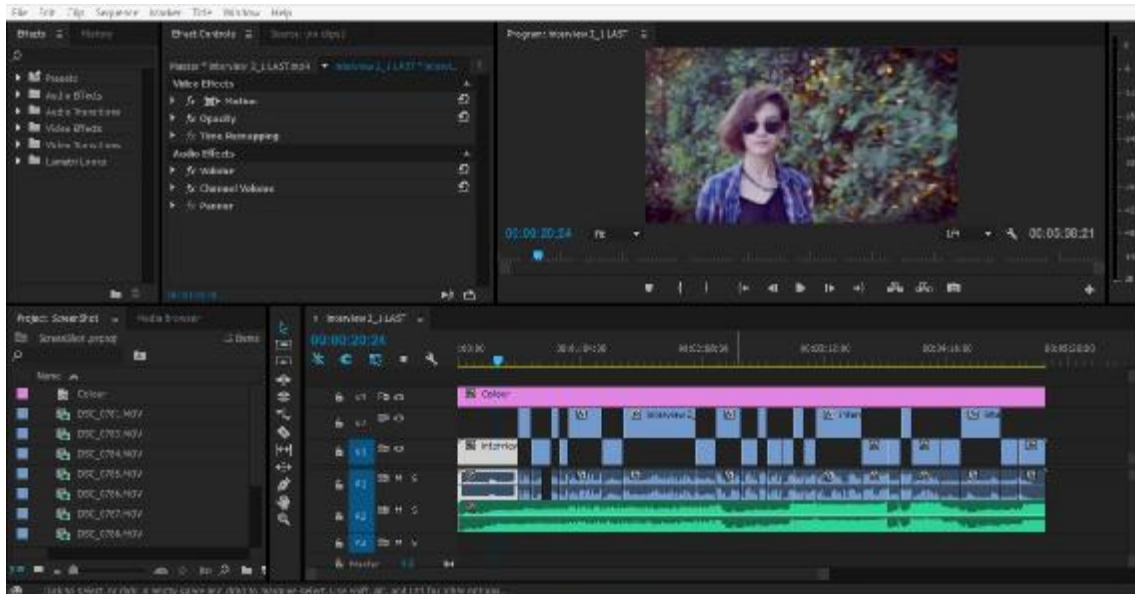

SCREENSHOTS συνέντευξης

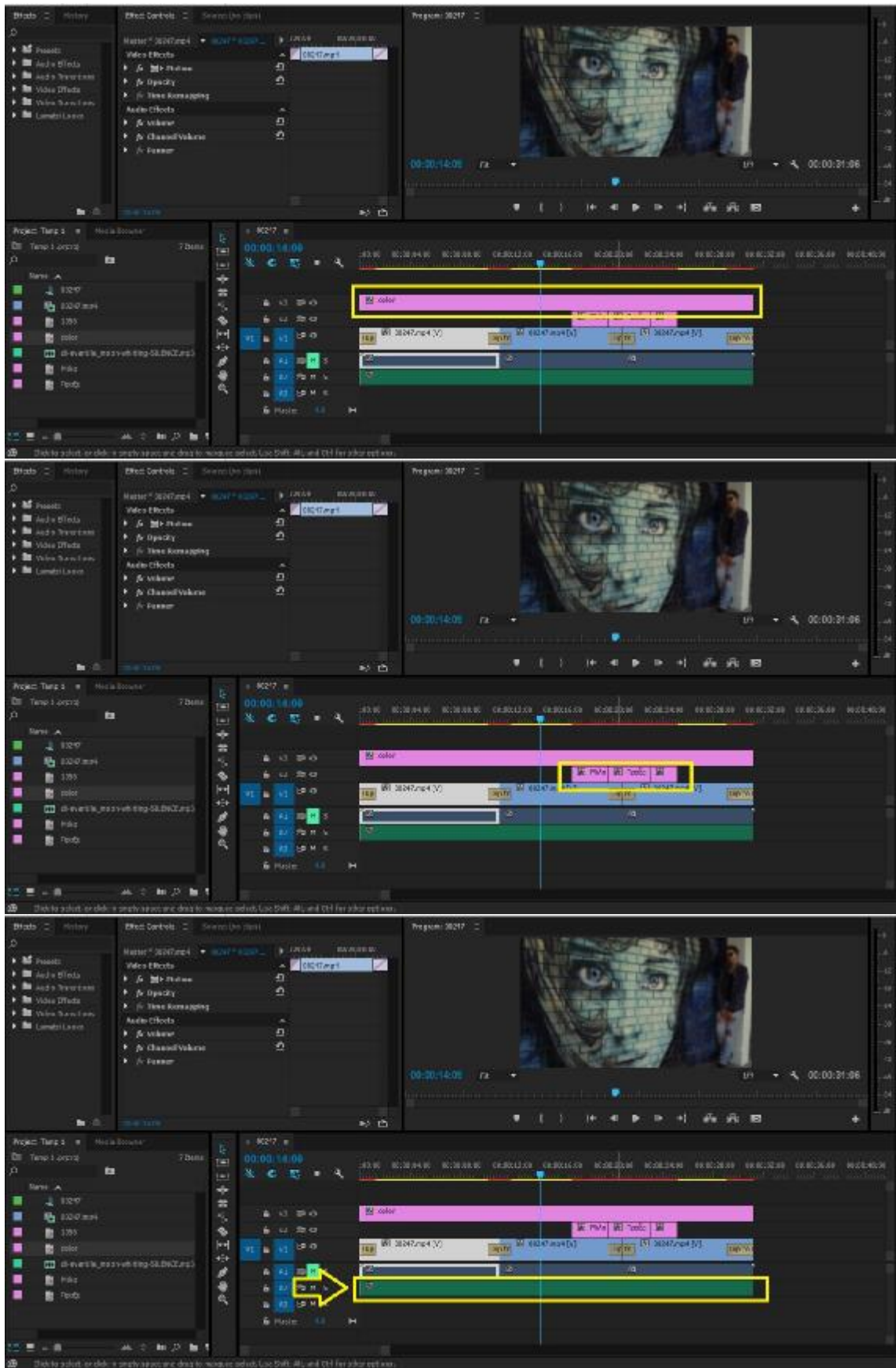

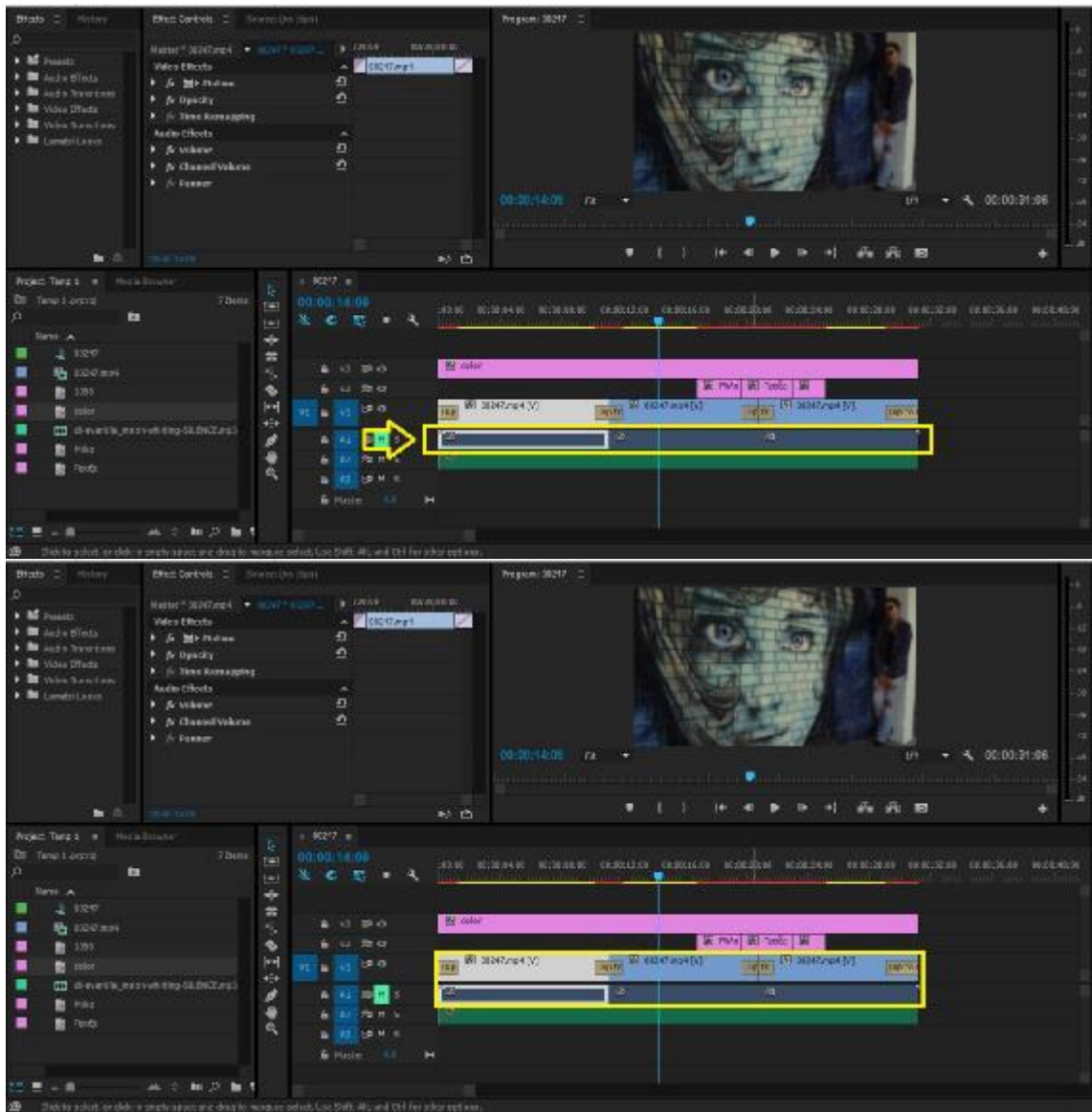
SCREENSHOTS Διαφημιστικού Βίντεο

The image displays two screenshots from the Adobe Premiere Pro software interface, illustrating the export settings for a video project.

The top screenshot shows the main editing workspace. The Project panel on the left contains various assets. The Source Monitor displays a video clip of a woman's face. The Program Monitor shows the video being edited. The timeline at the bottom shows the video clip being edited, with a red box highlighting the 'Format: H.264' and 'Preset: HD 1080i 29.97' settings in the Export Settings dialog box.

The bottom screenshot shows the 'Export Settings' dialog box. The 'Format' is set to 'H.264' and the 'Preset' is set to 'HD 1080i 29.97'. The 'Output Name' is '00217_Export'. The 'Export Video' and 'Export Audio' checkboxes are checked. The 'Summary' tab is selected, showing the 'Lumetri Look / LUT' and 'Image Overlay' settings. The 'Estimated File Size' is 115 MB. The 'Queue' button is highlighted.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η βία στα σχολεία είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται ότι έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια. Τα αποτελέσματα του σχολικού εκφοβισμού επιδρούν στο θύμα και στον θύτη καθώς και στο κοινωνικό περιβάλλον τους που τους περικλείει. Η ενδοσχολική βία δείχνει ότι υπάρχουν στοιχειά επιβολής, εξουσίας και ανομίας από την πλευρά των θυτών ενώ για τα παιδιά που είναι θύματα εκφοβισμού κυριαρχούν τα αισθήματα του αγχους, του φόβου και της ανασφαλείας και γι αυτό παρατηρείται το φαινόμενο να επιδιώκουν να απουσιάζουν από το σχολείο για να μην ανταποκρίνονται στις μαθησιακές τους υποχρεώσεις. Μεχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί τρόπος αντιμετώπισης του ενδοσχολικού εκφοβισμού καθώς υπάρχει ελλειψη ενημερωσης σε γονείς, μαθητές και καθηγητες και αυτό έχει ως επιπτωση να πολλαπλασιάζονται καθημερινα τα περιστατικά. Δυστυχώς, πολλές περιπτώσεις ενδοσκοπικής βίας καλύπτονται γιατί ακόμα και στις μέρες μας θεωρείται απαγορευμένη λέξη και είναι ντροπιαστικό να είσαι θύμα bullying . Στιγματίζει τα θύματα και τις οικογένειες τους ενώ εκθέτει τους θύτες αλλά και το σχολείο στο οποίο λαμβάνει χώρα η βία. Το φαινόμενο της ενδοσκοπικής βίας διακρίνεται σε πολλές μορφές όπως η σωματική (χειρονομίες, ξυλοδαρμό), η λεκτική (βρισιές, απειλές), η ψυχολογική (άγχος, φόβος), η κοινωνική (αποκλεισμός από παρέες και κοινωνικές δραστηριότητες), η ρατσιστική, η σεξουαλική και άλλες πολλές που έχουν σοβαρές συνέπειες στην ψυχική και σωματική υγεία του θύματος. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι να μην έχει βρεθεί λύση για την μείωση του φαινομένου αυτού καθώς τα θύματα φοβούνται να μιλήσουν και να ανοιχτούν στους κοντινούς τους ανθρώπους ή στους κατάλληλους γι αυτό το θέμα, ενώ από την μεριά τους και οι καθηγητές -γονείς δεν δείχνουν να γνωρίζουν την σοβαρότητα της κατάστασης και έτσι το πρόβλημα διαιωνίζεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.

Καρκανάκη- Καφφετζή

Βιβλιοθήκες ,Βιβλία ,Εγκυκλοπαίδειες

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρτινοπούλου, Β. (2001). Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Βασιλείου, Π. Σ. (2005). Το σχολείο ως κοινωνικό πλαίσιο για την κατανόηση του φαινομένου του εκφοβισμού, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνικός αποκλεισμός, μειονότητες και φύλο». Κατεύθυνση Εγκληματολογία. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών- Τμήμα Κοινωνιολογίας
- Βλαχόπουλος, Σ., Γεωργούλας, Α., Ιντζεσιλόγλου, Ν. & Μπρίκα, Ε. (1998). Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων
- Βουϊδάσκη, Κ. Β. (1987). Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο. Αθήνα: Γρηγόρη
- Γεωργούλας, Σ. (2000). Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Δραγάση- Σηφάκη, Ε. (1998). Σωστοί γονείς, Ευτυχημένα παιδιά. Αθήνα: Καστανιώτη
- Θεοδωροπούλου, Β., Ντούμα, Κ, Χρυσίνα, Κ. (2008) Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα - Courtecuisse, V., Fortin, J., Μπεζέ, Λ., Pain, J. & Selosse, J. (1998).
- Καλλιώτης, Π., Καϊσέρογλου, Ν., Κολοβός, Γ., Μπαμπανίκας, Δ. & Τάουλας, Κ. (2002). Η φύση και η έκταση της σχολικής επιθετικότητας και «κακοποίησης» στους μαθητές από 8 έως 12 ετών. Αθήνα: Γρηγόρη
- Κοντοπούλου, Μ. (2007). Παιδί και ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Μια ψυχοδυναμική οπτική. Αθήνα: Gutenberg - Μαρούδας, Γ. Η. & Μπελαδάκης, Δ. Μ. (2006). Τα δικαιώματα του παιδιού, το σχολικό κλίμα και η Αντιαυταρχική Αγωγή του A.S. Neil. Αθήνα: Μετασπουδή
- Νέστορος, Ι.Ν. (1992). Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νέστορος, Ι.Ν. (1997). Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νομικού, Χ. (2004). Εφηβεία. Η ηλικία της επανάστασης. Αθήνα: Λιβάνη

- Ντινκμέγιερ, Ν. & Μακ-Κει, Γ. (2004). Σχολείο για γονείς. Αθήνα: Θυμάρι
- Ομάδα Πομπιντού- Συμβούλιο της Ευρώπης & Jellinek Consultancy. (1999). Εγχειρίδιο Πρόληψη. Οινόπνευματώδη- Ναρκωτικά και Καπνός. Αθήνα: Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.-Ο.ΚΑ.ΝΑ.
- Πετρόπουλος, Ν.& Παπαστυλιανού, Α. (2001). Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο (γενεσιουργοί παράγοντες και επιπτώσεις). Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Παπαφλέσσα, Θ. (1977). Κοινωνική Εργασία στα σχολεία. Ηράκλειο: ΚΑΤΕΕ Ηρακλείου - Παραδεισιώτη, Α. & Τζιόγκουρος, Π. (2008). Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο- Εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτικούς. Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δάφνη II
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1985). Εξελικτική ψυχολογία. Ψυχολογική θεώρηση της πορείας της ζωής από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση: Σχολική ηλικία. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Benitez, L.J.& Justicia, F. (2006). Bullying: description and analysis of the phenomenon. Dept. of Developmental and Educational Psychology, University of Granada. Spain
- Juronem, J. & Graham, S. (2001). Peer Harassment in Schools. The Plight of the Vulnerable and Victimized. New York
- London: The Guilferd Press - Olweus, D. (1993). Bullying at school. What we know and what we can do. Oxford: Blackwell - Olweus, D. (2007). Bullying Prevention Program, Olweus Bullying Questionnaire- Standard School Report. U.S.A: Hazelden
- PDA 133 - Rigby, K. (2008). Children and Bullying. How Parents and Educators Can Reduce Bullying at School. Blackwell Publishing
- Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, T., Olweus, D., Catalano, R. & Slee, D. (1999). The Nature of School Bullying. A cross-national perspective. London: Routledge
- Sullivan, K. Cleary, M.& Sullivan, G. (2007). Bullying in Secondary Schools. What it looks like and How to manage it. Paul Chapman Publishing- Corwin Press

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρτινοπούλου, Β. (2009). Βία στην οικογένεια και βία στο σχολείο. Περιοδικό «Εγκέφαλος», Τόμος 46, Τεύχος 2. Αθήνα: Σύλλογος Εγκέφαλος
- Ασημακόπουλος, Χ., Χατζηπέμος, Θ., Σουμάκη, Ε., Διαρεμέ, Σ., Γιαννακοπούλου, Δ. & Τσιάντης, Γ. (2000). «Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο Δημοτικό Σχολείο: Απόψεις μαθητών, απόψεις εκπαιδευτικών». Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 10, Τεύχος 1. Αθήνα: Καστανιώτη
- Βασιλειάδου, Ν. (5-11-2006). Επιθετικοί οι θύτες, μοναχικά τα θύματα. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία
- Γιάνναρου, Λ. (14-04-2009). Τα θύματα μετατρέπονται σε θύτες. Καθημερινή - Γιωτάκος, Ο. & Πρεκατέ, Β. (31-10-2006). Σχολικός εκφοβισμός
- Η βία δεν είναι μαγκιά. Ε-ιατρικά, Υγεία και διατροφή, Ελευθεροτυπία - Καλογρίδης, Σ. (1995). Αθήνα: Περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, Τεύχος 82- 83
- Καρανάτση, Ε. & Μπουλούτζα, Π. (16-06-2006). Βίαση συμπεριφορά εξ απαλών ονύχων. Καθημερινή
- Κυριακοπούλου, Α., Νικολαΐδης, Γ., Ρίγκα, Α. & Σταυριανάκη, Μ. (2008). Μεθοδολογία Delphi: Μια Ποιοτική Προσέγγιση του Φαινομένου της Βίας Κατά τω Ανηλίκων. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών ΣΚΛΕ, Επιστημονικό Περιοδικό Κοινωνικών Λειτουργιών της Ελλάδος, Έτος 23ο , Τεύχος 89ο
- Μπίτσικα, Π. & Νικολόπουλος, Ι. (12-04-2009). Υπάρχει διάχυση βίας στην καθημερινότητα. Καθημερινή
- Μπότσαρη- Μακρή, Ε. (2005). Θέματα Ανάπτυξης και Σχολείου. Το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας, Τόμος 12, Τεύχος 2. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νέτα, Σ. (16-06-2006). Ένας στους τέσσερις εφήβους θύμα εκφοβισμού. Ελευθεροτυπία
- Πανούσης, Γ. (29-03-2008). Βία στα σχολεία- Όλα είναι ζήτημα ορίων. Φάκελος, Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία
- Σουμάκη, Τ. (30-12-2007). Ένα διακρατικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού. «Παιδεία και Κοινωνία»
- Στεφανίδη- Μόττη, Φ. & Τσιάντης, Ι. (2000). Σχολείο και Ψυχική Υγεία: Εισαγωγικά σχόλια. Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 2, Τεύχος 1. Αθήνα: Καστανιώτη
- Σχοινά, Μ. (25-04-2009). Η απελπισία γενεσιουργός αιτία της ενδοσχολικής βίας. Ελευθεροτυπία - Σώκου, Κ. (2000). Σχολεία Προαγωγής της Υγείας. Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο, Αρχές, Σκοπός και Μέθοδοι. Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 2, Τεύχος 1. Αθήνα: Καστανιώτη

- Χαντζή, Χ., Χουντουμάδη, Α. & Πατεράκη, Λ. (2000). Άσκηση βίας από μαθητές προς μαθητές στο χώρο του Δημοτικού Σχολείου. Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 10, Τεύχος 1. Αθήνα: Καστανιώτη
- Χατζηγεωργίου, Α. (16-06-2006). Έρευνα σε σχολεία της Αθήνας: Το 80% των μαθητών έχει φίλο άλλης εθνικότητας. Ελευθεροτυπία

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Goddard, C. (2008). H8 @ Skul: Cyber World Bullying, Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review
- Jackson, C. (2006). E-Bully, Teaching Tolerance - Larke, I.D. & Beran, T.N. (2008). The Relationship between Bullying and Social Skills | Primary School Students, Issues in Educational Research
- Liang, H., Flisher, A.J. & Lombard, C.J. (2007). Bullying, Violence, and Risk Behavior in South African School Students. Child Abuse and Neglect. The International Journal.
- Mason, K. (2008). Cyberbullying: A Preliminary Assessment for School Personnel. Psychology in the Schools
- Sampson, R. (2002). Bullying in Schools. U.S. Dept. of Justice, Office of Community Oriented Policing Services, Problem-Oriented Guides for Police Series, No. 12
- Sapouna, M. (2008). Bullying in Greek Primary and Secondary Schools. School Psychology International, No. 2
- Smith K.P., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S. & Tippett N. (2008). Cyberbullying: Its Nature and Impact in Secondary School Pupils. Journal of Child Psychology and Psychiatry
- Tauber, R. (2007). Classroom Management: Sound Theory and Effective Practice. Fourth Edition, Praeger
- Xanthakou, Y., Katsigianni, V., Andeadakis, N. & Kaila, M. (2006). Bullying in School: New Research Findings in Greek School System. The International Journal of the Humanities, Volume 4, Issue 9., pp.91-98

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- Ερευνητική εργασία -5^ο λύκειο Σερρών
- Alward, M. (2005). Bullying: How to Help Your Child Cope. www.googobits.com/EmotionalBullying.mht - Banks, R., University of Illinois (1997). Bullying in Schools. www.ceep.crc.uiuc.edu/eecearchive/digests/1997/banks97.pdf
- Besag, E.V. (1989) & Olweus, D. (1993). What is Bullying. www.youthviolence.edschool.virginia.edu.mht
- Clarke, M.J. (2007). Verbal Bullying- Words Are Powerful. www.ezinearticles.com/?Emotional-Bullying-in-Children&id=1320297
- Cohn, A.& Canter, A. (2003). Bullying: Facts for Schools and Parents. www.nasponline.org/resources/factsheets/bullying_fs.aspx
- Dickinson, A. (1999). Sexual Bullying. www.time.comsexualbullying.mht
- Education Families, (2006). Exclusion at school- Emotional Bullying. www.education.families.com/blog/social-exclusion-at-school-emotionalbullying 136 - Gruber J. & Fineran S. (2008). Sexual Harassment At School- More Harmful Than Bullying. www.sciencedaily.com/.../2008/.../080423115922.htm
- Hansen, J. (2008). Emotional Bullying in Children. www.ezinearticles.com/EmotionalBullyinginChildren.mht
- Jarboe, E. (2008). I'm Rubber and You're Glue: Handling Emotional Bullies. www.pioneerthinking.com/HandlingEmotionalBullies.mht
- Alward, M. (2005). Bullying: How to Help Your Child Cope. www.googobits.com/EmotionalBullying.mht - Banks, R., University of Illinois (1997). Bullying in Schools. www.ceep.crc.uiuc.edu/eecearchive/digests/1997/banks97.pdf - Besag, E.V. (1989) & Olweus, D. (1993). What is Bullying. www.youthviolence.edschool.virginia.edu.mht - Clarke, M.J. (2007). Verbal Bullying- Words Are Powerful. www.ezinearticles.com/?Emotional-Bullying-in-Children&id=1320297
- Cohn, A.& Canter, A. (2003). Bullying: Facts for Schools and Parents. www.nasponline.org/resources/factsheets/bullying_fs.aspx - Dickinson, A. (1999). Sexual Bullying. www.time.comsexualbullying.mht
- Education Families, (2006). Exclusion at school- Emotional Bullying. www.education.families.com/blog/social-exclusion-at-school-emotionalbullying - Gruber J. & Fineran S. (2008). Sexual Harassment At School- More Harmful Than Bullying. www.sciencedaily.com/.../2008/.../080423115922.htm
- Hansen, J. (2008). Emotional Bullying in Children. www.ezinearticles.com/EmotionalBullyinginChildren.mht
- Jarboe, E. (2008). I'm Rubber and You're Glue: Handling Emotional Bullies. www.pioneerthinking.com/HandlingEmotionalBullies.mht

- Linden, M. (2009). Sexual bullying: thousands of pupils suspended. www.independent.co.uk/.../sexual-bullying-thousands-of-pupils-suspended-1226341.html - Louwes, J. (11-09-2009). Ψευτοπαλικαρισμός στα σχολεία. www.enet.gr/?i=news.el.article&id=81171
- Murphy, V. (2009). Rising problem of sexual bullying in schools. www.news.bbc.co.uk/.../7811468.stm
- National Family and Parenting Institute (2006). Ενημερωτικό δελτίο για την προσαρμογή των παιδιών στο σχολείο. Εκφοβισμός. Πώς οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους να νιώθουν ασφάλεια, ικανοποίηση και να βελτιώσουν την ικανότητα τους για μάθηση. www.familyandparenting.gr.pdf
- Norton-Smith, D. (2008). Is Your Child a Bully? What is a Bully and What Can Be Done To Stop One. www.bullying.suite101.com/.../is_your_child_a_bully
- NSW Department of Education and Training, McGlone, J. (2008). Click - A Technology Guide For Parents- Sending Cyber-bullies into Space. NSW Public Schools
- leading the way. www.schools.nsw.edu.au/media/downloads/schoolsweb/news/technology/click.pdf - Olweus, D. (2007). What is bullying. www.olweusbullyingpreventionprogram.com
- Robinson, J. (2008). Sexual harassment at school -- more harmful than bullying. www.bio-medicine.org/medicine-news-1/sexual-harassment-at-school---more-harmful-than-bullying-17544-1/ - Ridgy, K. (1997). What Children tell us about bullying in schools. University of South Australia. www.kenrigby.net/childtelus.htm - Saner, E. (2007). I was called names like "slut and whore". www.guardian.co.uk/world/2007/nov/30/gender.pupilbehaviour
- Smith, P.K. (2004). Definition, Types And Prevalence Of School Bullying And Violence. Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College, University of London. www.oecd.org/dataoecd/27/47/33866548.ppt
- Vardigan, B. (1999). Yelling at Children (Verbal Abuse). www.ahealthyme.com/topic/verbalabuse
- Welford, H. (2008). Parenting, your kids- pre- teens, Bullying and the schoolage child. www.bbc.co.uk/parenting/your_kids/preteen_bullying.shtml
- Woolcock, N. (2009). Thousands excluded for sexual bullying in schools. www.timesonline.co.uk/tol/life_and_style/.../article5451814.ece - Wyld, B. (02-10-2003). Beating the schoolyard bully. www.smh.com.au/.../2003/.../1064988306664.html
- Αλαμπρίτης, Μ. (2008). Σύγχρονα Μοντέλα Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Σχολικής Επιθετικότητας: Διεθνής και Τοπική Εμπειρία. www.alambritis_DHKI_2008.ppt
- Ανδρέου, Ε. & Smith, K.P. (2002). Το φαινόμενο «bullying» στο χώρο του σχολείου και η άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας από συνομηλίκους. www.dscape.lib.uom.gr

- Αρίδη, Ι. (12-06-2006). Παιδιά και έγκλημα: Δύο έννοιες εντελώς αντιφατικές. <http://almyros.gr/el/modules/news/article.php?storyid=330>
- Αρτινοπούλου, Β. (21-03-2009). «Η υπόγεια διαδρομή από θύμα σε δράστη». http://archive.enet.gr/online/online_text/c=112,dt=21.03.2009,id=36176452
- Βέργου, Ν. & Αντωνιάδη, Κ. (2009). Σωματική βία για το 37% των μαθητών Δημοτικού. www.enet.gr
- Βερνάδος, Μ. (2003). Η επιθετικότητα του παιδιού στο σχολείο και στην οικογένεια. www.specialeducation.gr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=154
- Βογιατζιδάκης, Λ. (2007). Σχολική Βία: θύτες και θύματα. www.metarithmisi.gr/el/sx_printText.asp?textID=421&export=word
- Βραδέλης, Σ., Κουκλάκη, Δ. & Χαραλαμπάκης, Μ. (2006). Κυψέλες βίας στα σχολεία. www.taneaonline.gr - Γαρδέλη, Κ., Παπαδημητρίου, Μ. & Νταραδήμα, Α. (2007). Η βία στα σχολεία μεγαλώνει. www.e-tipos.gr
- Γιοβαζολιάς, Α. (2007). Σχολικός εκφοβισμός- Θυματοποίηση (Bullying)- Ειδικά χαρακτηριστικά και αντιμετώπιση. www.dideanatol.att.sch.gr/symneon/sxol_ekfov.pdf
- Γκουντσίδου, Β. (2007). Το φαινόμενο bullying και πώς να το αντιμετωπίσετε. www.auth.gr/students/services/spc/resources/Bullying_greyscale.pdf
- Δελτίο Τύπου UNICEF. (2001). «Φωνές των νέων»- Μεγάλη έρευνα της UNICEF. Τα αποτελέσματα μεταξύ των παιδιών και των νέων για την Ελλάδα. www.unicef.gr/oldpress/2001/dt2601.php
- Δημηνάς, Δ. (04-12-2007). Η βία στην οικογένεια: Μορφές - Νομοθετική αντιμετώπιση. www.makthes.gr/index.php?name=News&file=article&sid=9795
- Έγκυρη πληροφόρηση για την υγεία (2002). Επιθετικότητα και εγκληματικότητα στα παιδιά λόγω τηλεόρασης. www.medlook.net/article.asp?item_id=203
- Εκπαιδευτικό Δίκτυο Ενημέρωσης (2006). Οι θύτες και τα θύματα στα σχολεία- Στην αυλή ο εκφοβισμός. www.alfavita.gr/typos/typos200611091.php
- Ζαρίντας, Α. (2008). Περί...εκπαιδύσεως ο λόγος- Εκπαιδευτική δράση η απάντηση στον εκφοβισμό. www.ekpaideusi.blogspot.comantimetwpish.mht
- Ζαννίκου, Μ. (2007). Εξηγείται η σχολική βία;. www.alithia.gr/.../13042007,19830.html
- Θεριανός, Κ. (2008). Η παθολογία του σχολείου. www.alfavita.gr/.../art8621a.php
- Καλλιώτης, Π. (2005). Η Σχολική Βία στην Προοπτική της Παγκοσμιοποίησης: Η Φύση και η Έκταση του Προβλήματος στη Χώρα μας. www.pee.gr/pr_syn/s_nay/c/3/mer_g_th.../kalliotis.htm
- Κιούσης, Γ. (2008). Βία στα σχολεία. www.enet.gr/.../c=112,dt=29.03.2008,id=27383440,35142672,49317264,57404176,63074448,79349264,85798800

- Κοτταρίδη, Γ. (2006). «Μεγαλώνοντας στην Αθήνα-Ποιότητα Ζωής Παιδιών και Εφήβων». www.oikogeneia.org/Deviance_behavior.htm
- Κουρκούτας, Η. (2007). Χαρακτηριστικά λειτουργίας και τρόποι αντιμετώπισης των παιδιών με επιθετικές μορφές συμπεριφοράς στο πλαίσιο του σχολείου και της τάξης, Διαχείριση προβλημάτων σχολικής τάξης, Ταχύρυθμα επιμορφωτικά προγράμματα στη Διαχείριση προβλημάτων σχολικής τάξης. www.7dim-aganarg.att.sch.gr/Docs/diahirisiDiskolTaxis.pdf
- Κουράκης, Ν. (2009). Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισής της. Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών. www.theartofcrime.gr/?pgtp=1&aid=1247152434
- Κουρή- Μαρίνη, Δ. (2008). Η βία στα σχολεία μεγαλώνει. Γονικά Νέα, Τεύχος 60. www.ka-parentsassociation.gr/section.php
- Κουτσογιάννη, Ε. (31-05-2007). Το ξύλο δεν βγήκε από τον παράδεισο. <http://www.e-erevna.gr/portal/story.aspx?ID=5150>
- Κυριακίδου, Μ. (2009). Επιθετικότητα & εκφοβισμός στο σχολείο: Επιπτώσεις στη ψυχική υγεία και ο ρόλος της πρόληψης. www.pyxida.org.gr/files/MKiriakidouEpitheEKfovism.ppt
- Κωνσταντινίδου, Μ. (2005). Σχολικός εκφοβισμός: Φαινόμενο θυματοποίησης ή μαγκιά;. www.baby.gr/index.cfm/doc/201/cat/6
- Μαρκουλάκη, Ε. & Παπαστεφανάκης Ε. (2007). 3ο Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο για την αντιμετώπιση της σεξουαλικής κακοποίησης Μάρτιος 2007. Αθήνα. www.etcogress2007.gr
- Ματθαίου, Δ. (2008). Αβοήθητοι οι εκπαιδευτικοί. www.archive.enet.gr/online/online_print?id=63074448 - Μπάδα, Η. (2009). Συναισθηματική Υγεία στα Σχολεία. www.syllogosagogisygeias.gr/eisigiseis/prolipsi_bias_epithetikotitas_sta_sxol_eia.pdf
- Μπάλιου, Ε. (2008). Διαχείριση Προβλημάτων Συμπεριφοράς στη Σχολική Τάξη. www.deutsch.gr/img/diaxirisi.ppt
- Νικολάου, Σ. (2004). Η Βία, η Επιθετική Συμπεριφορά και η Τηλεοπτική επίδραση. www.cc.uoa.gr/ptde/journal/greek/ISSUE1/pdf/nikolaou.pdf
- Παπάνης, Ε. (2008). Σχολική βία: Φαινόμενο της εποχής. www.iatronet.gr/article.asp?art_id=6022
- Πέτσιος, Θ. (23-03-2009). «Για την παραβατικότητα των νέων ευθύνονται και οι γονείς». <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=11424&subid=2&tag=8777&pubid=2748817>
- Πλατής, Α. (2006). Εταιρεία Ανάπτυξης Κοινωνικών Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Ενηλίκων. Το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας ανάμεσα στους μαθητές στα σχολεία. www.panakeia.org.gr/ToFainomenoTouEkfovismouKaiTisVias.asp

- Πούλιος, Ι. (2007). Η παιδική επιθετικότητα στο σχολείο.
www.papasotiriou.gr/product.gbook.asp?pfid=1766623&prid=1020860&deid=10101
- Πρεκατέ, Β. (2007). Ενημερωτικό Φυλλάδιο για το σχολικό εκφοβισμό, το οποίο αποστέλλει ο Μέντορας σε σχολεία και άλλους ενδιαφερόμενους.
www.mentoras.org/PDF/bullying-site.pdf
- Σπυρόπουλος, Φ. (2007). Bullying «το πρώτο βήμα» στην παραβατικότητα.
www.theartofcrime.gr/assets/Bullying.doc - Συνήγορος του Πολίτη (2006). «Ας βγάλουμε τη βία από τα σχολεία μας».
www.synigoros.gr/docs/deltio_typou_school_violence_11_9.pdf
- Συντονιστικό Γραφείο Μειονοτικών Σχολείων (2007). 14% των μαθητών έχει βιώσει υποστεί εκφοβισμό στο σχολείο. www.sgmthde.rod.sch.gr.mht
- Σχοινά, Μ. (24-04-2009). Η απελπισία γενεσιουργός αιτία της ενδοσχολικής βίας.
www.enet.gr/?i=news.el.article&id=38047
- Σώκου, Κ. (2003). Η Προαγωγή της Ψυχικής και Κοινωνικής Υγείας ως Πολιτική Πρόληψης της Βίας στο Σχολείο.
www.209.85.129.132/search?q=cache:JYqDyQOzoMUJ:assets.in.gr/dGenesis/assets/Content202/Attachment/dgEntity_33212.doc
- Τσαούση, Α. (2006). Σημειώσεις μαθήματος, Κοινωνιολογία των Έμφυλων Σχέσεων- Κοινωνικοποίηση. www.phs.uoa.gr/~ahatzis/SGH01.pdf
- Τσιάντης, Ι. (2008). 11ο Πρόγραμμα Προαγωγής Υγείας «Εκπαίδευση Λειτουργών Υγείας και Εκπροσώπων Κοινωνικών Φορέων σε θέματα Προαγωγής Ψυχικής Υγείας και Ανάπτυξης Ψυχοκοινωνικών Δεξιοτήτων (Πρόγραμμα «Επικτήτος»». www.mentalhealthpromotion.co.uk/umsprkl1ds0npl2idl9tsmtrs3mkn8mprs4nkn7lstl5knrvtn6tsxrn/urpnmhpedctnlprgrmsdnldedctnlmtrl/tsiantis_2008_03_05.pdf
- Τσιάντης, Ι. (2009). Ενδοσχολική Βία. Ημερίδα Συμβούλων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Β΄ Αθήνας σε συνεργασία με τη Γερμανική Σχολή Αθηνών. «Κρίσεις και Συγκρούσεις στο Σχολικό Περιβάλλον».
www.users.sch.gr/symbath/ekdiloseis/28.03.09/tsiantis.ppt
- Τσιάντης, Ι., Ασημόπουλος, Χ., Γιαννακοπούλου, Δ., Διαρεμέ, Σ., Κονίδα, Ε., Σιγάλα, Α., Σουμάκη, Ε., Χατζηπέμος, Θ. & Μπίμπου, Ι. (2007). Διερεύνηση Αναγκών και Ευαισθητοποίηση για το Φαινόμενο του Εκφοβισμού- Θυματοποίησης (Bullying) στα Σχολεία: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα DAPHNE-II (2004-2008).
www.epsype.gr/daphne.asp
- Τσίτουρα, Σ. (2006). Εκφοβισμός (Bullying): το θύμα, ο θύτης και οι παρατηρητές. 18ο Συνέδριο ΕΕΚΠΠΥ.
www.euroipn.org/socped/conferences/crete_18th/.../abstract6.doc
- Φροσύνης, Α., Λαμπής, Σ. & Μπούκικας, Κ. (2008). Ο Ρόλος του Σχολείου στη Πρόληψη του Φαινομένου της Παιδικής Επιθετικότητας.
www.prevention.gr/images/uploads/Rolos_tou%2520Sxoleiou_sthn_prolipsi_epithetiko.doc

- Φυλακτού, Κ. (2005). «Το σπίτι των παιδιών», Εκπαιδευτικό υλικό προγράμματος αντιμετώπισης της παιδικής επιθετικότητας για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. www.pyxida.org.gr/files/Tospititonpaidion.doc
- Χατζηγεωργίου, Α. (06-06-2006). Η οικογένεια, το σχολείο, οι συμμορίες. www.archive.enet.gr/online/online_text/c=112,id=27196212 - Χατζηγεωργίου, Α. (2007). Τι γεννά το βίαιο παιδί
- Η οικογένεια, το σχολείο, οι συμμορίες- η σωματική τιμωρία διδάσκει τη βία. www.dismathis.gr/arthra/pe2.pdf
- Χιόνη, Μ. (03-05-2009). Μάστιγα διεθνώς ο σχολικός εκφοβισμός. www.medinstgenderstudies.org/wp-content/.../filnews-030509.pdf
- Χτενέλη, Κ. (2009). Η αυλή των θυμάτων. www.kathimerini.gr

